

STANISŁAW ORZECOWSKI

LEKCJE PRAKTYCZNE HISTORJI

Oddział IV.

Cykl: W SŁUŻBIE OJCZYZNY

NAKŁADEM
SPÓŁKI WYDAWNICZEJ A. GMACHOWSKI I S-KA
W CZĘSTOCHOWIE
1933

C. Olszowski
c. 5. 5. 14. 3

STANISŁAW WITKOWSKI

LEKCJE PRAKTYCZNE HISTORJI

LEKCJE PRAKTYCZNE HISTORJI

WYKŁADY W SĄDZIE GAZETNY

WYDAJENIE WYDAJENIE W WARSZAWIE

WYDAJENIE W WARSZAWIE

WYDZIAŁ HISTORII

WARSZAWA

WYDZIAŁ HISTORII

WARSZAWA

DRUKARNIA „UDZIAŁOWA” w CZĘSTOCHOWIE.

3191363

STANISŁAW ORZECOWSKI

LEKCJE PRAKTYCZNE HISTORJI

Oddział IV.

Cykl: W SŁUŻBIE OJCZYZNY

**NAKŁADEM
SPÓŁKI WYDAWNICZEJ A. GMACHOWSKI I S-KA
W CZĘSTOCHOWIE
1933**

STANISŁAW OSTROWSKI

A-23878

LEKCE PRAKTYCZNE
HISTORII

Obdział IV.

WYDZIAŁ OŚWIECENIA

BIBLIOTEKA

UMCS

LUBLIN

121160/56/6108

10

1000174532

SŁOWO WSTĘPNE.

Opracowanie poszczególnych lekcji praktycznych historii nie nastęrcza poważniejszych trudności, lecz ich zgrupowanie w pewną całość, która byłaby dobrym przewodnikiem młodego nauczyciela i zadowolilaby wymagania wszystkich nauczycieli, uczących historii w różnych warunkach i w szkołach o różnych stopniach organizacyjnych, staje się uciążliwą pracą.

Wydanie uniwersalnego przewodnika połączone byłoby z nadmiernemi kosztami. O nabyciu takiego dzieła nauczyciel nie mógłby nawet marzyć.

Z konieczności więc należy ograniczyć się do zagadnień ogólnych (obowiązujących wszystkich), których nie może pominąć żaden nauczyciel.

Program ministerjalny pozostawia uczącemu historii bardzo wiele swobody, lecz uwaga o tej swobodzie dotyczy mem zdaniem tylko tych nauczycieli, którzy mogą rozszerzyć materiał naukowy w zależności od warunków miejscowych i stopnia organizacyjnego szkoły.

Pewien jednak zakres wiedzy historycznej każdy nauczyciel musi dać swym uczniom i tego minimum nie możemy skracać, w przeciwnym bowiem razie pominęlibyśmy części istotne i nie oddziałalibyśmy na kształtowanie się pełnych pojęć społeczno-państwowych oraz wielu cennych pierwiastków charakteru swych wychowanków.

Wszak jasnem jest dla każdego z nas, że nawet pokrewny temat, wzięty z życia różnych bohaterów, żyjących i działających w różnych epokach i w różnych warunkach, dostarczy uczniowi gruntowniejszego i pełniejszego materiału do wyprowadzenia słusznych wniosków o celowości wysiłków bohaterskich.

Nie pomniejszy wówczas uczeń w swej wyobraźni czynów, np. Kościuszki, aczkolwiek Insurekcja Kościuszkowska nie zdołała uratować Polski od rozbioru.

Przez należyte opracowanie nawet pokrewnych tematów doprowadzimy ucznia do zrozumienia, że nie wszystkie wysiłki bohaterskie dały jednakowy wynik, gdyż stopień pokonywanych trudności był różny. Zalecenie w programie M. W. R. i O. P. o wyborze i omawianiu zbyt szeroko tematów pokrewnych należy rozumieć jako ostrzeżenie przed nudą na lekcjach historii.

Nuda na lekcjach jest największem utrudnieniem, jakie niepotrzebnie z własnej woli nauczyciel wprowadza do swej pożytecznej pracy.

Do opracowania lekcji praktycznych historii na kl. IV. wybrałem cykl: *W służbie ojczyzny*, wy-

chodząc z założenia, że zmiany programów nie zmniejszą wartości lekcji, opracowanych według tego cyklu, że lekcje będą miały praktyczne zastosowanie w każdej szkole, że biograficzna metoda najwięcej odpowiada zainteresowaniom 10 — 12 letniej młodzieży, że wysunięcie na czoło bohaterów budzi szacunek dla ludzi czynu i pozostawia niezatarte ślady w umysłowości uczniów na całe życie.

Do poszczególnych lekcji wprowadziłem monograficzną metodę, dążąc stopniowo do wyrobienia w uczniach wszechstronnej obserwacji zjawisk historycznych i do umiłowania ojczyzny nie tylko przez wielkich ludzi, lecz i przez wydarzenia dziejowe, w których pierwszorzędną rolę odegrał naród lub też przejawiał się dorobek jego cywilizacji i kultury.

Powiązanie czynów najlepszych synów Ojczyzny z czynami społeczeństwa i ich umiejscowienie da się przeprowadzić i ugruntować tylko metodą monograficzną.

Zalecenia zasadnicze: bez pomocy naukowych nie może być przeprowadzona ani jedna lekcja. Czytanie książek historycznych jest bardzo pożyteczne, lecz nauczyciel musi pamiętać o tem, by książka, zalecona do przeczytania, odpowiadała rozwojowi umysłowemu ucznia pod względem swej treści historycznej i formy językowej.

Z trudniejszej książki może korzystać tylko ten uczeń, który umie posługiwać się słownikami lub innymi środkami pomocniczymi i posiada te cenne pomoce, ułatwiające samodzielną jego pracę.

Chronologiczna metoda w kl. IV. obowiązuje w takim samym stopniu, w jakim obowiązywała w kl. III. (Rozmieszczenie wydarzeń w poszczególnych wiekach i najważniejsze daty).

Różnica polega jedynie na tem, że przybywa nieco dokładnych dat ważniejszych wydarzeń historycznych.

Nie należy zbyt pospieszenie wiązać pod względem chronologicznym wydarzeń historycznych. Próżnie, jakie uczniowie dostrzegą w chronologii, są doskonałym mterjałem dla nauczyciela. Uczniowie często pytają o nie. Nauczyciel daje odpowiednie wyjaśnienia, np.: okres pracy pokojowej, w którym wyróżnił się na polu piśmiennictwa — N.; reform politycznych — X.; naukowem — Y.; lub okres walk wewnętrznych z wyróżnieniem osób, które przyczyniały się do zlikwidowania tych walk; lub też okres wojen z M., w czasie których wyróżnił się wódz Z. i t. p.

Zdobyte w ten sposób wiadomości przez uczniów będą najtrwalsze.

Stąd wniosek oczywisty, że nie możemy pozbywać ucznia niedokładną odpowiedzią lub zgoła pozostawiać bez odpowiedzi.

Pytania te spowodują lekcję, którą nauczyciel musi przewidzieć i należycie przygotować.

Przedmiot: **HISTORIA.**

I.

Rozkład materiału naukowego na miesiąc:

Miesiąc	Liczba godzin	T R E Ś Ć	Uwagi
WRZESIEŃ	6	Nasza miejscowość, jej przeszłość i zabytki. Ludność miejsca rodzinnego i jej zatrudnienie. Ustrój samorządowy i władze państwowe w naszej miejscowości (względnie najbliższej okolicy).	<i>Uwaga z programu M.W.R. i O.P.:</i> Obowiązkowo co rok należy omówić rozdział: „Nasza miejscowość” (grupa III).
	2	Sprawdzenie wiadomości uczniów z historii przerobionej w oddz. III.	
PAŹDZIERNIK	8	Wanda, Piast; Miecysław I i Bolesław Chrobry; Bolesław Krzywousty. •	

Miesiące	Liczba godzin	T R E Ś Ć	Uwagi
LISTOPAD	8	Święta Kinga; Władysław Łokietek; 11 listopada — Święto Odrodzenia; Kazimierz Wielki; Powstanie Listopadowe.	
GRUDZIEŃ	6	Jadwiga i Jagiełło; Jagiellonowie.	
STYCZEŃ	6	Długosz; Kopernik; Kochanowski; Piotr Skarga; Powstanie Styczniowe.	
LUTY	8	Stefan Batory; Zamojski; Żółkiewski; Chodkiewicz; Czarniecki; Jan Sobieski.	
MARZEC	8	Stanisław Konarski; Tadeusz Kościuszko	.

Miesiące	Liczba godzin	T R E Ś Ć	Uwagi
KWIECIEŃ	4	Henryk Dąbrowski i ks. Józef Poniatowski, Stanisław Staszic.	Gdy Wielkanoc wypadnie w marcu, to niewyczerpaną część materiału z marca przenosimy na kwiecień.
MAJ	8	Konstytucja 3-go Maja; Ignacy Prądzyński; Adam Mickiewicz; Romuald Traugutt; ksiądz Brzózka; Prześladowanie Polaków pod zaborem rosyjskim.	Cykl w „Służbie Ojczyzny” nie obejmuje prześladowań pod zaborami. Dodałem ten rozdział, wychodząc z założenia, że uczniowie na tle prześladowań pod zaborami jaśniej przedstawiają sobie wolne życie obywateli w niepodległej Polsce.
CZERWIEC	8	Życie Polaków w zaborze pruskim. Września. Wóz Drzymały. Józef Piłsudski. Powtórzenie.	

UWAGA: W rozkładzie miesięcznym materiału naukowego umieściłem pełną liczbę godzin, a lekcji praktycznych przewidziałem mniej. Wynika z tego, że w każdym miesiącu przewiduję godziny rezerwo-

we, które poświęcamy na repetycje, przeglądanie mapek, porządkowanie notatek i t. p. dodatkowe prace.

Część tych godzin tracimy z powodu świąt parafjalnych, uroczystości szkolnych i kąpieli, które już w wielu szkołach zostały zorganizowane przez samorządy gminne

Na omówienie rozdziału: *Nasza miejscowość* przeznaczyłem 6 godzin. Ta liczba godzin obejmuje również czas potrzebny na urządzenie wycieczek do miejsc, mających znaczenie historyczne.

W każdym wzorze lekcji umieściłem opowiadania nauczyciela. Są one krótkie i zawierają najistotniejszy materiał historyczny, który mojem zdaniem wystarcza w zupełności na kl. IV.

Opowiadania te dadzą się podzielić na części. Części zaś mogą być rozszerzone w miarę potrzeby. Wówczas każda lekcja będzie składała się z kilku opowiadań i kilku przerw, przeznaczonych na odpytanie.

Forma opowiadań może być zmieniana dowolnie.

We wzorach lekcyj nie podaję momentów, w których należy posługiwać się mapą, a jeżeli podaję, to bardzo rzadko. Należy przyjąć za zasadę, że mapą posługujemy się tylko w czasie odpytywania o treść opowiedzianej lekcji — rzadko zaś w czasie opowiadania nauczyciela i ucznia.

Wielogodzinne lekcje dzielimy na godzinne w ten sposób, że wyczerpujemy materiał naukowy kolejno bez pośpiechu. Na następnej godzinie odpytujemy przerobioną część materiału i przystępujemy do niewyczerpanej części lekcji. Materiału historycznego wystarczy.

Gdyby okazało się, że ktoś z kolegów(ek) nie zdążył wyczerpać zakresu materiału danej lekcji, to zajdzie potrzeba wykorzystania rezerwowej godziny.

Szczegółowy rozkład materiału naukowego i wzory lekcji.

LEKCJA 1 — 6 (6 godzin).

Opracowanie rozdziału: *Nasza miejscowość* zależy całkowicie od warunków miejscowych i może być dokonane według następujących wzorów:

I WZÓR (4 godziny)

Temat: Nasza miejscowość.

Cel materialny: Poznanie przeszłości i zakątków naszej miejscowości.

Cel formalny: Budzenie zainteresowań.

Cel wychowawczy: Umiłowanie rodzinnej wioski i najbliższej okolicy.

Dyspozycja: a) wycieczka; b) porządkowanie notatek; c) rysowanie mapki naszej miejscowości; d) omówienie zebranego materiału na wycieczce.

Forma: Erotematyczna.

Metoda: Obserwacji.

Pomoce: papier, ołówki, karton lub deseczka i kompas.

Przebieg lekcji

Przed wycieczką zapowiadamy jej datę, cel, co dzieci mają z sobą zabrać i dlaczego. Np. karton lub deseczki zabieramy z sobą, by wygodniej nam było robić notatki; kompas, by oznaczyć dokładnie strony świata i t. p.

W czasie wycieczek uczniowie oznaczają na papierze drogi, ważniejsze przedmioty i notują rezultat dokonanych obserwacji pod kierunkiem nauczyciela.

Na następnej lekcji uczniowie odczytują notatki, nauczyciel zwraca uwagę na niedokładności, uczniowie robią poprawki i wypowiadają swoje spostrzeżenia.

W ten sam sposób postępujemy przy rysowaniu mapek. Oznaczenie barw i wykończenie mapek pozostawiamy uczniom do samodzielnego wykonania w domu.

Gdy notatki i mapki zostały już wykończone należycie, przystępujemy do wyczerpującego omówienia zebranego materiału, zwracając uwagę głównie na zabytki i ich powiązanie z przeszłością narodu.

Jest to bardzo ważny moment w nauczaniu historii, aczkolwiek przypominamy uczniom tylko

fragmenty dziejów, gdyż uzmysławiamy im zrozumienie badań historycznych i budzimy w uczniach zaufanie do źródeł, z których będziemy czerpali materiał historyczny.

Oprócz tego osiągamy poważny cel wychowawczy. Uczniowie od tej chwili będą z dumą mówili o swej miejscowości, gdyż dowiedzieli się, że ich przodkowie, zamieszkujący dawniej tę miejscowość, odegrali pewną rolę w dziejach swego narodu.

II. WZÓR. LEKCJA 5-ta (1 godzina)

Temat: Ludność miejsca rodzinnego i jej zatrudnienie.

Cel materialny: Zapoznanie uczniów z obyczajami, strojami, zwyczajami i rodzajami zajęć ludności miejsca rodzinnego.

Cel formalny: Kształcenie spostrzegawczości.

Cel wychowawczy: Umiłowanie ludzi i ich pracy.

Dyspozycja: a) stroje; b) zwyczaje i obyczaje; c) religja; d) mowa; e) rodzaje pracy; f) wyszukanie różnic i podobieństw w bytowaniu i obyczajach ludności miejsca rodzinnego i słowian; g) praca domowa.

Forma: Erotematyczna.

Metoda: Obserwacji i porównań.

Pomoce: otoczenie, papier i pióra.

Przebieg lekcji.

Przebieg lekcji nie nastęrcza poważniejszych trudności, ponieważ uczniowie, współżycząc z otoczeniem, znają je doskonale. Umiejętność odtwarzania w pamięci uczniów wiadomości, nagromadzonych przez ich własne obserwacje, uzależniona jest całkowicie od tego, czy nauczyciel poznał środowisko swych wychowanków.

Różnice i podobieństwa w sposobie bytowania i obyczajach ludności miejsca rodzinnego uczniów i Słowian wyprowadzić na podstawie kilku charakterystycznych danych.

Np. mieszkanie, ubranie, uprawa pól, narzędzia, religja, święta, pogrzeby i zwyczaje.

Praca domowa: czytanie legend i podań z życia Słowian lub rozdziału o Słowianach z podręcznika szkolnego, rysowanie narzędzi i mieszkania nawodnego.

III. WZÓR. LEKCJA 6-ta (1 godzina)

Temat: Ustrój samorządowy i władze państwowe w naszej miejscowości.

Cel materialny: Zapoznanie uczniów z potrzebą istnienia władz samorządowych i państwowych.

Cel formalny: Kształcenie wyobraźni.

Cel wychowawczy: Kształcenie karności społecznej.

Dyspozycja: a) sołtys i sołectwo, b) wójt, urząd gminny, gmina; c) starosta, powiat d) czynności

władz samorządowych i państwowych (najważniejsze: bezpieczeństwo publiczne, utrzymanie i zakładanie szkół i szpitali oraz utrzymanie dróg); e) praca domowa.

Forma: Erotematyczna.

Metoda: Obserwacji.

Pomoce: otoczenie, obrazki, przedstawiające budynki władz samorządowych i państwowych, papier i pióra.

U w a g a: W miastach punkt a i b obejmują: magistrat i gminę miejską.

Przebieg lekcji

ściśle według dyspozycji.

Praca domowa: czytanie rozdziału: *Jak rządzili się Słowianie*.

LEKCJA 7-ma (2 godziny)

Temat: Powtórzenie historii opracowanej w kl. III.

Cel materialny: Odtworzenie wiadomości uczniów.

Cel formalny: Kształcenie pamięci i pojęcia czasu.

Cel wychowawczy: Budzenie wiary we własne siły uczniów.

Dyspozycja: a) Polska odrodzona; b) Polska pod zaborami i walki o niepodległość; c) Polska przedrozbiorowa; d) Polska powstająca; e) Słowianie; f) praca domowa.

Forma: Erotematyczna.

Metoda: Retrospektywna.

Pomoce: konkret w wyobraźni i mapa Polski.

Przebieg lekcji.

Celem tej lekcji jest odtworzenie wiadomości uczniów, nie wprowadzamy więc do niej nowego materiału historycznego, a jedynie przy pomocy pytań wydobywamy od nich to, czego nauczyli się w oddz III. Pytając, musimy zdać sobie sprawę z tego, że wielu szczegółów uczniowie nie pamiętają, że w toku lekcji wykażą ogólną znajomość historii i łatwo przypomną sobie ważniejsze wydarzenia historyczne.

Nie należy zabiegać o nauczanie tego, czego uczniowie nie przypomną sobie, nie mówić, że mało pamiętają.

Należy natomiast wykorzystać wiadomości uczniów: niech opowiadają, wyrażając swoje uczucia i obliczają, ile lat upłynęło od pamiętnych przez nich wydarzeń do chwili dzisiejszej.

Np. od roku 1918, 1863, 1831, 1795, 1791, 1772 i t. d. aż do Słowian. W pamięci i wyobraźni uczniów rozbudzimy dużą pracę. Odżyją w nich i wykształcą się pojęcia czasu. Zdziwią się, że tak dużo pamiętają, ucieszą się, nabiorą wiary we własne siły i chęci do dalszej pracy. Przekonają się, że historia jest interesująca i nietrudna, byleby nauczyciel nie stawiał zbyt wysokich wymagań, pomnąc,

że to początek roku szkolnego. Przekonamy się również o tem, że uczniowie nasi na dzisiejszej lekcji będą bardzo dobrze opowiadali o Słowianach, aczkolwiek nie było jeszcze lekcji na ten temat. Samodzielnie nauczyli się i my te wiadomości wykorzystamy do uwypuklenia zasług Wandy, Piasta i innych.

Praca domowa: Po pierwszej godzinie wypiszą po 10 nazwisk ulubionych wodzów i królów, a po drugiej napiszą odpowiedź na pytanie, jakie najważniejsze wydarzenia historyczne zapamiętałem?

LEKCJA 8-ma (1 godzina)

Temat: Wanda.

Cel materialny: Poznanie zasług Wandy i jej poświęcenie się.

Cel formalny: Kształcenie pamięci i wyobraźni

Cel wychowawczy: Kształcenie męstwa i uczuć społecznych.

Dyspozycja: a) Słowianie i miejsce ich zamieszkania; b) podanie o Krakę; c) podania o Wandzie; d) „Legenda” Stanisława Wyspiańskiego; e) praca domowa.

Forma: Akroamatyczna.

Metoda: Elementarna i monograficzna.

Pomoce: obraz starego Krakowa i mapa Polski.

Przebieg lekcji.

Jak nazywamy naszych przodków z przed tysiąca lat? (Słowianami). Wylicz plemiona słowiańskie. (Połanie, Pomorzanie, Mazowszanie, Ślężanie, Wiślanie).

Wskaż na mapie miejsce zamieszkania tych plemion. (—) Jak jeszcze nazywamy te plemiona? (polskiemi). Dlaczego? (bo z nich Polska powstała).

Jakie podania pamiętasz o najdawniejszych dziejach Polski? (O Lechu, Kraku i Wandzie). Opowiedz mi podanie o Kraku. (—) O co troszczył się Krak? (O to, jak uwolnić się od smoka). A dlaczego? (bo pożerał zbyt dużo bydła i krzywdził ludność). Co robiłby smok, gdyby nie otrzymywał bydła? (Zjadałby ludzi). A jak sądzicie, czy można takie układy przeprowadzić ze zwierzęciem? (Nie). Więc kogo nazywano smokiem? (Silnego wroga). Kto był tym wrogiem? (Niemcy). Więc Niemcy zjadali ludzi? (Nie, zabierali do niewoli). A co robili z niewolnikami? (Posyłali do pracy lub wypuszczali, jeżeli złożono okup — daninę). Z których podań widać, że tym wrogiem byli Niemcy? (Z podań o Wandzie). Opowiedz mi podanie o Wandzie (—) Gdyby dzieci nie pamiętały dokładnie podań o Wandzie, nauczyciel opowie je, a następnie pyta: Po kim panowała Wanda? (po Kraku). W jakim mieście? (w Krakowie). Kiedy Kraków został założony? (po śmierci Kraka). Wskaż na mapie Kraków. (—) Pokażę wam obraz starego Krakowa. Uczniowie oglądają i wy-

rażają swoje spostrzeżenia. Z kim musiała Wanda walczyć o Kraków? (z Niemcami). Jaki był wynik tych walk? (Wanda pokonała Niemców). A dlaczego potem utopiła się? (Ślubowała bogom, że w razie zwycięstwa złoży im swe życie w ofierze). Co więc możecie powiedzieć o Wandzie? (była mężna) A jeszcze? (kochała swój naród). Z czego to widać, że kochała swój naród? (Ślubowała swe życie w ofierze bogom, byleby uchronić kraj od zniszczenia). W jaki to sposób Niemcy niszczyli kraj? (Zabierali ludzi do niewoli, brali bydło i inne bogactwo). A czy mogli to samo uczynić po zwycięstwie Wandy? (Nie, byli pokonani). Od czego więc Wanda uchroniła kraj? (od niewoli i zniszczenia).

Na zakończenie lekcji nauczyciel (ka) odczytuje „Legendę“ Stanisława Wyspiańskiego i wyjaśnia uczniom, że zasługi i męstwo Wandy nie tylko dawniej, lecz i dzisiaj jest opiewane w poezji polskiej.

Praca domowa: rysowanie grodziska i czytanie podań: o Lechu, Czechu i Rusie.

LEKCJA 9-ta (1 godzina).

Temat: Piast.

Cel materialny: Poznanie cnót Piasta i ich wpływu na losy państwa.

Cel formalny: Kształcenie wyobraźni i pamięci.

Cel wychowawczy: Kształcenie uczuć społecznych

Dyspozycja: a) oglądanie orla piastowskiego; b) odszukanie na mapie Gopła i Kruszwicy; c) opo-

wiadanie o Piaście; d) notowanie planu lekcji;
e) streszczenie lekcji; f) praca domowa.

Forma: Akroamatyczna.

Metoda: Elementarna.

Pomoce: orzeł piastowski, mapa.

Przebieg lekcji.

Uczniowie oglądają orła piastowskiego, a nauczyciel pyta. Co to jest? (Orzeł biały). Czem jest orzeł biały dla państwa polskiego? (Orzeł biały dla państwa polskiego jest godłem). Jak to rozumiecie, że orzeł biały jest godłem? (Jest znakiem wielkości i siły). Opowiedzcie mi, jak Lech przybrał za godło państwa orła białego? (opowiadanie). Czy to podanie jest prawdziwe? (Nie). A może jest w nim coś prawdziwego? (że orzeł biały jest oddawna herbem Polski). Zapiszcie na tablicy i w zeszytach: orzeł biały jest oddawna herbem Polski. Następnie poleca odszukać na mapie Gopło, Kruszwicę i opowiada: Książęta Polan, zamieszkałych na urodzajnych ziemiach nad Wartą, doszli do potęgi i zjednoczyli plemiona polskie w jedno państwo. Do zjednoczenia plemion polskich przyczynili się głównie książęta z rodu Piastów z nad Gopła i dlatego orła białego, którego oglądaliście, przyjęto nazywać piastowskim. Opowiedzcie mi, dlaczego tego orła nazywamy piastowskim? (opowiadają). A skąd pochodzą Piastowie? (z Kruszwicy nad Gopłem). Napiszcie na tablicy i w zeszytach: Piastowie pochodzą z Kruszwicy nad Gopłem.

Posłuchajcie, opowiem wam podanie o Piaście.

I. Książęta plemienni mieli swoich urzędników, którzy pomagali im rządzić plemieniem. Z pomiędzy tych urzędników jeden opiekował się dworem książęcym i dbał o jego wyżywienie. Tego urzędnika nazywano „piastem”, co znaczy żywicielem. Jeden z takich piastów był bardzo zdolny i energiczny. Usunął on nieudolnego księcia z rodu Popielów, sam zajął jego miejsce i w starości przekazał księstwo swym potomkom, którzy zjednoczyli plemiona polskie w jedno państwo.

O kim opowiadałem? O Piaście, żywicielu. Zapiszcie na tablicy i w zeszytach: Piast-żywiciel. Opowiedzcie mi to podanie. (opowiadają).

Jakie zalety miał piast-żywiciel? (Był zdolny i energiczny). Co on zrobił? (usunął nieudolnego Popiela i sam rządził energicznie księstwem). A co zrobili jego potomkowie? (Zjednoczyli plemiona polskie w jedno państwo.

Uważajcie, opowiem II-gie podanie: Szli dwaj podróżni. Wstąpili do księcia Popiela i prosili go o gościnę. Podróżnych nie przyjęto. Zmuszeni byli szukać gościny w innem miejscu. Udali się do kmiecia Piasta.

Piast, aczkolwiek był biedny, miał mało chleba, piwa, mięsiwa i oczekiwał z zakłopotaniem na sąsiadów, którzy mieli przybyć w tym dniu na postrzyżyny syna, przyjął podróżnych. Gdy Piast z żoną Rzepichą częstowali podróżnych, zauważyli,

że jedzenia im przybywa. Przyjęli sąsiadów, a jedzenia jeszcze więcej pozostało. Wyczuli w tem dobrą wróżbę dla swego syna, którego przybysze postrzygli i nadali mu imię Ziemowita. Ziemowit wyrósł na dzielnego wojownika, został księciem, jednoczył plemiona polskie w jedno państwo, a jego potomkowie dokończyli rozpoczętego dzieła.

O kim opowiadałem? (O Piaście-kmieciu). Zapiszcie na tablicy i w zeszytach: Piast-kmieć. Jaką cnotę posiadał Piast ze swą żoną Rzepichą? (Byli bardzo gościnni), Jak ta ich gościnność została nagrodzona? (Jedzenia im przybywało). A jeszcze? (Syn Ziemowit został księciem i jednoczył plemiona polskie w jedno państwo).

Jakie podobieństwo zauważyliście w obu podaniach? (że ród Piastów zjednoczył plemiona polskie w jedno państwo)

Zapiszcie na tablicy i w zeszytach: Ród Piastów zjednoczył plemiona polskie w jedno państwo.

Jakie zalety posiadali? (byli gospodarni, gościnni i umieli panować). Pod jakim godłem pracowali? (Pod godłem orła białego).

Na zakończenie uczniowie opowiadają o Piaście.

Praca domowa: przeczytacie czytanek: *Popiel* i *Piast* i narysujecie orła piastowskiego.

LEKCJA 10-ta (2 godziny)

Temat: Mieszko I.

Cel materialny: Zapoznanie uczniów z czynami Mieszka I.

Cel formalny: Kształcenie pamięci i wyobraźni.

Cel wychowawczy: Umiłowanie prawdy, roztropności i rycerskości.

Dyspozycja: a) postać Mieszka I.; b) walki z Niemcami; c) chrzest Polski; d) Zakończenie walk z Niemcami; e) praca domowa.

Forma: Akroamatyczna.

Metoda: Biograficzna i elementarna.

Pomoce: portret Mieszka I., mapa Polski i obraz Matejki: Chrzest Polski.

Przebieg lekcji.

Nauczyciel pokazuje uczniom portret Mieszka I. Uczniowie opisują Mieszka I. na podstawie portretu i odpowiadają na pytanie: Dlaczego Mieszko I. trzyma krzyż? (Bo jest księciem chrześcijańskim). A jakimi książętami byli jego przodkowie? (pogańskimi). Z czyjej więc woli Mieszko I. został chrześcijaninem? (z własnej) O czym to świadczy? (że Mieszko I. był mądrym księciem). Nauczyciel uzupełnia charakterystykę Mieszka I., że był mądrym, obrotnym i pełnym rycerskości.

Uczniowie zapisują na tablicy i w zeszytach: Książę Mieszko I. był mądrym, obrotnym i pełnym rycerskości.

Posłuchajcie, opowiem wam o jego czynach: Niemcy po wiekowych walkach ze Słowianami, zamieszkałymi nad Łabą, wyparli ich, wytepili, posunęli się znacznie na wschód i w roku 963 dotarli

do granic Polski. W tym samym czasie Mieszko I. rozpoczął swe panowanie w Polsce i zmuszony był niezwłocznie rozpocząć obronną walkę z Niemcami. Niemcy posuwali się na wschód, walczyli ze Słowianami i Polską pod pozorem nawracania pogan na wiarę chrześcijańską. Mieszko I. wiedział o tem, a nawet miał za złe pobratymcom z nad Łaby, że odrzucali wiarę chrześcijańską. Postanowił więc ochrzcić Polskę i zaprowadzić w niej oświatę.

Zastanawiał się jedynie nad sposobami dokonania tego wielkiego dzieła.

W kraju było zakorzenione pogaństwo głęboko i książę obawiał się wybuchów niechęci.

Niemców nie chciał prosić o pomoc, gdyż rozumiał, że to groziło zalewem niemieckim. Miał duże trudności, lecz zamiary swe urzeczywistnił.

O czym wam opowiadałem? (o walkach z Niemcami). Kiedy się one rozpoczęły? (w 963 r.)

Zapiszcie na tablicy i w zeszytach: Walki z Niemcami w 963 roku.

Pod jakim pozorem Niemcy prowadzili wojny ze Słowianami i z Polską? (pod pozorem nawracania pogan na wiarę chrześcijańską). Co postanowił uczynić Mieszko I? (Postanowił ochrzcić Polskę). Dlaczego? (Rozumiał, że wiara chrześcijańska jest wiarą w Boga prawdziwego i że przez chrzest odbierze Niemcom pozory do walki). Nad czym się tylko zastanawiał Mieszko? (Nad sposobami wprowadzenia wiary chrześcijańskiej). Opowiadanie uczniów.

Dalszy ciąg opowiadania nauczyciela: Mieszko postanowił ożenić się z chrześcijanką, a następnie wprowadzić wiarę chrześcijańską. Żoną Mieszka została Dąbrówka, księżniczka czeska. Z księżniczką przybył do Polski biskup Jordan z kapłanami i rozpoczął pracę nad nawracaniem pogan na wiarę chrześcijańską. Praca była trudna, lecz szybko posuwała się naprzód. W roku 966 odbył się Chrzest Polski.

Co postanowił Mieszko I.? (Postanowił ożenić się z chrześcijanką). Z kim się ożenił? (Ożenił się z Dąbrówką, księżniczką czeską). Kto przybył do Polski z księżniczką? (Z księżniczką przybył do Polski biskup Jordan z kapłanami). Czem się zajął biskup Jordan? (Nawracaniem pogan na wiarę chrześcijańską). Kiedy odbył się Chrzest Polski? (Chrzest Polski odbył się w 966 r.). Zapiszcie na tablicy i w zeszytach: Chrzest Polski odbył się w 966 roku.

Teraz pokazuję obraz J. Matejki: Chrzest Polski.

Co widzicie na tym obrazie? (Chrzest Polski). Co robi Mieszko? Mieszko stoi oparty jedną ręką o krzyż, a drugą o miecz. Co to oznacza? (Że mieczem będzie bronił wiary Chrystusowej). Co robią kapłani? (Modlą się i udzielają chrztu). Co robi Dąbrówka? (Kłęczy z zapaloną świecą i modli się). Co robią zakonnicy? (Jeden trzyma księgę otwartą, a drugi orze). Na co to wskazuje? (Że zakonnicy będą wprowadzali oświatę i uczyli uprawy roli. Jakie więc znaczenie będzie miało dla narodu przy-

jęcie chrześcijaństwa? (Zakończą się wojny z Niemcami, Polacy będą wierzyli w prawdziwego Boga, a przez nauki i pracę zwiększy się dobrobyt w kraju).

Opowiadanie uczniów.

Na zakończenie lekcji nauczyciel mówi uczniom, że Mieszko I po chrzcie świętym złożył nawet hołd cesarzowi niemieckiemu, aby zapewnić krajowi pokój i zająć się jego zagospodarowaniem i wzmocnieniem.

Napady Niemców jednak nie ustawały, gdyż książęta niemieccy ciągnęli korzyści z tych napadów. W czasie jednej z takich walk nad Wartą Mieszko zadał Niemcom dużą klęskę. Cesarz zakazał swym książętom najazdów, a Mieszko musiał oddać na zakładnika na dwór cesarski swego syna, Bolesława.

Co uczynił Mieszko I. po chrzcie świętym? (złożył hołd cesarzowi). Zapiszcie na tablicy i w zeszytach: Mieszko I. składa hołd cesarzowi niemieckiemu. W jakim celu Mieszko złożył hołd. (Chciał zapewnić krajowi pokój i zagospodarować go). Czy uniknął walk z Niemcami? (Napadali teraz na Polskę tylko książęta niemieccy). Co zrobił z nimi Mieszko I.? (Pokonał ich nad Wartą). Co uczynił cesarz niemiecki? (Cesarz niemiecki zakazał walk swym książętom, a syna Mieszka I. Bolesława wziął na swój dwór na zakładnika).

Opowiadanie przez uczniów ostatniej części i całości.

Praca domowa: rysowanie granic Polski za Mieszka I. i czytanie rozdziału o Mieszku.

U w a g a: objaśnić wyrazy: pobratymcy, zalew niemiecki i zakładnik.

Na przeprowadzenie tej lekcji przeznaczyłem dwie godziny. Z drugiej godziny pozostanie około 10 minut wolnego czasu na przygotowanie uczniów do rysowania granic Polski za Mieszka I.

LEKCJA 11-ta (3 godziny).

Temat: Bolesław Chrobry.

Cel materialny: Poznanie czynów i męstwa Bolesława Chrobrego.

Cel formalny: Kształcenie wyobraźni.

Cel wychowawczy: Kształcenie męstwa, roztropności i woli.

Dyspozycja: a) młodość Bolesława Chrobrego; b) Bolesław Chrobry szerzy chrześcijaństwo i oświatę; c) Bolesław Chrobry uznany niezależnym władcą; d) Polska uzyskuje niezależność kościelną od Niemiec; e) Bolesław Chrobry — wielki wódz; f) Bolesław Chrobry — dobry gospodarz; g) koronacja Bolesława Chrobrego; h) praca domowa.

Forma: Akroamatyczna.

Metoda: Biograficzna.

Pomoce: portret Bolesława Chrobrego, obraz J. Matejki: Wjazd Bolesława Chrobrego do Kijowa, łucznicy, rycerze i mapa Polski.

Przebieg lekcji.

Oglądanie portretu Bolesława Chrobrego.

Pytania: Co Bolesław Chrobry trzyma w ręku? (Miecz). Symbolem czego jest miecz? (Symbolem męstwa). Czego się domyślacie z jego wyrazu twarzy? (Odwagi, szczerości, sprawiedliwości) Czem jest nakryta głowa Bolesława Chrobrego? (koroną). Kto nosi koronę? (Król). Więc kim jest Bolesław Chrobry? (Królem). A kim był jego ojciec, Mieszko I.? (Księciem). Jak się to stało, że ojciec był księciem, a syn królem? (Za męstwo i czyny wielkie został królem). A Polska czem jest? (Królestwem). A czem była? (Księstwem). Nim dowiecie się o tem, jak się to stało, posłuchajcie, opowiem wam o młodości Bolesława Chrobrego. Zapiszcie na tablicy i w zeszytach: Młodość Bolesława Chrobrego.

Bolesław, syn Mieszka I. i Dąbrówki, do siódmego roku życia wychowywał się przy matce. Dąbrówka sama nauczyła Bolesława modlitw i wszczepiała w syna zasady wiary chrześcijańskiej. Nasłuchał się też w pierwszych latach swego życia pieśni i opowiadań o przodkach, o krwawych walkach z Niemcami. Gdy skończył 7 lat, odbyła się uroczystość postrzyżyn. Z pod opieki matki przeszedł pod opiekę ojca.

Od tej chwili przebywał wraz z rówieśnikami, pochodzącymi ze znakomitych rodzin, pod kierunkiem umyślnego wychowawcy zdala od dworu ojcowskiego.

Spędzał ten czas na nauce, zabawach i zbliżał się z przyszłymi towarzyszami broni i dowódcami. Nie-

długo przebywał w ich gronie, gdyż cesarz niemiecki przysłał rozkaz, by Bolesław przyjechał na dwór cesarski jako zakładnik. Przykro było rodzicom i Bolesławowi rozstać się, lecz nie było innego wyjścia. Na dworze cesarskim Bolesław spędził czas z pożytkiem: poznał uzbrojenie niemieckie i nauczył się mowy wrogów.

Po powrocie do Polski znalazł się znowu w gronie dawnych towarzyszy, ćwicząc się w odwadze i zręczności na łowach. Uczył się też rzucać oszczepem, dzidą, używać miecza i jeździć konno. Oprócz tego uczył się Bolesław budowy warownych grodów i robienia zasiek. Często objeżdżał z towarzyszami i nauczycielem różne strony Polski, aby poznać dokładnie kraj. Gdy podrośł, wyjeżdżał ze swem otoczeniem na boje, dając wojownikom przykład męstwa i odwagi. W ten sposób przygotowywał się Bolesław do rządzenia krajem.

Czym synem był Bolesław? (Bolesław był synem Mieszka I. i Dąbrowki). Kto opiekował się nim do 7 lat? (Do 7 lat opiekowała się nim matka). Czego się nauczył Bolesław u matki? (Bolesław nauczył się u matki modlitw, poznał zasady wiary Chrystusowej i nasłuchiwał się pieśni i opowiadań o swoich przodkach i walkach z Niemcami). Pod czyją opieką znalazł się Bolesław po postrzyżynach? (Po postrzyżynach Bolesław był pod opieką ojca). Kto go uczył? (Uczył go umyślny wychowawca). Gdzie? (Zdała od dworu w otoczeniu rówieśników). Co wkrótce stało się z Bolesławem? Wyjechał na

dwór cesarski jako zakładnik). Czego się tam nauczył? (Nauczył się mowy niemieckiej i poznał uzbrojenie rycerzy niemieckich). Co robił Bolesław po przyjeździe do Polski? (Po przyjeździe do Polski wrócił do swych towarzyszy na dalszą naukę). Czego się teraz uczył? (Sztuki wojennej, zręczności na łowach, budowy grodów warownych, robienia zasiek). A co jeszcze robił? (Podróżował po kraju, poznawał go i czasami brał udział w walkach z wrogiem). Jak walczył Bolesław? (Mężnie, zagrzewając swym przykładem wojowników do walki). Do czego sposobił się w ten sposób Bolesław? (Bolesław sposobił się w ten sposób do rządzenia krajem).

Opowiadanie uczniów.

BIBLIOTEKA
UŁOŻ
LUBLIN D. c. opowiadania nauczyciela. Teraz opowiem
Wam jak Bolesław szerzył oświatę i wiarę chrześcijańską. Zapiszcie na tablicy i w zeszytach: Bolesław Chrobry szerzył wiarę chrześcijańską i oświatę.

Za panowania Bolesława Chrobrego Polska była chrześcijańska, lecz można jeszcze było spotkać pogan i wracających do pogaństwa, szczególnież dlatego, że w Polsce nie było szkół i mało było kościołów. Przybył w owym czasie do Polski św. Wojciech i utwierdzał lud w wierze chrześcijańskiej. Św. Wojciech naradzał się z Bolesławem nad tem, wśród jakiego ludu pogańskiego rozpocząć pracę misyjną. Postanowiono, że św. Wojciech uda się do Prusaków, zamieszkałych na północ od Polski. Prusacy już uznali zwierzchnictwo Bolesława, lecz byli zatwardziałymi poganami.

Święty Wojciech niebawem udał się z kapłanami do Prusaków i rozpoczął nauczanie. Prusacy nie chcieli słuchać nauk kapłanów chrześcijańskich i zagrozili im śmiercią. W powrotnej drodze zginął św. Wojciech śmiercią męczeńską. Bolesław Chrobry wykupił ciało św. Wojciecha na wagę złota i pochował je w kościele gnieźnieńskim.

Zaczęto stawiać kościoły i klasztory pod wezwaniem nowego męczennika, a grób św. Wojciecha zasłynął cudami. Bolesław Chrobry prosił papieża o uznanie zamordowanego biskupa świętym, o pozwolenie założenia u grobu św. Wojciecha arcybiskupstwa i kilku nowych biskupstw, podległych arcybiskupowi gnieźnieńskiemu.

Papież zadośćuczynił prośbie Bol. Chrobrego.

Od tej pory przybywało coraz więcej kościołów i klasztorów w Polsce. Umacniała się wiara chrześcijańska, szerzyła się oświata i wzrastał dobrobyt w kraju. Gdy w roku 1000 cesarz niemiecki, Otton III, odbył pielgrzymkę do grobu św. Wojciecha, nie mógł się nadziwić bogactwu Polski.

Na znak równości Otton III w czasie jednej z uczty zdjął ze swej głowy koronę i włożył ją na głowę Bolesława Chrobrego, wręczył mu gwóźdź z Krzyża św. i włócznię św. Maurycego. Nie była to koronacja Bolesława Chrobrego, bo koronować mógł tylko dostojnik kościelny, ale było to uznanie Bolesława niezależnym władcą.

Cesarz uznał też niezależność kościelną Polski od Niemiec.

Po co przybył św. Wojciech do Polski? (Utwierdzać lud w wierze chrześcijańskiej). Dokąd się udał po narodzie z Bolesławem. (Po narodzie z Bolesławem udał się do Prusaków). Co się tam stało z biskupem? (Zginął śmiercią męczeńską). Co wtedy uczynił Bolesław Chrobry? (Wykupił ciało męczennika na wagę złota i pochował w kościele gnieźnieńskim).

Co robiono w Polsce i dlaczego? (W Polsce budowano kościoły i klasztory pod wezwaniem nowego męczennika, gdyż grób jego zasłynął cudami). O co się postarał Bolesław Chrobry? (O uznanie bisk. Wojciecha świętym, o pozwolenie założenia u grobu św. Wojciecha arcybiskupstwa i kilka nowych biskupstw w Polsce). Jakie to miało następstwa? (W Polsce podnosiła się oświata i rósł dobrobyt). A co się stało, gdy cesarz Otton III odbył pielgrzymkę do grobu św. Wojciecha? (Otton III uznał Bolesława niezależnym władcą i niezależność kościelną Polski od Niemiec). W którym roku to się stało? (w 1000).

Zapiszcie na tablicy i w zeszytach: W roku 1000 Otton III, cesarz niemiecki, uznał Bolesława Chrobrego niezależnym władcą i niezależność kościelną Polski od Niemiec. Jakie znaczenie miało dla Polski uznanie jej niezależności? (Niemcy nie mogli już wtrącać się w sprawę Polski).

Opowiadanie uczniów.

Uczniowie oglądają obraz J. Matejki: Wjazd Bolesława Chrobrego do Kijowa, obrazki, przedsta-

wiające łuczników i rycerzy, czynią swoje spostrzeżenia, nauczyciel prostuje błędy i opowiada dalej o Bolesławie Chrobrym — wielkim wodzu. O kim mam opowiedzieć? (O Bolesławie Chrobrym, wielkim wodzu).

Zapiszcie na tablicy i w zeszytach: Bolesław Chrobry — wielki wódz.

Bolesław Chrobry na początku swego panowania zdobył Pomorze i zmusił Prusaków do uległości.

Chciał wyzwolić Słowian, zamieszkałych nad Łabą, od jarzma niemieckiego i marzył o zjednoczeniu wszystkich Słowian w jedno państwo pod zwierzchnictwem Polski, by łatwiej bronić ich niezależności od Niemców.

W Czechach w tym czasie wrzały walki bratobójcze i mieszkańcy zwrócili się o pomoc do Bolesława Chrobrego. Bolesław udał się do Czech ze swym rycerstwem. Ludność przyjęła Bolesława Chrobrego z radością i obwołała go swym panem.

W Niemczech osiadł wtedy na tronie Henryk II, wróg Polski.

Gdy Bolesław Chrobry opanował Czechy, zażądał od niego Henryk złożenia hołdu, Bolesław odmówił i przyszło do długotrwałej wojny między Niemcami a Polską.

Armja polska była mniej liczna i lichtsze miała uzbrojenie, niż armja niemiecka. To też Bolesław Chrobry nie prowadził walki z Niemcami w otwartym polu, lecz nękał ich stale podjazdami, tępił małe oddziały, odcinał dowóz żywności i prze-

ciągał wojnę, która bardzo wyczerpywała armję niemiecką. Henryk, widząc, że nie pokona Bolesława, namówił księcia ruskiego Jarosława i władcę węgierskiego do najazdu na Polskę. Bolesław Chrobry umiejętnie podzielił swe siły, pokonał księcia ruskiego, a następnie zwrócił się przeciw innym nieprzyjaciółom i zapuścił się daleko w ich kraje. Długotrwała wojna wyczerpała armję niemiecką, a choroby dokończyły rozpoczętego przez Bolesława dzieła. Henryk zmuszony był zawrzeć pokój z Polską w Budziszynie, mocą którego Polska rozszerzyła swe granice do Sali i Łaby. Bolesław kazał wbijać żelazne słupy w rzece Sali i Łabie na znak, że dotąd sięgają polskie ziemie. Sława Bolesława Chrobrego, jako niezwyciężonego wodza, rozeszła się daleko, a walki z Rusią umocniły ją jeszcze. Po zawarciu pokoju w Budziszynie z Niemcami Bolesław Chrobry wyruszył na Ruś i dotarł aż do Kijowa. Przy wjeździe do miasta uderzył mieczem w „Złote Wrota” i wyszczerbił go. Miecz ten został nazwany „Szczerbem” i był używany przy koronacjach królów polskich. W dno rzeki Dniepru kazał wbijać żelazne słupy i wyznaczyć wschodnie granice Polski. Z Kijowa wywiózł Bolesław Chrobry wielkie bogactwa. Na tronie ruskim osadził brata Jarosława, a swego zięcia. W powrotnej drodze zajął Grody Czerwieńskie, które Polska utraciła za Mieszka I.

Granice Polski za Bolesława Chrobrego sięgały od morza Bałtyckiego do Kaipat i od rzeki Odry po Dniepr.

Jakie ziemie zdobył Bolesław Chrobry na początku swego panowania? (Pomorze). O czym marzył Bolesław? (O utworzeniu wielkiego państwa słowiańskiego). Po co? (By skuteczniej walczyć z Niemcami). Co działo się w owym czasie w Czechach? (Wrzały walki bratobójcze). O Co zwrócili się mieszkańcy Czech do Bolesława Chrobrego? (O zaprowadzenie ładu). Co uczynił Bolesław Chrobry? (Udał się do Czech ze swym rycerstwem). Jak przyjęła Bolesława ludność? (Ludność przyjęła Bolesława z radością i obwołała go swym panem). Kto wtedy panował w Niemczech? (Henryk II). Czego zażądał Henryk II od Bolesława Chrobrego? (Hołdu). Jak postąpił Bolesław? (Odmówił złożenia hołdu). Do czego doszło po tej odmownej odpowiedzi? (Doszło do długotrwałej wojny między Niemcami i Polską). Jak wojował Bolesław Chrobry z Niemcami? (Podjazdowo, niszcząc małe oddziały niemieckie i niedopuszczając im żywności). Co wtedy zrobił Henryk? (Namówił księcia ruskiego i władcę węgierskiego do wojny z Polską). Jak postąpił Bolesław Chrobry? (Rozdzielił umiejętnie swe wojsko, pobił księcia ruskiego i zwrócił się przeciwko pozostałym wrogom).

Jaki był koniec tych walk? (Bolesław pokonał nieprzyjaciół i zmusił Henryka II do zawarcia pokoju z Polską w Budziszynie). Co zyskała Polska przy zawarciu tego pokoju? (Rozszerzyła swe granice do sali i Łaby). Dokąd wyruszył Bolesław po zawarciu pokoju w Budziszynie? (Na Ruś przeciwko Jasosławowi). Jaki był rezultat tej wyprawy? (Bolesław

pokonał Jarosława, zdobył wielkie bogactwa i na tronie ruskim osadził swego zięcia). Co zajął Bolesław w powrotnej drodze? (Grody Czerwieńskie). Wskaż granice państwa polskiego za Bolesława Chrobrego. (—).

Opowiadanie uczniów.

Posłuchajcie, opowiem wam o Bolesławie Chrobrym — dobrym gospodarzu. O kim będę opowiadał? (O Bolesławie Chrobrym — dobrym gospodarzu). Zapiszcie na tablicy i w zeszytach: Bolesław Chrobry — dobry gospodarz.

Bolesław Chrobry w czasie pokoju nie odpoczywał po trudach wojennych, lecz zajmował się sprawami swego państwa: wymierzał sprawiedliwość, zakładał grody, jeździł po kraju, badał potrzeby ludności i w miarę możliwości je zaspakajał. Bogato wyposażał kościoły i szkoły przy kościołach i klasztorach, gdyż rozumiał znaczenie nauki.

Drużynę, którą odziedziczył po ojcu, znacznie powiększył, zaopatrzył w ubranie i dobrze uzbroił.

Wprowadził urzędników, którzy pomagali królowi w rządzeniu krajem. Najważniejsi z pośród nich byli: kanclerz, który podpisywał pisma w imieniu króla; nadworny sędzia zastępował króla przy sądzeniu spraw; wojewoda zastępował króla na wojnie i prowadził wojsko do boju. Utrzymanie dworu królewskiego należało do obowiązków ludności, wśród której król przebywał. Nie chcąc być ciężarem tej ludności, nigdy nie przebywał długo w jednym miejscu, najchętniej zatrzymywał się w grodach,

gdzie było dużo żywności i zwracał pilnie uwagę, by dworzanie nie dopuszczali się nadużyć.

Dlatego też ludność chętnie gościła dwór królewski i nie chowała swego dobytku. Bolesław otaczał się ludźmi zdolnymi, więc też bogactwo kraju wzrastało, a ludność była przywiązana do swego króla.

Co robił Bolesław Chrobry w czasie pokoju? (Zajmował się sprawami swego państwa). Wylicz je. (Wymierzał sprawiedliwość, wyposażał kościoły i szkoły, badał potrzeby ludności i zaspakajał je, powiększał drużynę i zbroid ją, wprowadził urzędników i t. d.). Do kogo należało utrzymanie dworu królewskiego? (Do ludności, wśród której przebywał). Czy nie było to dla niej zbyt dużym ciężarem? (Nie, bo król przebywał krótko na jednym miejscu i pilnował, by nikogo nie krzywdzono). Jakimi ludźmi otaczał się król? (Zdolnymi). Jakie to miało znaczenie dla kraju? (Dobrze krajem rządzono, rosło bogactwo i przywiązanie do króla).

Opowiadanie uczniów.

Opowiem wam o koronacji Bolesława Chrobrego.

Zapiszcie na tablicy i w zeszytach: Koronacja Bolesława Chrobrego w roku 1025.

Pierwsza koronacja króla polskiego odbyła się w roku 1025. Już przedtem zabiegał o koronę królewską Mieszko I i Bolesław Chrobry przez cały czas swego panowania, lecz do koronacji nie doszło. Dopiero starania, wszczęte przez Bolesława Chrobrego po śmieści Henryka II, zostały uwieńczone pomyślnym wynikiem. Papież udzielił zezwolenia

i powierzył dokonania aktu koronacji arcybiskupowi gnieźnieńskiemu. Uroczystość koronacyjna odbyła się w czasie świąt Wielkanocnych w obecności dużej ilości zgromadzonego ludu, który na wezwanie arcybiskupa przez podniesienie rąk wyraził swoje zadowolenie.

Arcybiskup wręczył królowi oznaki władzy królewskiej, wzywając króla do bronienia wiary chrześcijańskiej i sprawiedliwego rządzenia krajem. Poczem namaścił króla olejem świętym i włożył mu koronę na głowę.

Przemówienie jednego z biskupów i prośba jego o ułaskawienie uwięzionych, uwzględniona przez króla, zakończyła uroczystości koronacyjne.

Dnia następnego posłowie polscy rozjechali się we wszystkie strony, aby powiadomić wrogów i przyjaciół o koronacji pierwszego króla w Polsce. Najniechętniej przyjęli tę wiadomość Niemcy, ponieważ pragnęli oni widzieć Polskę zależną od cesarstwa niemieckiego, a nie Polskę samodzielną i niezależną. Przez koronację Bolesław Chrobry dokńczył budowy Polski potężnej niezależnej.

Kiedy odbyła się koronacja pierwszego króla polskiego? (W roku 1025). Kto nim został? (Bolesław Chrobry). Kto udzielił zezwolenia na koronację? (Papież). Kto dokonał aktu koronacyjnego? (Arcybiskup gnieźnieński). W jaki sposób odbyła się koronacja? (Arcybiskup wzywał lud do wyrażenia zadowolenia przez podniesienie rąk, wręczył królowi oznaki władzy królewskiej, wzywając króla

do obrony wiary chrześcijańskiej i sprawiedliwych rządów, namaścił go olejem świętym i włożył mu koronę na głowę). Czem została zakończona uroczystość koronacyjna? (Przemówieniem jednego z biskupów i prośba o ułaskawienie uwięzionych). Czy król uwzględnił prośbę biskupa? (Uwolnił wszystkich uwięzionych).

Co uczyniono następnego dnia? (Rozesłano posłów we wszystkie strony z wiadomością o koronacji Bolesława Chrobrego). Kto przyjął tę wiadomość najniechętniej? (Niemcy). Dlaczego? (Bo chcieli mieć Polskę zależną od siebie). Czego dokończył Bolesław Chrobry przez koronację? (Bolesław Chrobry przez koronację dokończył budowy Polski potężnej i niezależnej).

Opowiadanie uczniów.

Praca domowa: rysowanie mapy Polski za Bolesława Chrobrego i czytanie rozdziału o Bolesławie.

LEKCJA 12-ta (1 godzina)

Temat: Bolesław Krzywousty.

Cel materialny: Poznanie waleczności i wytrwałości Bolesława Krzywoustego.

Cel formalny: Kształcenie wyobraźni i pamięci.

Cel wychowawczy: Kształcenie męstwa i wytrwałości.

Dyspozycja: a) Młodość Bolesława Krzywoustego; b) jego walki o Pomorze; c) nawrócenie Pomorza na wiarę chrześcijańską; d) Walki z Niemcami; e) testament Bolesława Krzywoustego; f) praca domowa.

Forma: Akroamatyczna.

Metoda: Biograficzna.

Pomoce: portret Bolesława Krzywoustego i mapa Polski

Uczniowie oglądają portret Bolesława Krzywoustego i dowiadują się o dużym podobieństwie Bolesława Krzywoustego do Bolesława Chrobrego.

Posłuchajcie, a potem powiecie mi na czym to podobieństwo polega.

Książę Bolesław, syn Władysława Hermana, już w dzieciństwie sprawnie władał bronią i na łowach okazywał dużą odwagę. Gdy miał 9 lat, wyruszył z wojskiem przeciw Pomorzanom, brał udział w walkach, wykazał nadzwyczajną odwagę i znosił cierpliwie niewygody życia obozowego. To też Władysław Herman postanowił pasować Bolesława na rycerza, mimo młodocianych lat, co prawo rycerskie w wyjątkowych wypadkach przewidywało. Pasowanie Bolesława na rycerza miało się odbyć w Płocku. Wyznaczono termin uroczystości, lecz przyszła wiadomość o nowym napadzie Pomorzan. Bolesław znów udał się na pole walki, okrył się nową sławą i dopiero po powrocie z wyprawy został pasowany na rycerza. Wkrótce umarł Władysław Herman. Rządy w Polsce objął 17-letni Bolesław Krzywousty. W ciągu swego panowania stoczył 46 bitew. Pragnął trwale przyłączyć do Polski Pomorze i odzyskać utraconą za ojca niezależność od Niemiec.

Walki o Pomorze trwały przeszło 20 lat. Wreszcie udało mu się opanować całe Pomorze. Po

zakończeniu zwycięskich walk postanowił nawrócić Pomorzan na wiarę chrześcijańską, ponieważ rozumiał, że pogańskie Pomorze nigdy nie będzie trwale związane z Polską.

Bolesław Krzywousty dopiął wkrótce tego celu. Pomorze przyjęło wiarę chrześcijańską, lecz kapłani, pochodzący przeważnie z Niemiec, związali Pomorze silniej z Niemcami, niż z Polską.

Czym synem był Bolesław Krzywousty? (Władysława Hermana). Co wiecie o Bolesławie Krzywoustym? (Że już w dzieciństwie sprawnie władał bronią, był odważny i jako 9-cio letni chłopiec brał udział w walkach z Pomorzanami). Jak on pełnił służbę w wojsku? (Znosił cierpliwie niewygody i w walkach był nieustraszony). Co postanowił Władysław Herman? (Postanowił pasować syna na rycerza). Co stało na przeszkodzie uroczystości? (Przyszła wieść, że Pomorzanie dokonali nowego napadu i Bolesław znów udał się na pole walki). Kiedy był pasowany na rycerza? (Po powrocie z drugiej wyprawy). Kto objął rządy w Polsce po śmierci Władysława Germana? (Bolesław Krzywousty). Jakie zamiary miał Bolesław Krzywousty? (Pragnął trwale przyłączyć Pomorze do Polski i odzyskać utraconą przez ojca niezależność od Niemiec). Czem się zajął przedewszystkiem Bolesław Krzywousty? (Opanowaniem Pomorza). A następnie? (Nawróceniem Pomorzan na wiarę chrześcijańską). Jak długo trwały walki o Pomorze? (Przeszło 20 lat). Co wykazał Bolesław w czasie tych walk? (Męstwo

i wytrwałość). Czy złączył trwale Pomorze z Polską? (Nie). Dlaczego? (Kapłani pochodzili przeważnie z Niemiec i związali oni Pomorzan silniej z państwem niemieckiem).

Układanie planu i opowiadanie uczniów.

Dalszy ciąg opowiadania nauczyciela: Drugim pragnieniem Bolesława Krzywoustego było odzyskanie i zapewnienie Polsce niezależności. W swym czasie cesarz niemiecki zażądał od Bolesława Krzywoustego daniny lub przystania 300 uzbrojonych rycerzy na wyprawę wojenną.

Bolesław odmówił żądaniu cesarza. Cesarz przeprawił się przez Odrę i obległ miasto Głogów. Głogowianie dzielnie bronili się, a Bolesław, zajęty walką z Pomorzanami, zmuszony był podzielić swe szczupłe wojsko i prowadzić walkę podjazdową. Walką podjazdową zmęczył wojska niemieckie do tego stopnia, że Niemcy bali się posuwać wprzód. Cesarz niemiecki skierował swe wojska pod Kraków i przysłał posłów do Bolesława z groźbą i żądaniem daniny. Bolesław odesłał posłów z niczem. Cesarz przystąpił do oblegania Wrocławia. Mieszkańcy Wrocławia dzielnie bronili miasta. Nadciągnął Bolesław z wojskiem i pod Wrocławiem przyszło do wielkiej bitwy pomiędzy Polakami a Niemcami. Niemcy ponieśli klęskę i stracili bardzo dużo ludzi. Pole bitwy nazwano Psiem Polem, ponieważ psy żywiły się przez dłuższy czas ciałami poległych.

Jakie drugie pragnienie miał Bolesław Krzywousty? (Pragnął odzyskać i zapewnić Polsce niez-

leżność). Czego zażądał od Bolesława cesarz niemiecki? (Daniny lub 300 uzbrojonych rycerzy). Jak postąpił Bolesław? (Odmówił żądaniu cesarza). Co wtedy uczynił cesarz? (Obległ Głogów). A co uczynił Bolesław Krzywousty? (Część wojska pozostawił na Pomorzu, a z częścią rozpoczął walkę podjazdową przeciwko cesarzowi). Z jakim powodzeniem prowadził Bolesław tę walkę? (Zmęczył wojska niemieckie i Niemcy bali się posuwać wprzód). Co wtedy zrobił cesarz? (Skierował swe wojska na Kraków i zażądał daniny). A jak postąpił Bolesław? (Znowu odmówił żądaniu cesarza). Co potem nastąpiło? (Oleżenie Wrocławia i starcie Polaków z Niemcami na polach pod Wrocławiem). Jak się skończyła ta bitwa? (Bolesław Krzywousty zadał ogromną klęskę Niemcom). Jak nazwano pole walki? (Psiem Polem). Dlaczego? (Psy przez dłuższy czas żywiły się ciałami poległych).

Układanie planu i opowiadanie uczniów.

Czy zauważyliście podobieństwo pomiędzy Bolesławem Chrobrym i Bolesławem Krzywoustym? (Zauważyliśmy). Na czym ono polegało? (Obaj byli mężni, wytrwali, dążyli do opanowania Pomorza i niezależności Polski).

Na zakończenie nauczyciel objaśni uczniom testament Krzywoustego i odpyta całą lekcję.

Praca domowa: czytanka o Bolesławie Krzywoustym i rysowanie mapy piastowskiej.

LEKCJA 13-ta (1 godzina)

Temat: Św. Kinga.

Cel materialny: Poznanie cnót i czynów św. Kingi.

Cel formalny: Kształcenie wyobraźni i pamięci.

Cel wychowawczy: Kształcenie uczucia miłości bliźniego i moralności chrześcijańskiej.

Dyspozycja: a) św. Kinga — wiersz A. Gorczyńskiego; b) podanie o soli; — górnictwo; c) podania o cudownem ocaleniu dzieci i niewiast, znajdujących się pod opieką św. Kingi; d) czyny miłosierdzia św. Kingi; e) praca domowa.

Forma: Akroamatyczna.

Metoda: Biograficzna.

Pomoce: św. Kinga według obrazu J. Matejki (klęcząca w promieniach słońca w szatach zakonnych) i mapa Polski.

Przebieg lekcji.

Uczniowie(ce) oglądają obraz św. Kingi, a nauczyciel(ka) pyta: Kogo przedstawia ten obraz? (św. Kingę). Co wiecie o św. Kingie? (św. Kinga była żoną Bolesława Wstydliwego, sprowadziła sól do Polski i t. d.)

Uwaga: często spotykamy się ze zdaniem, że jeżeli uczniowie(ce) wykażą dużą znajomość przedmiotu w zakresie danej lekcji, należy przejść do następnej lekcji.

Zupełnie słusznie, lecz pod warunkiem, że odpytamy całą klasę wyczerpująco i pogłębimy nieco zagadnienie. Zajmie to nam całą godzinę. Zmienimy właściwie tylko formę lekcji z akroamatycznej na erotematyczną, a do nowej lekcji przejdziemy na następnej godzinie.

Czyją córką była św. Kinga? (Córką króla węgierskiego). Co robi św. Kinga? (Modli się). Jakie szaty ma na sobie? (Zakonne). Co wyrażają promienie słoneczne nad głową św. Kingi? (Że Bóg zsyła jej błogosławieństwo).

Opowiem wam dzisiaj podania o św. Kindze i odczytam wiersz p. t. „Św. Kinga“, z których dowiecie się, że wszystkie czyny św. Kingi były błogosławione.

ŚW. KINGA — *A. Górczyński.*

Za ścianą Tatr węgierski król
Srebra i soli jest panem —
Chciał córę z srebrnem wyprawić wianem:
Kinga prosiła o sól,

Król solną górę dał swojej córce,
Matce walecznych Polaków.
A Bóg rozkazał tej solnej górce,
By się przeniosła pod Kraków.

Co chciał ofiarować ojciec św. Kindze na wiano? (Srebro). O co prosiła ojca św. Kinga? (O sól). W jaki sposób sól dostała się do Polski? (Bóg przeniósł solną górę pod Kraków).

Gdy Kinga otrzymała sól na wiano, wrzuciła pierścień do kopalni soli na Węgrzech, sprowadziła górników do Polski i poleciła im kopać pod Krakó-

wem. Górnicy natrafili na grube pokłady soli i w pierwszej wydobytej bryle soli znaleźli pierścień św. Kingi, wrzucony do kopalni na Węgrzech.

Historja poucza nas, że istotnie górnicy, sprowadzeni z Węgier, wprowadzili ulepszenia w kopalniach soli w Wieliczce i Bochni. Rozwinęli przemysł górniczy w Olkuszu, gdzie wydobywano spore ilości ołowiu i srebra. Inne podania głoszą, że w czasie ucieczki przed Tatarami, którzy niszczyli Polskę za Bolesława Wstydliwego, św. Kinga w cudowny sposób chroniła dzieci i niewiasty: 1) gdy pościg tatarski zbliżał się do uciekających, św. Kinga rzuciła wstążkę, która za sprawą Boga przemieniła się w rzekę Dunajec; 2) innym razem rzucona korona zamieniła się w niebotyczne Tatry, a laseczka w gęsty las. Nieprzyjaciele nie mogli przedostać się przez góry, pokryte gęstym lasem i zaniechali pościgu.

Kingę za życia nazywano świętą za jej dobroć i czyny miłosierdzia.

Drzwi zamku książęcego stały otworem dla biedaków i sierot wojennych.

Leczyła chorych. Wraz z mężem starała się o odbudowanie zniszczonych przez Tatarów domostw, kościołów i warownych grodów.

Wielkie usługi przy odbudowie kraju oddawali zakonnicy, którzy uczyli prowadzenia wzorowej gospodarki rolnej.

Opowiedz mi podanie o soli. (—). Kogo sprowadziła św. Kinga do Polski? (Górników). Co oni

• zrobili? (Ulepszyli wydobywanie soli w Wieliczce i Bochni i rozwinęli przemysł górniczy w Olkuszu). Co wydobywano w kopalniach Olkuskich? (Ołów i srebro). Opowiedz mi podanie o tem, jak św. Kinga chroniła dzieci i niewiasty przed Tatarami? (—). Jak nazywano Kingę za życia? (Świętą). Za co? (Za jej dobroć i czyny miłosierdzia). Wylicz czyny św. Kingi. (Opiekowała się biedakami i sierotami wojennemi, leczyła chorych i dopomagała mężowi w odbudowie zniszczonego kraju przez Tatarów.

Opowiadanie uczniów.

Praca domowa: czytanka; „Bolesław Wstydlivy i św. Kinga” lub „Najazd Tatarów”, układanie planu lekcji o św. Kindze lub rysowanie planu dawnej wsi polskiej i wsi odbudowanej na prawie niemieckiem. (patrz B. Gebert i G. Gebertowa „Opowiadania z dziejów ojczystych” część I).

LEKCJA 14-ta (2 godziny)

Temat: Władysław Łokietek.

Cel materialny: Poznanie niestrudzonych wysiłków Władysława Łokietka, uwiecznionych zjednoczeniem Polski.

Cel formalny: Kształcenie pamięci i wyobraźni.

Cel wychowawczy: Kształcenie cierpliwości i męstwa.

Dyspozycja: a) pierwsze walki z Czechami i tułaczę życie Władysława Łokietka; b) walki z Cze-

chami; c) koronacja; d) walki z Krzyżakami; e) praca domowa.

Forma: Akroamatyczna.

Metoda: Biograficzna.

Pomoce: portret Władysława Łokietka, widoki Ojcowa i mapa Polski.

Przebieg lekcji.

Nauczyciel pokazuje widoczki Ojcowa i pyta uczniów, co one przedstawiają? (Dolinę Prądnika, okolice Ojcowa, Ojców). Kto nadał nazwę tej miejscowości? (—) Nauczyciel mówi uczniom: Kazimierz Wielki na pamiątkę, że ojciec jego Władysław Łokietek ukrywał się w tej miejscowości przed wrogami. Uczniowie wskazują Ojców na mapie i oglądają portret Władysława Łokietka. Nauczyciel omawia z uczniami, że człowiek, który tak wygląda, jest stanowczy i dąży wytrwale do obranego celu.

Opowiadanie nauczyciela: Władysław Łokietek obrał sobie za cel zjednoczenie ziem polskich w jedno państwo. Widzicie więc, że cel obrał sobie wielki i, aczkolwiek trudności były bardzo duże, wprost nie do pokonania, Władysław Łokietek śmiało i z wielkim męstwem pokonywał przeszkody. Przypomnijcie sobie, że po śmierci Bolesława Krzywoustego państwo polskie zostało podzielone na dzielnice, co stało się przyczyną walk bratobójczych i osłabiło Polskę. Skorzystali z tego Czesi i Niemcy, gospodarowali w Polsce, niszczyli ją, a król czeski, Wacław, koronował się na króla polskiego. Władysław Łokietek,

wnuk Konrada Mazowieckiego, rozpoczął walkę z Wacławem, lecz uległ przemocy, gdyż rozporządzał zbyt szczupłymi siłami.

Zmuszony był opuścić kraj. Udał się do Rzymu i prosił Ojca św. o pomoc. Papież polecił Wacławowi, by zaprzestał używać tytułu króla polskiego, ale król czeski nie usłuchał papieża. Starał się również Łokietek o pomoc na Węgrzech i wrócił do Polski z garstką rycerzy. Podanie głosi, że często ukrywał się Łokietek w grotach pod Krakowem, pokazywał się ludziom tylko w przebraniu wieśniaczem. Lud krakowskiej ziemi strzegł kryjówek Władysława Łokietka i zawiadamiał go o wszystkim, co się działo w państwie.

Siły rycerzy Łokietka powoli, lecz stale wzrastały. Początkowo urządzano wyprawy podjazdowe. Gdy oddziały wzrosły nieco na sile, Władysław Łokietek rozpoczął walkę otwartą i opanował Kraków. Wkrótce umarł król czeski, a Władysław wypędził wojska czeskie i połączył Małopolskę, Kujawy, ziemię Sieradzką i Łęczycką w jedno państwo.

Po złączeniu tych ziem Władysław Łokietek postanowił koronować się, by zaznaczyć niezależność i jednolitość państwa. Koronacja odbyła się w Krakowie w 1320 roku. Ustały od tej chwili walki bratobójcze; Polska miała swego króla, który rządził nią, dążył do całkowitego jej połączenia i uniezależnienia od sąsiadów.

Co postanowił Władysław Łokietek? (Władysław Łokietek postanowił zjednoczyć ziemie polskie

w jedno państwo). Jakie trudności miał do pokonania Łokietek? (Polska była osłabiona przez walki bratobójcze, sąsiedzi napadali i z łatwością opanowywali ziemie polskie). Kto koronował się na króla polskiego? (Na króla polskiego koronował się Wacław II, król czeski). Kto rozpoczął walkę w obronie Polski? (Walkę rozpoczął Władysław Łokietek). Jaki był wynik tych walk? (Wacław pokonał Władysława Łokietka i zmusił go do ukrywania się i tułaczki po świecie) Gdzie przebywał Władysław Łokietek? (Był w Rzymie i prosił o pomoc papieża, zwracał się również o pomoc do Węgrów) A potem co uczynił Władysław Łokietek? (Wrócił do Polski z garstką rycerzy).

A co głosi podanie o Władysławie Łokietku? (Że ukrywał się w grotach pod Krakowem, a lud krakowski strzegł kryjówek i powiadał Łokietka o wszystkim, co się działo w państwie).

W jaki sposób walczył Łokietek z wrogami po powrocie do kraju? (Prowadził walki podjazdowe). A kiedy rozpoczął walkę otwartą z Czechami? (Gdy oddziały polskie wzrosły nieco na sile). Czem zakończyły się te walki? (zdobyciem Krakowa). Co się stało wkrótce z Wacławem, królem czeskim? (Wacław wkrótce zmarł). Co wtedy uczynił Władysław Łokietek? (Wypędził resztę wojsk czeskich z Polski i połączył Małopolskę, Wielkopolskę, Kujawy, ziemię Sieradzką i Łęczycką w jedno państwo).

Co potem postanowił uczynić Łokietek? (Postanowił koronować się). Gdzie i kiedy odbyła się jego koronacja? (Koronacja odbyła się w Krakowie

w 1320 roku). W jakim celu koronował się Łokietek? (By zaznaczyć niażależność i jednolitość państwa). Jakie były następstwa tej koronacji? (Ustały walki bratobójcze, wszyscy słuchali jednego pana). Do czego dążył Łokietek w dalszym ciągu? (Łokietek dążył do całkowitego połączenia Polski).

Opowiadanie uczniów i układanie planu.

Opowiadanie nauczyciela.

Po koronacji przyszło do walk z Zakonem Krzyżackim o Pomorze. (Przypomnienie uczniom rolę Zakonu krzyżackiego).

Gdy Łokietek na początku swego panowania był zajęty walką z Czechami, na Pomorzu wybuchł bunt. Łokietek wezwał do pomocy Zakon krzyżacki. Krzyżacy chętnie podjęli się walk ze zbuntowanym Pomorzem, ponieważ zamierzali osiąść na Pomorzu na stałe, a oprócz tego Łokietek obiecał im zwrócić kosztą wyprawy.

Do tego czasu podbili oni Prusaków, zamieszkujących po prawej stronie Wisły, zaludnili ich kraj Niemcami, a obecnie dążyli do opanowania Pomorza, położonego po lewej stronie Wisły. Pod mieczami Krzyżaków ginęli buntownicy i wierni obywateli Polski, co świadczyło o tem, że Zakon postępował po zdradziecku. W samym Gdańsku zginęło 10 tysięcy Polaków. Gdańsk spalili i odbudowali na innem miejscu, osadzając odbudowane miasto kolonistami niemieckimi. W podobny sposób krzyżacy opanowali inne miasta pomorskie.

Na oddanie Pomorza i odcięcie Polsce dostępu do morza Łokietek nie mógł się zgodzić, lecz był za słaby do walki z Krzyżakami i próbował odebrać im Pomorze przez sąd papieski. Krzyżacy nie chcieli poddać się wyrokowi i porozumieli się z Janem — królem czeskim, by wspólnie działać przeciw Polsce. Jan zabrał dużą część Śląska, a Krzyżacy wyruszyli przeciw Łokietkowi od północy, niszcząc wsie i miasta, rabując kościoły i mordując ludność.

Łokietek zawarł przymierze z Gedyminem, księciem litewskim i z Karolem, królem węgierskim. Do walnej bitwy przyszło pod Płowcami na Kujawach w roku 1331. Po kilkugodzinnej walce, Krzyżacy zostali rozbici.

Wojna wprawdzie nie została z nimi skończona, lecz zwycięstwo pod Płowcami nad potęgą krzyżacką podniosło ducha w narodzie. Łokietek prowadził dalsze przygotowania do nowej walki z krzyżakami, lecz w krótkce zachorował i zmarł ten wielki bojownik o niepodległość Polski.

Z kim wojował Władysław Łokietek po koronacji? (Z Zakonem krzyżackim). Kto ich sprowadził do Polski i po co? (Konrad Mazowiecki, by ochraniać granice Polski od Prusaków i nawracali ich na wiarę chrześcijańską). Co polecił Łokietek Krzyżakom? (Łokietek polecił Krzyżakom uśmierzyć bund na Pomorzu). Jak wykonali to zadanie Krzyżacy? (Mordowali buntowników i wiernych obywateli Polski). O czym to świadczyło? (Że Krzyżacy dążyli do opamiętania Pomorza dla siebie na stałe). Gdzie zginęło

dużo Polaków? (W gdańsku wymordowano 10 tysięcy Polaków). Na co nie mógł zgodzić się Łokietek? (Na oddanie Krzyżakom Pomorza i odcięcie Polsce dostępu do morza). Co uczynił Łokietek? (Próbował odebrać im Pomorze przez sąd papieski). Co zrobili Krzyżacy? (Nie usłuchali papieża i namówili króla czeskiego Jana do walki z Polską). Co zrobił król czeski? (Zabrał dużą część Śląska). A Krzyżacy? (A Krzyżacy wyruszyli przeciw Łokietkowi od północy). Z kim zawarł przymierze Łokietek? (Łokietek zawarł przymierze z księciem litewskim, Gedyminem i królem węgierskim, Karolem). Gdzie przyszło do bitwy. (Do bitwy przyszło pod Płowcami na Kujawach). Kiedy? (W roku 1331). Jaki był przebieg tej bitwy? (Krzyżacy zostali rozbici). Czy wojna z Krzyżakami skończyła się po bitwie pod Płowcami? (Nie). Jakie znaczenie miała ta bitwa dla Polski? (Podniosła ducha w narodzie). Czem się zajął Łokietek po bitwie pod Płowcami? (Przygotowaniem do nowej wojny). W jakim celu? (By uwolnić Polskę od Krzyżaków). Co się stało z Łokietkiem w tym czasie? (Zachorował i zmarł). Co jest największą zasługą Łokietka? (że wytrwale walczył z wrogami Polski, doprowadził do jej zjednoczenia, koronował się i uwolnił Polskę od walk bratobójczych).

Opowiadanie uczniów i układanie planu.

Praca domowa: czytanka „Władysław Łokietek”, „Bitwa pod Płowcami” i rysowanie widoków Ojcowa.

LEKCJA 15-ta (1 godzina)

Temat: Święto Niepodległości 11 | XI.

Cel materalny. Poznanie wyników walk o niepodległość Polski.

Cel formalny: Kształcenie myślenia.

Cel wychowawczy: Kształcenie uczuć patriotyzmu i wiary w siłę narodu.

Dyspozycja: a) pogadanka wstępna o święcie wogóle; b) Upadek Polski; c) walki o niepodległość; d) wojna światowa i legjony; e) rozbrojenie okupantów; f) odrodzenie Polski; g) praca domowa.

Forma: Akroamatyczna lub erotematyczna.

Metoda: Chronologiczna i monograficzna.

Pomoce: obraz J. Matejki: Racławice i obrazy Grottgera najlepiej ilustrujące męczarnie, jakie Polska przechodziła pod zaborami.

Przebieg lekcji

Przebieg lekcji zależy od formy obranej przez nauczyciela. Proponowany przeze mnie plan może być zastosowany do obu form. Obrazami posługujemy się przy zastosowaniu dowolnej formy. Przy wyborze formy kierujemy się poziomem klasy. Jeżeli poziom klasy jest wysoki, najlepiej stosować formę erotematyczną, gdyż na wszystkie pytania otrzymamy dobrą odpowiedź i uczniowie(ce) wyniosą z lekcji odpowiedni nastrój i silne wrażenie. W przeciwnym razie zastosujemy formę akroama-

tyczną, by pogłębić wiedzę uczniów(ic) i wywołać nastrój świąteczny. Święto 11 | XI obchodzimy zwykle uroczystie.

Program uroczystości obejmuje przemówienie (najlepiej uczniów), deklamacje i część koncertową. Należy więc lekcję o Świącie Niepodległości przeprowadzić po odbytej uroczystości i nawiązać ją do tej części programu, która wywarła na uczniach(cach) najsilniejsze wrażenie.

Praca domowa: opiszcie przebieg uroczystości 11 | XI w naszej szkole.

LEKCJA 16-ta (3 godziny).

Temat: Kazimierz Wielki.

Cel materialny: Poznanie gospodarczej prawodawczości i oświatowej działalności Kazimierza Wielkiego.

Cel formalny: Kształcenie pamięci i wyobraźni.

Cel wychowawczy: Kształcenie poczucia sprawiedliwości i umiłowania pracy.

Dyspozycja: a) stan Polski po śmierci Łokietka; b) pierwsze czyny Kazimierza Wielkiego; c) podniesienie gospodarcze kraju; d) obrona chłopów; e) sądy; f) prawodawstwo; g) uniwersytet; h) praca domowa.

Forma: Akroamatyczna.

Metoda: Biograficzna i monograficzna.

Pomoce: portret Kazimierza Wielkiego, obraz starego miasta, obraz Kazimierza nad Wisłą i mapa Polski.

Przebieg lekcji.

Uczniowie(ce) oglądają portret Kazimierza Wielkiego, wypowiadają swoje spostrzeżenia i odpowiadają na pytania. Czyjto portret? (Króla). Po czym poznaliście, że króla? (Bo ma koronę na głowie). A co trzyma w ręku? (Berło). Przeczytajcie imię tego króla (Kazimierz Wielki). Czyim synem był Kazimierz Wielki? (Władysława Łokietka). Wskażcie na mapie ziemie, połączone w jedno państwo przez Władysława Łokietka.

Opowiadanie nauczyciela:

Kazimierza czekała wielka praca. Wprawdzie ojciec jego, Władysław Łokietek, dokonał wielkopomnego dzieła: zjednoczył dzielnice Polski w jedno państwo, pokonał wrogów, zmusił ich do liczenia się z Polską i dowiódł, że Polska może obronić się i utrzymać swą niezależność, byleby panowała w narodzie jedność i zgoda, lecz odrodzona ojczyzna znajdowała się w bardzo ciężkiem położeniu: skarb państwa był pusty, kraj wyniszczony walkami, handel utrudniony z powodu zajęcia przez Krzyżaków ujścia Wisły, Śląsk uznawał czeskie zwierzchnictwo i Grody Czerwieńskie były oderwane od Polski.

Pragnął Kazimierz wypełnić wolę ojca i połączyć z macierzą ziemie, pozostające pod obcemi panowaniami, lecz rozumiał jednocześnie, że kraj musi odpocząć po walkach, wzbogacić się i zgromadzić siły.

Postanowił więc Kazimierz unikać walk i zawrzeć przymierza z sąsiadami. Najpierw zawarł przy-

mierze z Czechami. Jan czeski zrzekł się tytułu króla polskiego, lecz zatrzymał ziemie śląskie i otrzymał jeszcze pewną sumę pieniędzy.

Następne przymierze zawarł z Krzyżakami. Krzyżacy oddali Kujawy, zobowiązali się do płacenia daniny i dostarczania pomocy na wypadek wojny, a wzamian otrzymali Pomorze.

Zawarte przymierza były bardzo ciężkie i bolesne. Poniesione straty udało się Kazimierzowi wyrównać na wschodzie przez przyłączenie Grodów Czerwieńskich w roku 1340. O grody te przyszło do walki z Tatarami i Litwinami, których Kazimierz pokonał i Ruś Czerwoną do Polski przyłączył. Ziemie wschodnie były bardzo wyniszczone, to też Kazimierz niezwłocznie zajął się odbudowaniem grodów warownych, zakładał miasta i sprowadzał doń kupców i rzemieślników oraz opiekował się rolnictwem. Kazimierz Wielki często przyjeżdżał na Ruś Czerwoną, osobiście badał potrzeby ludności, wspólnie z nią pracował nad podniesieniem dobrobytu kraju i własnym kosztem wznosił wiele grodów.

Wkrótce Ruś Czerwona została odbudowana i stała się zamożną. Nic więc dziwnego, że ludność pokochała Kazimierza za jego wysiłek i starania.

Co czekało Kazimierza? (Kazimierza czekała wielka praca). Czego dokonał ojciec Kazimierza, Łokietek? (Łokietek zjednoczył ziemie polskie w jedno państwo, pokonał wrogów, zmusił ich do liczenia się z Polską i dowiódł, że Polska może utrzymać swą niezależność). Co więc pozostało do

zrobienia Kazimierzowi?) Odbudowanie grodów warownych, podniesienie handlu i rolnictwa, wyniszczonego walkami i napełnienie skarbu państwa). Co polecił wykonać Kazimierzowi ojciec przed śmiercią? (Połączyć resztę ziem polskich z państwem). Czy Kazimierz wykonał polecenie ojca? (Częściowo wykonał). A dlaczego nie wykonał polecenia ojca całkowicie? (Bo musiał zająć się zgromadzeniem sił, dać odpoczynek krajowi i dążyć do podniesienia zamożności obywateli państwa). Co postanowił czynić Kazimierz? (Kazimierz postanowił unikać walk i zawrzeć przymierza z wrogami). Z kim zawarł przymierza? (Przymierza zawarł z Czechami i Zakonem krzyżackim). Na jakich warunkach zawarł przymierze z Czechami? (Jan czeski zrzekł się tytułu króla polskiego, pozostawił w swem posiadaniu ziemie śląskie, Kazimierz zobowiązał się do płacenia daniny). A z Zakonem krzyżackim? (Zakon krzyżacki oddał Kujawy, zobowiązał się do płacenia daniny, dostarczania Polsce pomocy na wypadek wojny, a wzamian otrzymał Pomorze). Co możecie powiedzieć o tych przymierzach? (Że były dla Polski ciężkie i bolesne). Dlaczego? (Bo Polska musiała się zrzec własnych ziem). Których? (Śląska i Pomorza). Pokaż je na mapie. (—). Jakie ziemie Kazimierz przyłączył do Polski? (Grody Czerwieńskie, Ruś Czerwoną). Wskaż je na mapie. (—). W jakim stanie znajdowała się wówczas Ruś Czerwona? (Była bardzo wyniszczona). Dlaczego? (Tam odbywały się ciągle walki z Tatarami). Z kim stoczył walkę o tę ziemię Kazimierz? (Z Litwinami i Tata-

raml). Z jakim wynikiem? (Pokonał ich). Czem się zajął Kazimierz po przyłączeniu Rusi do Polski? (Zakładał miasta, sprowadził kupców i rzemieślników, popierał rolnictwo, badał i zaspakajał potrzeby ludności i własnym kosztem odbudowywał grody warowne). Do czego dążył w ten sposób Kazimierz? (Do odbudowy Rusi Czerwonej i podniesienia dobrobytu jej mieszkańców). Jak ludność tamtejsza przyjęła działalność Kazimierza? (Pokochała, przyjęła serdecznie i t. p.), Dlaczego? (Bo Ruś Czerwona została wkrótce odbudowana i stała się zamożną).

Opowiadanie uczniów i układanie planu.

Dalszy ciąg opowiadania nauczyciela:

Kazimierz zastał Polskę drewnianą, a zostawił murowaną. (Pokazujemy dwa obrazy: stare miasto drewniane i murowane, np. Krakowa. Uczniowie wypowiadają swoje zdanie o tem, które z tych miast jest lepiej zbudowane i dlaczego). Kazimierz nie ograniczył się do odbudowy Rusi Czerwonej, a prowadził odbudowę całego kraju zniszczonego przez długoletnie wojny i to głównie w latach nieurodzaju, żeby ubogiej ludności dostarczyć zarobku.

Za panowania Kazimierza po lasach i wyrębach stanęło prawie drugie tyle wsi i miast, ile ich przedtem było w polskiej ziemi. Stare miasta i grody odbudował, rozszerzył i umocnił. Zamki i miasta otaczał murami i głębokimi fosami, by łatwiej było walczyć z nieprzyjacielem. Dużo grodów obronnych wznosił Kazimierz na Rusi, na granicy śląskiej i krzy-

żackiej, jako najwięcej zagrożonych przez potężnych wrogów. Zakładał nowe drogi, które ułatwiały kupcom prowadzenie ożywionego handlu. Gościńce zostały oczyszczone od rabusiów. Wywożono z Polski ołów, skóry, futra, sól i drzewo, a sprowadzano z zagranicy wino, miedź, sukna, wonne olejki i korzenie. (Pokazać Sukiennice i omówić ich znaczenie — porównać z dzisiejszemi halami targowemi). Bardzo gorliwie Kazimierz opiekował się ludnością wiejską i rolnictwem. Kolonizował słabo zaludnione obszary. Do nowozałożonych wsi sprowadzał rzemieślników, budował młyny.

W wielkich śpichrzach gromadził zboże, aby móc w latach nieurodzaju zaopatrywać ludność w żywność z nagromadzonych zapasów.

Gorliwa opieka, roztoczona nad wszystkimi stanami i rozumna gospodarka Kazimierza przyczyniła się do wzrostu zamożności w Polsce (Opowiedzieć o przyjmowaniu zagranicznych gości na dworze królewskim i uczcie u Wierzyńka).

Jaką Polskę zastał Kazimierz, a jaką zostawił? (Kazimierz zastał Polskę drewnianą, a zostawił murowaną. (Dlaczego Kazimierz zajął się odbudową Polski? (Polska była zniszczona przez długoletnie walki). W jakim czasie Kazimierz prowadził odbudowę Polski? (Głównie w latach nieurodzaju). Dlaczego? (By ubogiej ludności dostarczyć zarobku). Jak dużo wybudowano za Kazimierza nowych wsi i miast? (Prawie drugie tyle, ile ich przedtem było w polskiej ziemi). Co uczynił Kazimierz ze starymi

miastami? (Odbudował, rozszerzył i umocnił). W jaki sposób umacniał zamki i miasta? (Otaczał murami i głębokimi fosami). Dlaczego? (By łatwiej było walczyć z nieprzyjacielem). Gdzie Kazimierz wznosił najwięcej warownych grodów i dlaczego? (Dużo warownych grodów wznosił Kazimierz na Rusi, na granicy śląskiej i krzyżackiej, jako najwięcej zagrożonych przez potężnych wrogów).

Co zrobił Kazimierz dobrego dla kupców? (Oczyścił gościńce od rabusiów i zakładał drogi). Do czego się przyczyniła budowa nowych dróg i oczyszczenie gościńców od rabusiów? (Do ożywienia handlu). Co wywożono z Polski? (Z Polski wywożono drzewo, ołów, skóry, futra i sól). A co przywożono do Polski? (Wina, miedź, sukna, wonne olejki i korzenie). Co mieściło się w Sukiennicach? (Sklepy z suknem). Kim Kazimierz opiekował się gorliwie? (Kazimierz opiekował się gorliwie ludnością wiejską i rolnictwem). W jaki sposób? (Kolonizował niezaludnione obszary, sprowadzał rzemieślników, budował młyny). Co gromadził w śpichlerzach i po co? (W śpichlerzach gromadził zboże, aby móc w latach nieurodzaju zaopatrywać mieszkańców w żywność z nagromadzonych zapasów).

Do czego przyczyniła się rozumna gospodarka i gorliwa opieka Kazimierza nad wszystkimi stanami? (Przyczyniła się do wzrostu zamożności w Polsce). O czym świadczy uczta u Wierzyńka? (O bogactwie obywateli).

Opowiadanie uczniów i układanie planu.

Dalszy ciąg opowiadania nauczyciela:

Kazimierz Wielki dbał o bogactwo Polski i jej obywateli, lecz troszczył się również o to, by w Polsce nie wyrządzano nikomu krzywdy, by najbiedniejszego sądzono sprawiedliwie. W przebraniu przebywał wśród ludu i wypytywał się, czy jego urzędnicy postępują sprawiedliwie i surowo ich karał za nadużycia. Bardzo często sam zjeżdżał w różne strony Polski na sądy i wymierzał sprawiedliwość.

Razu jednego pokrzywdzeni chłopci przez możnych panów wnieśli skargę do króla o pobicie za to, że ośmielili się ich prosić, by nie deptali w czasie polowania obsianych pól. Król skazał winowajców na chłostę. Nic więc dziwnego, że lud pokochał Kazimierza, nazwał go „królem chłopków”, a możni przestali krzywdzić biedniejszych i słabszych. Wieść o sprawiedliwości i rozumie Kazimierza rozeszła się szeroko po Europie. Liczono się więc z nim i obierano na sędziego królów. W Polsce nie było prawa pisanego. Kazimierz, chcąc więc zapobiec nadużyciom na przyszłość, polecił spisać prawa obowiązujące w Polsce zwyczajowo, usunąć szkodliwe, wprowadzić potrzebne zmiany i ogłosić zatwierdzone przez siebie ustawy. Zbiór praw ogłoszono w Wiślicy i dlatego nazwany został statutami wiślickimi.

Oprócz tego pozwolił Żydom, prześladowanym wówczas w Europie, osiedlać się w Polsce, a że trudnili się oni głównie lichwą (pożyczaniem pieniędzy na wysoki procent), Kazimierz umieścił w statutach wiślickich przepisy, ochraniające dłużnika przed

wyzyskiem wierzyciela. Mądrość Kazimierza przyczyniła się więc w Polsce do zapanowania prawa obok dobrobytu.

Objaśnić wyrazy: wyzysk, dłużnik, wierzyciel, lichwa, zbiór praw, statuty, prawo zwyczajowe, prawo pisane, możnych, stany, nadużycie i troszczył się.

O co dbał Kazimierz? (O dobrobyt). O co obok dobrobytu troszczył się? (O to aby nikomu nie wyrządzano krzywdy i sądzono sprawiedliwie). W jaki sposób badał Kazimierz, czy urzędnicy nie popełniają nadużyć? (Przebywał wśród ludu w przebraniu i wypytywał się, jak postępują z ludźmi urzędnicy). Jak uczył Kazimierz wymierzania sprawiedliwości. (Zjeżdżał w różne strony Polski na sądy i wymierzał sprawiedliwość). Jak ukarał Kazimierz dwu możnych panów za pobicie chłopów? (Skazał ich na chłostę). Jak podzielał ten wyrok na obywateli? (Lud pokochał Kazimierza, a możni przestali krzywdzić biedniejszych). Jaka wieść rozeszła się po Europie? (Po Europie rozeszła się wieść o sprawiedliwości Kazimierza). Co z tego wypłynęło? (Liczono się z Kazimierzem i obierano go na sędziego królów). Jaka korzyść płynęła z tego dla Polski? (Powaga Polski rosła wśród obcych). Jakie prawo było w Polsce? (W Polsce było prawo zwyczajowe). Co polecił zrobić Kazimierz? (Spisać prawa i poprawić je). Gdzie ogłoszono prawo pisane? (W Wiślicy). Jak je nazwano? (Statutami wiślickimi). Na co pozwolił Kazimierz Żydom? (Pozwolił Żydom osiedlić się w Polsce). Dlaczego Żydzi przybywali do

Polski? (Byli prześladowani w Europie). Czem trudnili się Żydzi? (Trudnili się lichwą). Jaki przepis polecił Kazimierz dołączyć do ogłoszonego prawa? (Przepis ochraniający dłużnika przed wyzyskiem wierzyciela). Do czego przyczyniła się mądrość Kazimierza? (Mądrość Kazimierza przyczyniła się do zapanowania prawa w Polsce).

Opowiadanie uczniów i układanie planu.

Dalszy ciąg opowiadania nauczyciela:

Wiecie już, że Kazimierz troszczył się o dobrobyt, ład i porządek w kraju, że wznosił obronne grody, wydał prawo pisane, popierał handel, rzemiosła i rolnictwo, a teraz opowiem wam o tem, jak bardzo dbał o rozwój nauki w Polsce.

Przy kościołach i klasztorach zakładał szkoły, zaopatrywał je w książki i sprowadzał do kraju duchownych z wyższem wykształceniem. Rozumiał bowiem, że bez wykształconych ludzi trudno jest dobrze rządzić państwem.

Przy układaniu zbioru praw i w czasie procesów z Krzyżakami Kazimierz zauważył brak dobrych prawników. Szkół wyższych w Polsce nie było i młodzi ludzie musieli jeździć zagranicę po naukę, co utrudniało wielu zdolnym i chętnym zdobycie wyższego wykształcenia. Postanowił więc Kazimierz założyć wyższą szkołę (uniwersytet) w Polsce. Na założenie uniwersytetu (akademji) musiał udzielić zezwolenia papież. Kazimierz wysłał do papieża poselstwo z prośbą, by pozwolił założyć uniwersytet w Krakowie. Papież zgodził się na założenie uni-

wersytetu w Krakowie, narazie jednak bez wydziału teologicznego (objaśnić co to są wydziały) Kazimierz, otrzymawszy pozwolenie papieża, przystąpił do założenia uniwersytetu w roku 1364. Najlepiej wyposażył wydział prawniczy, gdyż chciał przede wszystkim mieć dobrych prawników.

Założenie wyższej szkoły w Krakowie obok innych wysiłków Kazimierza postawiło Polskę w rzędzie państw dobrze zorganizowanych i należycie rządzonych. Za prace swe Kazimierz zdobył sobie przydomek Wielkiego. Kazimierz Wielki nie miał syna, więc za zgodą panów przekazał tron po sobie siostrzeńcowi, Ludwikowi Węgierskiemu, który zobowiązał się odzyskać resztę ziem polskich, a przede wszystkim Pomorze.

Kazimierz Wielki zmarł w roku 1370 i został pochowany na Wawelu. W kilka dni po zgonie Kazimierza przybył do Polski Ludwik, koronował się na króla i wziął udział w uroczystościach pogrzebowych. Lud serdecznie opłakiwał swego ukochanego króla, ostatniego z rodu Piastów.

Wylicz dzieła Kazimierza Wielkiego. (Wznosił obłonne grody, popierał handel, rzemiosła, rolnictwo, zaprowadził w kraju ład i porządek, wydał prawo pisane, przyłączył do Polski Grody Czerwieńskie i wytępił rabusiów, grasujących po drogach). O co jeszcze dbał król Kazimierz? (O rozwój nauki w Polsce). Co świadczy o tem? (Zakładał przy klasztorach i kościołach szkoły, zaopatrywał je w książki i sprowadzał do kraju duchownych

z wyższem wykształceniem). Co zauważył Kazimierz przy układaniu zbioru praw? (Zauważył brak dobrych prawników). A dlaczego nie było w Polsce dobrych prawników? (W Polsce nie było wyższych szkół i młodzi ludzie musieli wyjeżdżać po naukę zagranicę, co utrudniało wielu zdolnym i chętnym zdobycie wyższego wykształcenia). Co postanowił zrobić Kazimierz? (Postanowił założyć uniwersytet w Krakowie) Kto udzielał zezwolenia na zakładanie wyższych szkół? (Papież). Co więc uczynił Kazimierz? (Wysłał do papieża poselstwo z prośbą, by pozwolił założyć uniwersytet w Krakowie). Co uczynił papież? (Papież zgodził się na założenie uniwersytetu, lecz bez wydziału teologicznego). Co zrobił Kazimierz po otrzymaniu pozwolenia? (Przystąpił do założenia uniwersytetu w Krakowie w roku 1364). Jaki wydział najlepiej wyposażył? (Najlepiej wyposażył wydział prawniczy). Dlaczego? (Chciał mieć przede wszystkim dobrych prawników). Co powiesz teraz o Polsce po wykonaniu przez Kazimierza tylu prac? (Polska została postawiona w rzędzie państw dobrze zorganizowanych i należycie rządzonych). Jaki przydomek nadano Kazimierzowi za jego prace? (Kazimierzowi nadano przydomek Wielkiego). Komu Kazimierz Wielki przekazał tron po sobie? (Kazimierz Wielki przekazał tron po sobie siostrzeńcowi, Ludwikowi Węgierskiemu). Do czego zobowiązał się Ludwik Węgierski? (Ludwik Węgierski zobowiązał się do odzyskania reszty ziem polskich, a przede wszystkim Pomorza). Kiedy zmarł Kazimierz Wielki? (Kazimierz Wielki zmarł w roku 1370). Gdzie został

pochowany? (Został pochowany na Wawelu). Kiedy przybył do Polski Ludwik Węgierski? (Ludwik węgierski przybył do Polski w kilka dni po śmierci Kazimierza Wielkiego). I co zrobił? (Koronował się i wziął udział w uroczystościach pogrzebowych). Jak przyjął lud wiadomość o śmierci swego ukochanego króla? (Lud oplakiwał serdecznie ukochanego króla).

Opowiadanie uczniów i układanie planu:

Praca domowa: czytanka o Kazimierzu Wielkim i rysowanie mapy Polski w granicach, jakie obejmowały ją w chwili śmierci Kazimierza Wielkiego.

LEKCJA 17-ta (1 godzina)

Temat: Powstanie Listopadowe.

Cel materalny: Pogłębienie wiadomości uczniów.

Cel formalny: Kształcenie wyobraźni i pamięci.

Cel wychowawczy: Kształcenie bohaterstwa i uczuć patriotycznych.

Dyspozycja: a) krótka pogadanka o podchorążym i szkole podchorążych; b) Piotr Wysocki; c) 29 listopada 1830 r.; d) przyłączenie się wojska polskiego do powstania; e) krótkie opowiadanie nauczyciela z przebiegu Powstania Listopadowego w Królestwie i na Litwie; f) praca domowa.

Forma: Erotematyczna i akroamatyczna.

Metoda: Monograficzna.

Pomoce: „Olszynka Grochowska” obraz Wojciecha Kossaka.

Przebieg lekcji.

Materiał, objęty punktami a, b, c i d wyczerpujemy w formie erotematycznej, a objęty punktem e) nauczyciel podaje w formie krótkiego opowiadania, pokazawszy uprzednio „Olszynkę Grochowską”.

Praca domowa: Ułożenie planu Powstania Listopadowego.

LEKCJA 18-ta (1 godzina)

Temat: Jadwiga.

Cel materalny: Poznanie wielkich cnót królowej Jadwigi.

Cel formalny: Kształcenie pamięci i wyobraźni.

Cel wychowawczy: Kształcenie uczucia miłości bliźniego i poczucia obowiązku.

Dyspozycja: a) dzieciństwo Jadwigi; b) przybycie Jadwigi do Polski i jej koronacja; c) małżeństwo Jadwigi i Jagiełły; d) chrzest Litwy; e) Jadwiga we Lwowie; f) wrażliwość Jadwigi na niedolę ludzką i jej wielka ofiarność; g) śmierć Jadwigi; h) praca domowa.

Forma: Akroamatyczna.

Metoda: Biograficzna.

Pomoce: portret królowej Jadwigi i mapa Polski.

Przebieg lekcji.

Uczniowie(ce) oglądają portret Jadwigi i dowiadują się, że była córką Ludwika węgierskiego. Dzieciństwo swoje spędziła na dworze Węgierskim, opływającym w wielkie bogactwa, a miała przybyć

na skromniejszy dwór krakowski, po śmierci bowiem ojca została przeznaczona na królową Polski. Matka Jadwigi, królowa Elżbieta, zwlekała z wysłaniem jej do Krakowa, gdyż nie chciała pozbawiać młodzietkiej księżniczki tej świetności i wspaniałości, jaką była otoczona na dworze węgierskim. Musiała jednak Elżbieta ustąpić, gdyż Polacy nie chcieli przedłużać bezkrólewia i domagali się wysłania do Polski młodej królowej. Przybyła więc Jadwiga do Krakowa, ujęła sobie wszystkich swą urodą i została niezwłocznie koronowana. Po koronacji panowie polscy, doradcy Jadwigi, przedstawili jej prośbę litewskiego księcia Jagiełły i namawiali, by została jego żoną. Jadwiga odpowiedziała odmownie, gdyż była zaręczona z austriackim księciem Wilhelmem i nie chciała słyszeć o małżeństwie z Jagiełłą, księciem pogańskim. Jagiełło zobowiązywał się przez swych posłów do przyjęcia chrześcijaństwa z całym swym narodem i połączenia Litwy z Polską co miało duże znaczenie dla obu narodów, gdyż jednoczyło je przeciwko wspólnemu wrogowi — Krzyżakom. Panowie polscy zdawali sobie z tego sprawę i usilnie starali się nakłonić Jadwigę do zgody na ślub z Jagiełłą. Jadwiga spędzała długie godziny na modlitwie i rozważała, co ma uczynić. Wreszcie postanowiła poświęcić się dla dobra Litwy i Polski i oddać rękę Jagielle. Wkrótce Jagiełło przybył z braćmi w otoczeniu liczego dworu do Krakowa i przyjął chrzest, na którym otrzymał imię Władysława. Po chrzcie zaślubił Jadwigę i koronował się w katedrze krakowskiej na króla polskiego. Niebawem odbył się

chrzest Litwy. Dzięki Jagielle Polska pozyskała dla wiary i oświaty lud, który dotąd był zrażony do chrześcijaństwa gwałtami Krzyżaków.

Czyją córką była Jadwiga? (Jadwiga była córką Ludwika Węgierskiego). Gdzie spędziła dzieciństwo Jadwiga? (Jadwiga spędziła dzieciństwo na dworze węgierskim, opływającym w wielkie bogactwa). Dokąd miała przybyć? (Miała przybyć na dwór krakowski). Po co? (By zostać królową Polski). Kto opóźnił jej przybycie i dlaczego? (Przybycie Jadwigi opóźniła jej matka, królowa Elżbieta, gdyż nie chciała pozbawiać młodziutkiej księżniczki tej świetności i wspaniałości, jaką była otoczona na dworze węgierskim). Czego nie chcieli przedłużać Polacy? (Polacy nie chcieli przedłużać bezkrólewia). I czego się domagali? (Domagali się przyjazdu młodej królowej do Polski). Co więc zrobiła Jadwiga? (Przybyła do Krakowa i została niezwłocznie koronowana). O co prosili Jadwigę doradcy? (Doradcy prosili Jadwigę, by zaślubiła Jagiełłę, księcia litewskiego). Jak odpowiedziała Jadwiga i dlaczego? (Jadwiga odpowiedziała odmownie, gdyż była zaręczona z austriackim księciem Wilhelmem i nie chciała słyszeć o małżeństwie z księciem pogańskim). Do czego zobowiązywał się przez swych posłów Jagiełło? (Jagiełło zobowiązywał się przez swych posłów do przyjęcia chrześcijaństwa z całym swym narodem i połączenia Litwy z Polską). Jakie miało znaczenie dla obu narodów to połączenie? (Jednoczyło je przeciwko Krzyżakom). Kto zdawał sobie sprawę z tego i co czynił? (Panowie polscy zdawali

sobie sprawę z tego i nakłaniali Jadwigę do zgody na ślub z Jagiełłą). Jak odniosła się Jadwiga do dalszych próśb swych doradców? (Spędzała czas na modlitwie i rozważała, co ma uczynić). Co postanowiła po namyśle? (Postanowiła poświęcić się dla dobra Litwy i Polski). Kto przybył wkrótce do Krakowa? (Do Krakowa przybył wkrótce Jagiełło z braćmi w otoczeniu liczego dworu). Co zrobił Jagiełło po przybyciu do Krakowa? (Przyjął chrzest, zaślubił Jadwigę i koronował się na króla polskiego). Co odbyło się niebawem? (Odbył się chrzest Litwy). Co się więc stało dzięki Jadwidze i Jagielle? (Dzięki Jadwidze i Jagielle Polska pozyskała dla wiary chrześcijańskiej i oświaty lud, który dotąd był zrażony do chrześcijaństwa gwałtami Krzyżaków).

Opowiadanie uczniów i układanie planu.

Dalszy ciąg opowiadania nauczyciela(ki): Ruś Czerwona w czasie bezkrólewia zerwała z Polską i uległa Węgrom. Gdy Jagiełło jeszcze był zajęty nawracaniem Litwy, Jadwiga udała się do Lwowa. Z radością witano ją na ziemiach ruskich, ponieważ królowa potwierdzała przywileje, nadane Rusi przez Kazimierza Wielkiego. Wkrótce przybył na Ruś Władysław i na prośby Lwowian piśmiennie przyrzekł im, że ziemi ruskiej nigdy i nikomu nie ustąpi i od Polski jej nie odłączy. Jadwiga od chwili poślubienia Jagiełły poświęciła swe życie dla dobra Polski. Była prawdziwą opiekunką sierot, ubogich i uciśnionych. Pewnego razu w czasie podróży dworu królewskiego po Wielkopolsce dworzanie zabrali wie-

śniakom bydło. Gdy się o tem dowiedziała Jadwiga, prosiła Jagiełłę, by kazał zwrócić chłopom mienie i wynagrodzić straty. Król niezwłocznie polecił spełnić życzenie królowej i zapytał, czy jest zadowolona z wyroku. Jadwiga odpowiedziała: „zwróciłeś im dobytek, ale kto im łzy powróci?”. Innym razem w Krakowie królowa zauważyła między pracującymi robotnikami przy budowie świątyni bardzo przygnębionego. Zapytała o przyczynę smutku i dowiedziała się, że robotnik ten, mimo ciężkiej pracy, żyje w nędzy, ma w domu chorą żonę i drobne dzieci. Królowa, nie mając z sobą pieniędzy postawiła na kamieniu stopę, odjęła od bucika złotą sprzączkę i oddała ją robotnikowi, by sprzedał i pieniądze użył na potrzeby swej rodziny. Za przykładem królowej dworzanie wręczyli biedakowi datki, a królowa przyrzekła, że odwiedzi chorą żonę i zajmie się dziećmi. Po chwili robotnik zauważył na wilgotnym kamieniu ślad stopy królowej. Wykuł w kamieniu ten ślad i wmurował go w świątynię.

Jadwiga przed śmiercią wszystkie swe klejnoty ofiarowała na odnowienie Akademji Krakowskiej. Gdy królowa Jadwiga zachorowała, w całej Polsce odprawiano modły na jej intencję, a gdy w roku 1399 umarła, rozległ się płacz i ogólna rozpacz nie miała granic.

Co się stało z Rusią Czerwoną w czasie bezkrólewia w Polsce? (Ruś Czerwona w czasie bezkrólewia zerwała z Polską i uległa Węgrom).

Opowiedz mi jak królowa Jadwiga przyłączyła z powrotem Ruś Czerwoną do Polski? (—). Kto

wkrótce przybył na Ruś? (Na Ruś wkrótce przybył Władysław Jagiełło). Co ukzynił Jagiełło na prośby mieszkańców Lwowa? (Zobowiązał się piśmiennie, że nikomu i nigdy nie ustąpi Rusi i od Polski jej nie odtączy). Co uczyniła Jadwiga dla Polski od chwili poślubienia Jagiełły? (Poświęciła swe życie dla dobra Polski). Czem głównie zajęła się? (Opiekowała się sierotami, ubogimi i uciśnionymi). Opowiedzcie mi przykłady miłosierdzia z życia królowej Jadwigi. (Jeden uczeń opowiada o tem, jak królowa nie pozwoliła krzywdzić chłopów w czasie podróży dworu królewskiego po Wielkopolsce, a drugi o pomocy udzielonej biednemu robotnikowi). Co zrobiła Jadwiga ze swemi klejnotami przed śmiercią? (Ofiarowała je na odnowienie Akademji Krakowskiej). Co robiono w całej Polsce, gdy królowa zachorowała? (Odprawiano modły na jej intencję). A gdy umarła? (Rozległ się płacz i ogólna rozpacz nie miała granic).

Opowiadanie uczniów i układanie planu.

Praca domowa: czytanka: „Królowa Jadwiga” i wiersz M. Konopnickiej „Hołd Królowej Jadwidze” do przeczytania.

LEKCJA 19-ta (2 godziny)

Temat: Władysław Jagiełło.

Cel materialny: Poznanie czynów i rozumu politycznego Jagiełły.

Cel formalny: Kształcenie wyobraźni i logicznego myślenia.

Cel wychowawczy: Kształcenie uczuć społecznych i religijnych.

Dyspozycja: a) czyny Jadwigi i jej wpływ na Jagiełłę; b) geografia ziem Litwy; c) chrzest Litwy; d) bitwa pod Grunwaldem; e) unja w Horodle; f) śmierć Władysława Jagiełły.

Forma: Akroamatyczna.

Metoda: Biograficzna i monograficzna.

Pomoce: mapa, portret Władysława Jagiełły i obraz J. Matejki: „Witold pod Grunwaldem“.

Przebieg lekcji

Uczniowie(ce) opowiadają o czynach królowej Jadwigi i uzupełniają swoje wiadomości tem, że wywierała umiejętnie dobroczynny wpływ na Władysława Jagiełłę. Pod jej wpływem król złagodniał, spory rodzinne załatwiał pokojowo i oddał się prawie całkowicie sprawom państwa. W tym momencie dajemy do oglądania portret Władysława Jagiełły i przechodzimy do geografii ziem Litwy.

Na tablicy i w zeszytach zapisujemy: 1) Litwa leży nad Niemnem; 2) główne jej miasta: Kowno i Wilno; 3) naród pogański i ciemny; 4) książęta: Jagiełło (Władysław) i Witold (Aleksander).

Opowiadanie nauczyciela: W roku 1387 wyruszył Władysław w otoczeniu świeckich panów i duchowieństwa z arcybiskupem na Litwę, by osobiście kierować wprowadzeniem wiary chrześcijańskiej i szerzeniem oświaty w swej ojczyźnie. Król zabrał

z sobą duże ilości białych ubrań wełnianych (sukmany) dla tych, którzy przyjmą chrzest święty.

Po przybyciu na Litwę zajął się Władysław gorliwie dziełem szerzenia wiary. Sam przetłumaczył na język litewski Ojcze Nasz i Skład Apostolski. Kazał niszczyć świątynie pogańskie i bożków, a na ich miejsce stawiać kaplice i kościoły katolickie. Litwini początkowo byli przerażeni i zalewali się łzami. Kiedy jednak przekonali się, że bóstwa pogańskie pozwalają się niszczyć bezkarnie, oświadczyli, że przyjmą chrzest. Od tej chwili rozpoczęło się nauczanie i nawracanie na wiarę chrześcijańską ludu litewskiego. Król osobiście wraz z kapłanami nauczał rodaków zasad wiary i modlitw oraz obdarzał ochrzczonych białymi szatami. Panów litewskich zrównał w prawach ze szlachtą polską. Mogli od tej chwili rozporządzać swoją ziemią, zawierać związki małżeńskie bez pozwolenia księcia i byli zwolnieni od wielu obowiązków wobec panującego.

Odpytanie i notowanie planu: 5) chrzest Litwy w 1387 r.; 6) zrównanie praw.

Dalszy ciąg opowiadania nauczyciela: Od tej chwili Krzyżacy nie mieli pozorów do prześladowania Litwy i powinni byli opuścić jej ziemie. Przewrotny ten zakon jednak rozgłosił po świecie, że Jagiełło udaje chrześcijanina, by łatwiej opanować Polskę i nie zaprzestał swych najazdów na ziemie litewskie. Oprócz tego Krzyżacy dążyli do poróżnienia Witolda z Jagiełłą. Częste spory rodzinne łągodziła Jadwiga. Wreszcie udało się Krzyżakom zjed-

nać Witolda obietnicą zdobycia dla niego korony litewskiej. Witold przy pomocy Krzyżaków rozpoczął walkę z Tatarami i w roku 1399 poniósł wielką klęskę nad rzeką Worskłą.

Polska nie zwróciła prawie uwagi na to korzystne dla niej wydarzenie, ponieważ obchodziła żałobę po zmarłej w tymże czasie Jadwidze i gorąco opłakiwała zgon swej dobrej i mądrej królowej. Oprócz tego Polacy, po utracie królowej Jadwigi, zaniepokoiili się o przyszłość państwa. Przyszło jednak prawie do cudownego pogodzenia się braci u zwłok Jadwigi, a w roku 1401 szlachta polska i litewska zawarła układ, na mocy którego Litwa nie będzie miała osobnego księcia i zostanie złączona z Polską pod panowaniem potomków Władysława Jagiełły. Gdyby Władysław zmarł bezpotomnie, Polacy i Litwini wybiorą sobie wspólnie jego następcę. W ten sposób powstała pierwsza unja (ściślejsze połączenie) Polski i Litwy.

Opowiadanie uczniów i układanie planu: 7) knowania Krzyżaków; 8) walki z Tatarami; 9) pogodzenie się Władysława Jagiełły z Witoldem; 10) unja Polski z Litwą. W tym momencie upływa pierwsza godzina, zakończona streszczeniem lekcji według planu. Drugą godzinę rozpoczynamy odpytaniem treści poprzedniej lekcji.

Po odpytaniu pokazujemy obraz: „Witold pod Grunwaldem”. Uczniowie(ce) oglądają go, wypowiadają swoje spostrzeżenia, a nauczyciel prostuje błędy i rozpoczyna opowiadanie nastrojowo, urywa-

nemi zdaniami: Straszna to była chwila... Zwarły się szeregi okutych w stal Krzyżaków z Litwinami, okrytymi skórami.. Topnieją szeregi litewskie... Pierzchają Tatarzy, Rusini i wreszcie cała Litwa. Z trudem zebrał swoje resztki Witold i oparł się o skrzydło polskiego wojska, które było uzbrojone prawie tak dobrze, jak Krzyżacy i miało w swych szeregach nieustraszonych rycerzy. Wystarczy wspomnieć Zawiszę Czarnego, Zbigniewa Oleśnickiego, który życie królowi uratował i Zyndrama z Maszkowic, który wystąpił do walki wtedy, gdy mistrz Krzyżacki rzucił się na pomoc swoim rycerzem załamującym się pod uderzeniami polskich rycerzy. Rozpoczęła się jakby nowa walka. Krzyżacy walczyli rozpaczliwie i w przekonaniu, że idą na pewną śmierć. Legł mistrz krzyżacki, legło też mnóstwo rycerzy i wkrótce pierzchli Krzyżacy, ścigani przez wojska Jagiełły i Witolda. Ten tylko z nich został przy życiu, kto się poddał. Przepowiedziana przez Jadwigę klęska Krzyżaków, była skutkiem jedności braterskiej i dowiodła, że potęgą krzyżacka została złamana. Stało się to w roku 1410.

Opowiadanie uczniów i układanie planu: 11) walki Witolda z Krzyżakami pod Grunwaldem; 12) męstwo Polaków; 13) uderzenie mistrza krzyżackiego i odwet Zyndrama z Maszkowic, którego król trzymał w rezerwie; 14) śmierć mistrza Ulryka von Jungingena; 15) klęska Krzyżaków pod Grunwaldem w roku 1410; 16) zgoda braterska i męstwo rycerzy dały Polakom zwycięstwo nad potęgą krzyżacką.

Dalszy ciąg opowiadania nauczyciela: Władysław Jagiełło ochrzcił Litwę, za sprawą Jadwigi zdobył Grody Czerwieńskie i utrzymał jedność braterską, zakłócaną przez Krzyżaków, pokonał potęgę krzyżacką pod Grunwaldem i wreszcie postanowił zjednoczyć Polskę z Litwą na wieczne czasy. Tego wielkiego dzieła postanowił dokonać w Horodle nad Bugiem. Na zjazd ciągnęły długie szeregi przedstawiciele Polski i Litwy. Przybył do Horodła król Władysław Jagiełło z braćmi, arcybiskup gnieźnieński i biskupi. Zamieszkano w namiotach. Rady trwały dość długo i zakończyły się uchwaleniem unji na piśmie.

Polacy i Litwini przyrzekli sobie, że odtąd władców swoich wspólnie będą wybierali, potwierdzając unję z 1401 roku; dla załatwienia ważniejszych spraw będą urządzali zjazdy; każda wojna i pokój z wrogami będą wspólnem dziełem, by nikt z sąsiadów nie porywał się na zerwanie związku obu krajów; urzędy na Litwie zaprowadzono na wzór polskich i nadano Litwinom wszelkie prawa i przywileje, przysługujące Polakom. Skutkiem tego oświata szerzyła się na Litwie, a Żmudź złączyła się z Litwą i przyjęła chrzest. Władysław Jagiełło, służąc wiernie państwu, podnosząc jego potęgę, opiekował się też Akademią, otaczał poważaniem profesorów, poznawał starannie zwyczaje polskie i żył się z narodem polskim.

Umarł w Gródku pod Lwowem i dlatego miasteczko to nazwano Gródkiem Jagiellońskim.

Opowiadanie uczniów i układanie planu:
17) zjazd przedstawicieli Polski i Litwy w Horodle;
18) Narady; 19) Zawarcie unji horodelskiej w roku
1413 i jej skutki; 20) dalsze czyny i śmierć Władysław Jagiełły.

Streszczenie całej lekcji o Władysławie Jagielle,
poprzedzone odczytaniem planu.

LEKCJA 20-ta (3 godziny).

Temat: Jagiellonowie.

Cel materialny: Poznanie świetności Polski za
Jagiellonów.

Cel formalny: Kształcenie wyobraźni.

Cel wychowawczy: Kształcenie uczuć społecznych.

Dyspozycja: a) Władysław III Warneńczyk i bitwa pod Warną; b) Kazimierz Jagiellończyk; c) przyłączenie Pomorza i pokój w Toruniu; d) Jan Olbracht i Aleksander; e) przysłowie: „Za króla Olbrachta wyginęła szlachta”; f) zamożność w Polsce; g) sejm walny; h) Rzeczpospolita Polska; i) Zygmunt I; j) hołd pruski; k) przyłączenie Mazowsza; l) zwycięstwo pod Orszą i Obertynem; m) Zygmunt II-gi August; n) organizacja skarbu i wojska; o) unja lubelska.

Forma: Akroamatyczna.

Metoda: Biograficzna i monograficzna.

Pomoce: portrety Jagiellonów, mapa Polski i obraz J. Matejki: „Hołd Pruski”.

Lekcja o Jagiellonach jest streszczeniem najważniejszych wydarzeń historycznych na podstawie wiadomości uczniów z kl. III i mających związek z potęgą państwa w myśl wymagań, stawianych przy opracowaniu cyklu: „W służbie ojczyzny”. Część materiału, obejmującą oświatę i piśmienictwo, pominąłem, gdyż wyczerpię ją przy opracowaniu lekcji o Koperniku, Długoszu i innych wielkich ludziach tej epoki. Reformację należy wyczerpać dopiero w klasie V.

Przebieg lekcji.

Lekcję rozpoczynamy od pogadanki o Jagiellonach na podstawie portretów wszystkich Jagiellonów i wiadomości uczniów o Władysławie Jagiellle. Wreszcie zatrzymujemy się przez chwilę przy portrecie Władysława III Warneńczyka, pokazujemy na mapie granice państwa polskiego, rozszerzone przez Władysława Jagiełłę i opowiadamy:

Władysław III, syn Władysława II-go Jagiełły, objął po ojcu w posiadanie takie obszerne ziemie, jakich w tym czasie nie posiadał żaden z chrześcijańskich królów. Polska za panowania Jagiellonów stawała się coraz potężniejsza i zamożniejsza. W tychże czasach chrześcijańskie państwa południowo-wschodniej Europy (pokazać na mapie i kierunek południowo-wschodni — z klasy) zostały zagrożone przez bitnych i wojowniczych Turków, którzy chrześcijan zaliczali do niewiernych i orężem zmuszali do przyjmowania religii mahometańskiej (islamu —

twórca Mahomet). Niebezpieczeństwo tureckie zagrozało coraz bardziej Węgrom — sąsiadującym z Polską. Wkrótce Węgrzy zaproponowali Władysławowi koronę węgierską.

Władysław postanowił bronić wiary chrześcijańskiej, przyjął koronę węgierską, wyruszył na czele połączonych hufców polsko - węgierskich przeciwko Turkom i pokonał ich. Po przegranej bitwie. Turcy prosili Władysława o pokój. Zawarcie pokoju nastąpiło na bardzo wygodnych warunkach dla Władysława, gdyż Turcy zrzekli się na jego korzyść dużych obszarów ziemi.

Zdania doradców króla były podzielone: jedni byli za utrzymaniem zawartego pokoju, a drudzy namawiali króla do nowej wojny. Król uległ namowom zwolenników wojny, wyruszył za Dunaj. Z wielką armją węgierską i drobnymi oddziałami rycerzy polskich spotkał ogromną armję turecką nad morzem Czarnem, zatrzymał się pod miastem Warną i stoczył zażartą bitwę. Początkowo znaczna część tureckiej armji została rozprószona. Zacięty opór stawiali janczarzy (piechota turecka, złożona z synów chrześcijan, zabranych w dzieciństwie do niewoli i wychowanych w wierze muzułmańskiej i dużej karności). Król Władysław otrzymał wiadomość, że wśród janczarów znajduje się sułtan. Na czele rycerzy polskich uderzył Władysław na szeregi janczarskie. W czasie bitwy został zraniony koń królewski, a król zginął pod uderzeniem janczara. Zwłok króla rycerze nie zdołali uratować i rzucili się do odwrotu. Od miejsca bitwy króla Władysława nazwano póź-

niej Warneńczykiem. Bitwa pod Warną odbyła się w 1444 roku.

Odpytanie, opowiadanie uczniów i układanie planu: 1) Polska po śmierci Władysława Jagiełły; 2) niebezpieczeństwo tureckie; 3) przyjęcie korony węgierskiej przez króla Władysława; 4) pierwsza bitwa z Turkami; 5) rady doradców króla; 6) bitwa pod Warną w 1444 r.

Pogadanka na podstawie portretu Kazimierza Jagiellończyka i opowiadanie nauczyciela: Kazimierz Jagiellończyk zaniechał walk z Turkami i zajął się wewnętrznymi sprawami Polski, ukrocił magnatów w Polsce i na Litwie, oparł się na szlachcie i przygotowywał się do odzyskania Pomorza. Pomorzanie Wówczas zbuntowali się przeciwko Krzyżakom, gdyż byli bardzo obciążeni podatkami, wyganiali załogi krzyżackie z miast pomorskich i przysłali poselstwo do króla Kazimierza Jagiellończyka z prośbą o przyjęcie Prus i Pomorza pod berło króla polskiego. Dobrowolne poddanie się tych ziem królowi polskiemu przyspieszyło walki z Krzyżakami. (Jeżeli czas pozwoli, przytoczyć przemówienie rycerza Jana Bażyńskiego, posła pomorskiego, o wielkiem prześladowaniu mieszkańców Pomorza przez Krzyżaków). Walki z Krzyżakami trwały trzynaście lat. Rycerze polscy nie byli przyzwyczajeni do długotrwałej wojny. Dlatego Kazimierz Jagiellończyk zmuszony był prowadzić wojnę przy pomocy najemnych wojsk. Pięniądze na ten cel czerpał z podatków zbieranych w Polsce i ofiar bogatych miast pomorskich.

Wreszcie, po zdobyciu Malborka, stolicy krzyżackiej, (pokazać na mapie) zawarto pokój w Toruniu w roku 1466. Polska odzyskała Pomorze, dostęp do morza, Prusy uznały zwierzchnictwo Polski, a mistrz krzyżacki zobowiązał się do składania hołdu królowi polskiemu i dostarczania Polsce rycerzy na wyprawy wojenne.

Odpytanie, opowiadanie uczniów i układanie planu: 7) pierwsze czyny Kazimierza Jagiellończyka; 8) bunt Pomorza przeciwko Krzyżakom; 9) poselstwo pomorskie u Kazimierza Jagiellończyka; 10) przemówienie posła Jana Bażyńskiego; 11) wojna z Krzyżakami; 12) pokój w Toruniu w roku 1466.

Opowiadanie nauczyciela, poprzedzone omówieniem i wskazaniem granic Polski na mapie.

Po śmierci Kazimierza Jagiellończyka panowali kolejno 3-ej jego synowie: Jan Olbracht, Aleksander i Zygmunt I (pokazać portrety). Pierwszy został obrany na króla polskiego Jan Olbracht, a na Litwie został wielkim księciem Aleksander. Unja więc Litwy z Polską została zerwana. Jan Olbracht zamierzał przenieść Zakon Krzyżacki z północy na południe, celem obrony granic południowych od Tatarów i Turków. Została ogłoszona wyprawa przeciwko Turkom. Nad rzeką Dunajcem leżały księstwa wołoskie: Hospodarstwo mołdawskie i Maltany, które były w zależności od Polski i składały hołd królowi polskiemu. Hospodar mołdawski, Stefan, podejrzewał króla Jana Olbrachta, że wyprawa przeciwko Turkom jest tylko pozorna i że król zamierza księ-

stwa wołoskie podbić i ściśle zespolić z Polską. Dlatego, zamiast pomagać Polakom, połączył się z Turkami i Węgrami przeciwko własnemu królowi. Jan Olbracht zmuszony był zarządzić odwrót. W czasie odwrotu wojska polskie dostały się w zasadzkę w lasach bukowińskich i wyginęły. Od tej chwili powstało w Polsce przysłowie: „Za Jana Olbrachta wyginęła szlachta”. Było to w roku 1497. W tymże prawie czasie w. książę litewski, Aleksander, wplątał się w wojnę z Moskwą i poniósł wielką klęskę nad rzeką Wiedroszą w roku 1499. Klęska ta i spustoszenie Litwy przekonało Litwinów jeszcze raz, że sami nie obronią się przed Moskwą i Tatarami. To też po śmierci króla Jana Olbrachta dążyli do połączenia się z Polską. Na króla został wybrany Aleksander, który doprowadził do podpisania unji Polski z Litwą w Mielniku w roku 1501.

Opowiadanie uczniów i układanie planu 13) zerwanie unji Litwy z Polską; 14) zamiary króla Jana Olbrachta; 15) ogłoszenie wyprawy przeciwko Turkom; 16) sojusz obronny hospodara Stefana; 17) klęska bukowińska w roku 1497; 18) klęska w. księcia litewskiego nad Wiedroszą w roku 1499; 19) unja mielnicka w roku 1501.

Dalszy ciąg opowiadania rozpoczynamy od odpytania uczniów o Kazimierzu Wielkim, głównie w związku z podniesieniem dobrobytu i oświaty w Polsce, pokazujemy na mapie (ogólnie), jak postępowało rozszerzanie się granic Polski i opowiadamy:

W końcu wieku XV i na początku XVI Polska była obszerna, dobrze zagospodarowana na zachodzie, posiadała dostęp do morza, mogła swobodnie prowadzić handel z zagranicą i miała słabiej zagospodarowane wielkie obszary na wschodzie, pokryte wielkimi lasami i pustymi polami żyznej ziemi. Powodziło się w Polsce dobrze prawie wszystkim stanom: magnaci mieli zyski z obszernych majątków, mieszczenie czerpali dochód z rzemiosł i handlu, kmiotkowie zaś z uprawy pól, za które ponosili niewielkie opłaty i małą robociznę. Wszystkie stany były wolne, miały dostęp do nauki i były sprawiedliwie sądzone. Najgorzej powodziło się drobnej szlachcie, która obowiązana była brać udział w pospolitem ruszeniu z własną bronią i koniem, na co wydawał prawie każdy szlachcic wszystkie pieniądze, otrzymane w niewielkiej ilości z dzierżawy od kmieci. Dążyła więc szlachta do poprawienia swej doli przez zwiększanie opłat za dzierżawę, przez odbieranie dzierżawionych gruntów chłopom i ograniczenie praw mieszczan. Stopniowo doszło do przewagi stanu szlacheckiego nad innemi stanami i szlachta stała się w Polsce stanem panującym.

Opowiadanie uczniów i układanie planu:
20) zamożność magnatów, mieszczan i kmiotków;
21) położenie drobnej szlachty; 22) zdobycie przewagi przez szlachtę nad innemi stanami.

Dalszy ciąg opowiadania rozpoczynamy od pogadanki o miejscowym samorządzie klasy lub szkoły. Jeżeli samorządu w szkole niema, to należy

go uprzednio wprowadzić, chociażby na kilka dni, np. celem udekorowania klasy (będą prowadzone narady nad tem, jak udekorować klasę, skąd wziąć zieleni, lub pieniądze na kupno papieru i t. p).

Przebieg tych narad będzie najlepszym środkiem, ułatwiającym nauczycielowi wprowadzenie pojęć: sejmik, sejm.

Opowiadanie: Za Jagiellonów weszło w zwyczaj, że król przed załatwieniem ważnych spraw naradzał się z dostojnikami państwa z pośród duchownych i świeckich na zjazdach. (Biskupi, wojewodowie, kasztelanowie). Stopniowo szlachta również przychodziła do głosu i król począł zwoływać szlachtę na zjazdy wojewódzkie, które zostały nazwane sejmikami. Na sejmikach szlachta wyrażała swą zgodę w różnych sprawach, np. na wprowadzenie podatku. Załatwianie spraw na sejmikach zabierało dużo czasu i często doprowadzało do rozbieżności (trudno było porozumieć się i dojść do jednakowych uchwał we wszystkich województwach). Po śmierci Kazimierza Jagiellończyka poczęto więc na sejmikach wybierać posłów. Ci zjeżdżali się do miejscowości, którą król obrał za miejsce zjazdu (n-p. do Piotrkowa, Radomia...) i wspólnie radzili nad sprawami państwowymi (wyliczyć kilka i porównać sejmiki z naradami klasowymi, a zjazdy przedstawicieli sejmików z zebraniem przedstawicieli klas) w ten sposób powstał sejm walny. Sejm dzielił się na izbę poselską, w której radzili posłowie i senat, składający się z dostojników państwa. Sejm zwoływał król, zapraszając

senatorów i polecając sejmikom dokonania wyborów poselskich. Gdy zjechali się senatorowie i posłowie, następowało otwarcie sejmu. Otwarcie sejmu rozpoczynało się nabożeństwem i powitaniem króla. W imieniu izby poselskiej przemawiał przewodniczący (marszałek), a z ramienia króla odpowiadał kanclerz. Następnie po ucałowaniu przez posłów ręki królewskiej rozpoczynały się obrady sejmu.

Polska stała się stopniowo rzecząpospolitą (szlachecką), rządzoną przez króla przy pomocy przedstawicieli szlachty.

Opowiadanie i układanie planu: 23) zjazdu dostojników państwowych; 24) sejmiki; 25) sejm walny; 26) miejsce obrad i sposób zwoływania sejmów; 27) Rzeczpospolita Polska.

Dalszy ciąg opowiadania nauczyciela, poprzedzonego oglądaniem przez uczniów portretu Zygmunta Starego.

Po śmierci Aleksandra na tronie polskim zasiadł Zygmunt I Stary, ostatni z synów Kazimierza Jagiellończyka. Zygmunt I dbał o dobrobyt swych obywateli, czynił ułatwienia kupcom polskim i wprowadził w Polsce złote pieniądze. Do dużego bogactwa za panowania Zygmunta doszedł Kraków, prowadząc handel bławatami, srebrem, woskiem i innemi artykułami oraz wywożąc do Gdańska miedź z Węgier. Za panowania Zygmunta I wielki mistrz krzyżacki, Albrecht, zrzucił szaty zakonne wraz z wielu krzyżakami, zamienił Prusy na księstwo świeckie i zwrócił się do króla z prośbą o przyjęcie w lenno świeckiego księstwa. Król Zygmunt I zgo-

dził się na to, by Prusy zostały dziedzicznym księstwem Albrechta pod warunkiem, że Albrecht złoży hołd, zobowiąże się do przysyłania posiłków w razie, gdyby Polska prowadziła wojnę i że po wymarciu rodziny Albrechta Prusy zostaną połączone z Polską. Albrecht przyjął wszystkie warunki i złożył hołd królowi w roku 1525 (Pokażcie obraz J. Matejki: „Hołd Pruski”) W następnym 1526 roku Zygmunt I po zgonie ostatnich książąt mazowieckich objął Mazowsze w swe posiadanie, złączył je raz na zawsze z państwem polskim i dokonał uroczystego wjazdu do Warszawy. Zygmunt I zmuszony był prowadzić wojnę na wschodzie z Moskwą i na południu z hospodarem wołoskim Piotrem. Wojna z Moskwą zakończyła się zwycięstwem, odniesionem przez Konstantego Ostrogskiego nad Moskalami pod Orszą, lecz utraconego Smoleńska Polacy nie zdołali odebrać. Wojna zaś z hospodarem wołoskim została zakończona świetnym zwycięstwem Polaków pod Obertynem.

Dowództwo wojsk Polskich w tej bitwie spoczywało w rękach hetmana Jana Tarnowskiego, Na spotkanie wracającego do stolicy zwycięskiego hetmana wyszedł król Zygmunt i przyjął zdobyte na wrogu działa i chorągwie. Ze zdobytych dział kazał król ułać wielki dzwon, który do dziś dnia znajduje się w Krakowie. Dzwon ten nazywano Zygmuntem.

Opowiadanie i układanie planu: 28) pierwsze czyny Zygmunta I; 29) hołd pruski; przyłączenie Mazowsza; 31) zwycięstwo pod Orszą; 32) Bitwa pod Obertynem.

Następną część lekcji rozpoczynamy od oglądania portretu Zygmunta Augusta i odczytania rozdziału o świetnych czasach zygmuntowskich, naprz. z historii Jana Dąbrowskiego pod tyt.: 1) „Świetność czasów zygmuntowskich“; 2) „Kraków złotego wieku“ lub 3) „Turnieje i uczty“ (pożądane jest zapoznanie uczniów z treścią wszystkich przytoczonych 3-ich rozdziałów. Odpowiedni na to czas każdy nauczyciel znajdzie).

Opowiadanie nauczyciela: Zygmunt II August, syn Zygmunta I Starego jest ostatnim królem z domu Jagiellonów. Zygmunt II August przy pomocy sejmu zorganizował skarb państwa, stałe wojsko i ściśle zespolił Litwę i inne ziemie z Polską.

Za Zygmunta Augusta pierwszy raz w Polsce utworzono stały skarb państwa. Dochody skarbu powstały z podatku łanowego (od łana ziemi dóbr koronnych). Podatek ten zwiększono następnie o $\frac{1}{4}$ (kwartę) i przeznaczono na utrzymanie stałego wojska, które nazwano kwarcianem. Wojsko to przeznaczono do pilnowania granic państwa. Oprócz wojska kwarcianego postanowiono jeszcze pospolite ruszenie, powoływane na wypadek wojen. Na prowadzenie wojen sejmy uchwałyły dodatkowe podatki. Pozostawało jeszcze królowi do wykonania ściślejsze zespolenie z Polską Litwy, Prus, Wołynia, Ukrainy, Podlasia i Podola. Niektóre z tych ziem nie ogładyły się na Litwę, np. Inflanty, Wołyń i Ukraina przyłączyły się do Polski, wprost. Litwa, aczkolwiek widziała korzyści ściślejszego połączenia się z Polską pod Grunwaldem i w walkach z Moskwą, ociągała się

i zdradzała chęć do rządzenia się samodzielnie. Król Zygmunt August często udawał się na Litwę, organizował tam sądy i urzędy na wzór Polski, zbierał na sejmiki szlachtę i wreszcie zrzekł się w swoim imieniu i w imieniu całego swego domu prawa dziedzicznego do tronu litewskiego i uczynił go obieralnym narówni z tronem królewskim. Wreszcie w roku 1569 doszło do zawarcia unji Polski z Litwą w Lublinie. (Pokazać obraz J. Matejki: „Unja lubelska“). W Lublinie spisano umowę, w której znajduje się następujące zobowiązanie: „Korona Polska i Wielkie Księstwo Litewskie są jednym nierozdzielalnym ciałem, jedną wspólną Rzeczpospolitą, która się z dwu państw i narodów w jeden lud zespoliła”. Od tej chwili jeden król zostawał głową obu narodów, a wspólny sejm miał radzić nad sprawami wspólnego państwa. Dokonano w ten sposób wielkiego dzieła połączenia dla dobra Litwy, Polski iłączonych w jedno państwo narodów.

Opowiadanie uczniów i układanie planu: 33) Zygmunt II August; 34) organizacja skarbu i wojska; 35) przyłączenie się do Polski: Infant, Wołynia i Ukrainy; 36) prace Zygmunta Augusta nad przygotowaniem połączenia Litwy z Polską; 37) Unja Lubelska w roku 1569.

W styczniu należy chociaż raz powtórzyć całą 20-tą lekcję.

LEKCJA 21-a (godzina).

Temat: Jan Długosz.

Cel materialny: Poznanie prac i skromności Jana Długosza.

Cel formalny: Kształcenie wyobraźni i pamięci.

Cel wychowawczy: Kształcenie umiłowania pracy i skromności.

Dyspozycja: a) krótka pogadanka o źródłach historycznych; b) prace pisarskie Jana Długosza c) wychowanie synów Kazimierza Jagiellończyka.

Forma: Akroamatyczna.

Metoda: Biograficzna.

Pomoce: portret Jana Długosza, widziane przedmioty w muzeum i inne portrety wielkich ludzi, znajdujące się w klasie.

Przebieg lekcji.

Czyje portrety wiszą na ścianie? (Dzieci wyliczają: np. Bolesława Chrobrego, Kazimierza Wielkiego i t. d.). Jak to odpowiesz krótko, czyje to portrety? (królów polskich) czy tylko portrety królów widzicie? (— nie, są i inne). Jeżeli w klasie nie ma portretów wielkich ludzi z różnych przyczyn, np. braku miejsca lub rozwieszania ich w innych klasach, to przed tą lekcją zawieszamy chociaż jeden — dwa portrety, np. prezydenta, Sienkiewicza. Jak więc możesz powiedzieć krótko, czyje to portrety wiszą w klasie? (Ludzi zasłużonych). Jak ich inaczej nazwiesz? (wielkich). A skąd my wiemy o ich zasługach? (z książek, pamiętników, roczników). A skąd czerpał wiadomości ten, kto pisał te książki? (Z opowiadań). A jeszcze na podstawie czego można pisać o przeszłości? (—). Coście widzieli w muzeum? (Pokazać fotografię muzeum,

jeżeli dzieci nie mogą zwiedzić go, lub okazy starych przedmiotów, np. urn, pieniędzy i t. p.). (Dzieci wypowiadają swoje spostrzeżenia). A skąd bierzemy te stare pamiątki? (Wykopujemy z ziemi, znajdujemy). Więc na podstawie czego ludzie piszą o przeszłości? (Notatek, pamiętników, opowiadań, starych przedmiotów, znalezionych lub wykopanych z ziemi).

Nauczyciel pokazuje portret Jana Długosza i opowiada: przyjrzyjcie się temu portretowi... przedstawia on nam dawno już zmarłego Jana Długosza, historyka i nauczyciela dzieci króla Kazimierza Jagiellończyka. Jan Długosz był w Polsce pierwszym historykiem, który bardzo starannie zbadał przeszłość Polski na podstawie różnych notatek i pamiątek, porównał ich prawdziwość i sumiennie opisał w 12-tu księgach. Ludzie uczeni jeszcze dziś oceniają wysoko wartość prac Długosza i korzystają z nich, gdy badają przeszłość Polski do Kazimierza Jagiellończyka. Oprócz tego Jan Długosz wstąpił się jako wielki wychowawca synów Kazimierza Jagiellończyka. Za jego radą i pod jego kierownictwem synowie królewscy zostali starannie wykształceni, przyzwyczajeni do niewygód, prostych potraw i skromności. Do tego stopnia byli starannie i skromnie wychowani, że jeden z nich, Kazimierz, został po śmierci zaliczony w poczet świętych za swoje cnotliwe życie. Wielka była praca Jana Długosza, skromne też było jego życie, dlatego został uznany w Polsce i zagranicą wielkim. Dziś często znajdziecie w szkołach i innych ważnych miejscach (na wystawach)

portret Jana Długosza wśród portretów królewskich i ludzi zasłużonych.

Odpytanie i układanie planu: 1) prace historyczne Jana Długosza; 2) Jan Długosz jako wychowawca; 3) uznanie zasług Jana Długosza.

Na zakończenie, jeżeli czas pozwoli, przeczytać rozdział lub czytanekę o J. Długoszu z dowolnej książki, opracowanej na poziomie IV klasy. Należy przyjąć za zasadę czytanie rozdziałów lub czytanek o wielkich ludziach na początku lub na końcu lekcji. Przez czytanie objaśniające rozdziałów lub urywków o wielkich ludziach zaprawimy młodzież do czytania poważnych książek, do samodzielnego korzystania z odpowiedniej lektury i rozszerzymy jej wiedzę. Nauczyciel, postępując w ten sposób, nie spotka się z zarzutem ze strony osób wizytujących, że upraszcza swój wysiłek, ze szkodą dla dzieci, jeżeli czytanie będzie tylko częścią lekcji. Czytanie historyczne całymi godzinami nie interesuje dzieci, zbyt obciąża pamięć i dlatego jest niedopuszczalne, natomiast odczytywanie krótkich rozdziałów i urywków jest wskazane, gdyż zgodność tego, co nauczyciel powiedział w innej formie z treścią czytanego rozdziału, podnosi jego autorytet i podnosi stopień głębszych zainteresowań uczniów lekturą.

LEKCJA 22-ga (1 godzina)

Temat: Mikołaj Kopernik.

Cel materialny: Poznanie zasług Mikołaja Kopernika dla Polski i całej ludzkości.

Cel formalny: Kształcenie wyobraźni i logicznego myślenia.

Cel wychowawczy: Kształcenie uczuć intelektualnych.

Dyspozycja: a) pogadanka; b) demonstrowanie ruchów ziemi na globusie; c) młodość Mikołaja Kopernika i jego słynne dzieło: „O obrotach ciał niebieskich”; c) czytanka: „Mikołaj Kopernik”.

Uwaga: dobre czytanki historyczne znaleźć można w „Pogadankach historycznych dla IV oddziału” J. Kisielewskiej.

Metoda: Wyświetlająca i biograficzna.

Pomoce: portret Mikołaja Kopernika, globus, świeczka i obraz: „Mikołaj Kopernik w obserwatorium”.

Przebieg lekcji.

Kto z was jechał pociągiem? (—) X, opowiedz nam coś zauważył, gdy wyglądałeś oknem z pędzącego szybko pociągu? (Opowiada: zdawało mi się, że pociąg stoi, a drzewa i domy, widziane z okna pociągu, pędzą szybko). W którą stronę? (W przeciwną do biegu pociągu). Uważajcie (okna w klasie zasłaniamy) zapaliłem świecę, stawiam globus na stole i obchodzę go wkoło ze świecą. Co zauważyliście? (Że globus jest z jednej strony oświetlony, a z drugiej — ciemny). Teraz zrobimy odwrotnie, postawimy świecę, a globus będziemy nieśli. Co zauważyliście? (To samo, że globus jest z jednej strony oświetlony, a z drugiej ciemny) czy zawsze z tej

samej strony? (Nie — raz jest oświetlony z jednej, a następnie z drugiej strony). Co oświeśla ziemię? (Słońce). W jaki sposób? (Raz z jednej, a następnie z drugiej strony). Co więc dlatego następuje po sobie na ziemi? (Dzień i noc). A co krąży — słońce koło ziemi, czy ziemia koło słońca? (Różne odpowiedzi). Tematu dalej nie rozwijamy w formie erote-matycznej, gdyż to uczynimy na odpowiedniej lekcji geografji, a obecnie kończymy poruszone zagadnienie krótkim opowiadaniem i przechodzimy do właściwego tematu.

Do wieku XVI (doroku 1543) nawet najwięcej uczeni ludzie rozumowali w ten sposób, że ziemia stoi, a słońce krąży koło niej (tak jak nam się to zdaje przy szybkiej jeździe pociągiem). Nawet profesorowie Akademji Krakowskiej tak sądzili.

W wieku XVI w tej akademji kształcił się bardzo zdolny młodzieniec. Pochodził on z Torunia i nazywał się Mikołaj Kopernik (pokazać na mapie Toruń i portret M. Kopernika). Po skończeniu nauk w Polsce udał się Kopernik do Włoch i tam również wyróżniał się zdolnościami i pracą. To też wkrótce skończył nauki, został kapłanem, osiadł we Fromborku w Warmji (pokazać na mapie) i wolny czas poświęcał na badanie ruchu ciał niebieskich (słońca, ziemi i innych). W tym celu zbudował sobie obserwatorium i spędzał tam na pracy prawie całe noce. Pokazać obraz „M. Kopernik w obserwatorium“ (obserwować, oglądać). Przy tej żmudnej pracy spędził wiele lat i napisał dzieło „O obrotach ciał niebieskich“, w którym dowiódł, że nie słońce

krąży koło ziemi, lecz ziemia koło słońca. Dzieło to zostało wydrukowane w roku 1543, to jest w chwili, gdy Kopernik już był umierający. Całe swe życie poświęcił pracy, by przysporzyć chwały Polsce, że jej syn dokonał tak wielkiego dzieła i całej ludzkości pozostawić swą pracę do dalszego wykrywania prawdy i pomnażania wiedzy. A dla siebie co zdziałał przez całe życie? Dla siebie za życia on nic nie chciał, a po śmierci pozostawił po sobie imię wielkiego geniusza, to jest człowieka, wskazującego drogi do prawdy i do odkrywania tajemnic wiedzy. Odczytanie rozdziału o M. Koperniku.

Odpytanie i układanie planu: 1) młodość Mikołaja Kopernika; 2) wysiłki Mikołaja Kopernika; 3) dzieło: „O obrotach ciał niebieskich”; 4) cel pracy Mikołaja Kopernika.

LEKCJA 23-cia (2 godziny)

Temat: Jan Kochanowski.

Cel materialny: Poznanie zasług Jana Kochanowskiego.

Cel formalny: Kształcenie wyobraźni.

Cel wychowawczy: Kształcenie skromności, uczuć społecznych i estetycznych.

Dyspozycja: a) pogadanka o gwarze ludowej i języku literackim; b) krótkie opowiadanie (lub przypomnienie) o roli języka łacińskiego w dawnej Polsce i stopniowym wprowadzaniu języka polskiego do literatury; c) poznanie 1 — 2 utworów Kocha-

nowskiego; d) krótki życiorys Jana Kochanowskiego, poprzedzony pogadanką na podstawie obrazu Jana Matejki; „Jan Kochanowski nad zwłokami Urszulki”. Czytanie rozdziału o Janie Kochanowskim lub jeszcze jednego utworu.

Forma: Akroamatyczna.

Metoda: Wyświetlająca i biograficzna.

Pomoce: obraz J. Matejki: „Jan Kochanowski nad zwłokami Urszuli”.

Przebieg lekcji.

W każdej szkole powszechnej znajdziemy dziecko (nawet w kl. IV), które mazurzy (mówi gwarą mazurską). Wybieramy używane przezeń najcharakterystyczniejsze wyrazy, np. „posed”, „widziol”, „zobocył”. Inne ozieci wymawiają te wyrazy prawidłowo. Cała klasa wsłuchuje się w ich brzmienie, a następnie odpowiada na pytania: Kto mówi „posed”? (—). Kto mówi „poszedł”? Zapisują te wyrazy i odpowiadają na pytanie: Który z tych wyrazów znajdziemy w książkach? (—). A kto mówi językiem książkowym? (Ludzie oświeceni).

Na zakończenie pogadanki uczniowie wypowiadają kilka znanych im wyrazów gwarą, następnie językiem książkowym (literackim), poczem nauczyciel opowiada: W dawnej Polsce językiem książkowym był język łaciński, który dziś często słyszycie tylko w kościele. Ludzie uczeni posługiwali się prawie zawsze językiem łacińskim, a język polski był używany w codziennej rozmowie przez prostą-

ków i dlatego był niewykształcony —tak, jak język, używany i dziś jeszcze przez ludzi nieoświeconych. Dopiero w wieku XVI, za Jagiellonów, zaczęto pisać książki w języku polskim i doskonalić go.

Przeczytamy dziś wyjątki (lub cały utwór) z książek pisanych w wieku XVI. Uważajcie! Nauczyciel czyta, np. „Hym do Boga“, „Sobótki“ (pieśń XII) lub „Kto się w opiekę“.

Zwróci uwagę na niektóre wyrazy i objaśni ich znaczenie. Na następnej godzinie odpyta treść poznanego utworu i powie, że utwór ten został napisany przez Jana Kochanowskiego. Nauczyciel w tym momencie pokazuje obraz J. Matejki: „J. Kochanowski nad zwłokami Urszulki“ i opowiada: Na tym obrazie widzicie Jana Kochanowskiego nad zwłokami ukochanej córki Urszulki, która mając zaledwie 2 lata, wypowiadała wierszyki własnego pomysłu. Jan Kochanowski urodził się w Czarnolesiu pod Radomiem. Młodość swoją spędził nad książką w Polsce, we Włoszech i Francji. Po powrocie do kraju został sekretarzem króla Zygmunta Augusta. Gwarne życie dworskie nie podobało się J. Kochanowskiemu, więc wkrótce opuścił dwór królewski, osiadł w rodzinnej wiosce, zajął się przy pomocy żony gospodarstwem i w wolnych chwilach od tej pracy pisał takie piękne utwory, jakie poznaliście na poprzedniej lekcji. Kochał Boga, kraj i rodzinną wioskę, więc też do Boga wznosił swoje myśli i o wsi polskiej tak ładnie pisał, a że był wykształcony, język polski udoskonalił i pisał w XVI-ym wieku prawie takim samym językiem, jaki poznamy w dzi-

siejszych książkach. On pierwszy z poetów pisał po polsku, przeto nazywamy go ojcem poezji polskiej. Oprócz poznanych przez was utworów Jan Kochanowski napisał wiele innych, np. „Zgoda“ i „Satyr“, w których zachęcał rodaków do zgody, oszczędności i unikania cudzoziemskich obyczajów. Cieszył się ogromnie z każdego powodzenia Polski i gorąco nawoływał rodaków do obrony granic przed Tatarami. Uwielbiał ludzi wielkich: Zygmunta za Unję Lubelską, Stefana Batorego i Zamojskiego za zwycięstwo nad Moskalami.

Jan Kochanowski odznaczał się wielką skromnością i nigdy nie dążył do wywyższenia się. Pewnego razu hetman Zamojski namawiał poetę do przyjęcia wysokiego urzędu, lecz Kochanowski odpowiedział: „Ten pan, zdaniem mojem, kto przestał na swoim“. Cieszył się więc nadal szczęściem rodzinnem na wsi i pisał piękne swe poezje. Wkrótce szczęście poety zakłócił cios okrutny. Urszulka, najukochańsza córka Kochanowskich, zachorowała i po kilku dniach umarła. Na obrazie, który wam pokazywałem widzieliście zboląłego ojca nad zwłokami drogiej córki. Głębką swą boleść poeta wyraził w pieśniach, zwanych „Trenami“. Na zakończenie lekcji przeczytać i objaśnić Tren VIII.

Plan: 1) młodość J. Kochanowskiego; 2) pobyt J. Kochanowskiego na dworze królewskim; 3) praca poety w zaciszu domowem; 4) skromność J. Kochanowskiego; 5) zasługi poety; 6) śmierć Urszulki i 7) wypisać tytuły utworów Kochanowskiego, poznanych przez uczniów.

LEKCJA 24-ta (1 godzina)

Temat: Powstanie Styczniowe.

Cel materialny; Poznanie walk o niepodległość i umiejętność urządzania uroczystości narodowych.

Cel formalny: Kształcenie wyobraźni i ośrodków wzruszeniowych.

Cel wychowawczy: Kształcenie uczuć patriotycznych.

Dyspozycja: a) odśpiewanie hymnu: „Jeszcze Polska nie zginęła”; b) krótka pogadanka o treści i genezie hymnu; c) uczniowie samodzielnie opowiadają fragmenty z walk o niepodległość; d) treściwe opowiadanie nauczyciela o Powstaniu Styczniowym; e) śpiew, np. „Piękna nasza Polska cała”, „Jest kraina” (Wisła), lub marsz: „Wyleć ptaku, orle młody”.

Wszystkie wyliczone pieśni znajdziemy w II-jej części śpiewnika szkolnego Stanisława Pełczyńskiego. Znaleźć tam można i inne. Zalecam na zakończenie każdej uroczystości wybierać pieśni wesole, gdyż słuchacze wychodzą z uczuciem zadowolenia, zapomną o chwilowym zmęczeniu w czasie uroczystości i darują zauważone usterki.

Forma: Heurystyczna.

Metoda: Wyświetlająca i monograficzna.

Pomoce: udekorowana sala i portret Romualda Traugutta.

Przebieg lekcji.

Salę dekorujemy rano przed lekcjami, ustawiając na stole portret wśród dostarczonych przez

dzieci kwiatów doniczkowych. Na ścianie za stołem zawieszamy kilim, umieszczamy na nim portret Prezydenta i herb, otoczony gałązkami drzew iglastych. Dekoracja prosta, lecz łatwa i miła.

Dalszy przebieg lekcji ściśle według planu. Pamiętamy tylko o tem przy wyborze uczniów do odpowiedzi, by każdy z nich (2—3) mógł powiedzieć samodzielnie kilka zdań. Do odpowiedzi każdy z nich wychodzi z ławki i staje obok stołu. Cała więc lekcja będzie miała charakter akademiji. Nauczyciel pamięta o należyтым porządku, kolejności i świątecznym nastroju. Ze względów wychowawczych należy, by dzieci w tym dniu przyszły do szkoły nieco lepiej ubrane i jeszcze czystsze niż zwykle, zwracamy im na to uwagę, gdy zamawiamy kwiaty i kilim, nie mówiąc nic o samej lekcji. Na przemówienie nauczyciela w czasie tej lekcji wypadnie około 7 — 10 minut. Wystarczy!

Na następnej lekcji opiszą ustnie lub w zeszytach przebieg uroczystości. Przekonamy się, iż dzieci wyniosły z tej lekcji dużo wrażeń i zapamiętały należycie treść historyczną.

Temat, podany w zakończeniu, może być również opracowany przez uczniów w domu.

LEKCJA 25-ta (2 godziny)

Temat: Ks. Piotr Skarga.

Cel materalny: Poznanie zasług ks. Piotra Skargi.

Cel formalny: Kształcenie wyobraźni.

Cel wychowawczy: Kształcenie uczuć patriotycznych i humanitarnych.

Dyspozycja: a) wyjątek z poematu „Stare Wrota“ Ludwika Kondratowicza (Syrokomli); b) z kazania 2-go „O miłości ku Ojczyźnie“ (patrz Kisielewska II cz. pogadanek dla IV oddziału. Oba wyjątki opracować statarycznie¹); c) życiorys ks. Piotra Skargi.

Forma: Erotematyczna i akroamatyczna.

Metoda: Wyświetlająca i biograficzna.

Pomoce: portret ks. Piotra Skargi i przytoczone w dyspozycji wyjątki.

Przebieg lekcji.

Na stataryczne czytanie przytoczonych w dyspozycji wyjątków, poświęcamy 1 — 1½ godziny, a ½ godziny na dalszy ciąg lekcji. W czasie statarycznego czytania, zwracamy dużą uwagę na objaśnienia rzeczowe i językowe, jednak głównym celem czytania jest zapoznanie uczniów z postacią księdza Piotra Skargi i jego pracami. Jeżeli mamy mało czasu na opracowanie wyjątków, przedłużamy lekcję o godzinę lub skracamy wyjątki, by w ten sposób uniknąć powierzchownego traktowania materiału. Po statarycznem opracowaniu wspomnianych wyjątków, nauczyciel pokazuje portret ks. Piotra Skargi i mówi: Jest to portret ks. Piotra Skargi, o którym tak pięknie pisał Kondratowicz. (Jeżeli portret był już pokazywany w czasie statarycznego czytania, to

obęcnie sami uczniowie odpowiadają na pytania: Czyj to portret? Co już wiecie o ks. Piotrze Skardze?

Dalszy ciąg opowiadania nauczyciela: Ksiądz Piotr Skarga Powęski urodził się w Grójcu pod Warszawą. Wychowywaniem jego zajmował się starszy brat, gdyż rodzice wcześniej umarli. Widząc duże zdolności chłopca, brat postanowił kształcić go.

Po skończeniu akademji krakowskiej Skarga został nauczycielem i ze swoim wychowankiem odbył podróż zagranicę. Gdy wrócił do kraju, pozostał kapłanem we Lwowie. Zasłynął tu dobroczynnością i piękną wymową. Wkrótce udał się do Rzymu, wstąpił do zakonu Jezuitów i przez parę lat przygotowywał się do pracy nad wychowaniem młodych zakonników. Gdy powrócił do kraju na stałe, został profesorem w szkole jezuickiej w Pułtusku, a następnie kierownikiem kolegium w Wilnie.

W tym czasie został w Polsce królem Stefan Batory. Gdy król ten przejeżdżał przez Wilno na wyprawę moskiewską, poznał ks. Skargę i powierzył mu utworzenie akademji w Wilnie. Ks. Skarga zabrał się energicznie do roboty, pozyskał zdolnych profesorów, a innych posyłał zagranicę na naukę, by w ten sposób dostarczyć akademji najlepsze siły profesorskie.

Po przyłączeniu Inflant do Polski król Stefan Batory polecił wybudować w Płocku kolegium jezuickie dla młodzieży polskiej, zamieszkałej na dalekich kresach. Przy tej pracy znów widzimy gorliwego księdza Skargę, który krząta się przy budowie

i zakładaniu nowej szkoły polskiej oraz przy innych pracach dla dobra wiary i ojczyzny. Następnie ks. Skarga został przełożonym zakonu jezuickiego i kościoła św. Barbary w Krakowie, gdzie zasłynął jako serdeczny przyjaciel ludzi pracy. Założył „Bank pobożny” dla rzemieślników, którzy w tym czasie płacili duże procenta lichwiarzom. Bank ten udzielał pożyczek potrzebującym bez procentu. Biorący pożyczkę zostawiał jedynie w banku różne przedmioty na zabezpieczenie wziętej pożyczki. Dla nędzy wyjątkowej założył stowarzyszenie „Bractwo miłosierdzia”, którego członkowie dawali składki miesięczne na pomoc chorym i starcom. Pamiętał też ks. Skarga o zdrowych i zdatnych do pracy, udzielając im rad i wynajdując pracę.

Zygmunt III powołał ks. Skargę na kaznodzieję do Warszawy. W kazaniach swych ks. Skarga gromił wady, nawoływał do zgody, do ludzkiego traktowania ludzi pracy i do ofiarności. Oprócz tego ks. Piotr Skarga pisał cenne książki pod tytułem: „Kazania sejmowe”, Żywoty świętych” i inne. Wyjątek z jednego kazania już poznaliście i wiecie, ile miłości ojczyzny i bliźniego wykazał w swej pracy ks. Skarga. Nic więc dziwnego, że historia zalicza go do ludzi wielkich i my teraz poznajemy jego czyny i wzorujemy się na nich, ucząc się historii.

Plan: 1) młodość Skargi; 2) Jego pobyt zagranicą; 3) pierwsze prace ks. Skargi; 4) powtórny wyjazd zagranicę; 5) prace ks. Skargi przy tworze-

niu szkół; 6) ks. Skarga przyjacielem ludzi pracy i nieszczęśliwych; 7) ks. Skarga kaznodzieją; 8) ksiądz Skarga pisarzem.

Odpytanie na podstawie planu i opowiadanie.

LEKCJA 26-ta (2 godziny)

Temat: Stefan Batory.

Cel materialny: Poznanie czynów Stefana Batorego.

Cel formalny: Kształcenie wyobraźni i logicznego myślenia.

Cel wychowawczy: Kształcenie męstwa i poczucia sprawiedliwości.

Dyspozycja: a) pogadanka o Stefanie Batorym na podstawie portretu; b) wojna z Moskwą; c) rozwój oświaty za Stefana Batorego; d) sprawiedliwość za Stefana Batorego; e) śmierć Stefana Batorego.

Forma: Akroamatyczna.

Metoda: Biograficzna.

Pomoce: portret Stefana Batorego.

Przebieg lekcji

Uczniowie oglądają portret Stefana Batorego, wypowiadają swoje spostrzeżenia i opowiadają o Stefanie Batorym (wiadomości z kl. III i z lekcji o ks. Skardze).

Opowiadanie nauczyciela: Pod koniec wieku XVI obrano królem w Polsce Stefana Batorego, który panował od r. 1576 do 1586. (Zapisać: Stefan

Batory panował od r. 1576 — 1586. Krótko, bo zaledwie dziesięć lat panował Stefan Batory, lecz bardzo dużo zdziałał dla Polski. Przed powołaniem Stefana Batorego na króla car moskiewski, Iwan Groźny, napadał na Polskę (najazd na Inflanty). Stefan Batory po objęciu tronu rozpoczął niezwłocznie przygotowania do odparcia wroga. Czyniąc przygotowania do tej wojny, król wszystko należycie przewidział, obmyślił i wykonał. Do zdobywania fortec utworzył piechotę (łanową lub wybraniecką, co znaczy wybraną z pośród chłopów osiadłych na łanach dóbr królewskich) i uzbroił ją w rusznice, szable i siekiery. Zaopatrzył swą armję w żywność dla ludzi i paszę dla koni. To też szybko wygnał wroga z kraju i posunął się w głąb państwa moskiewskiego aż pod Psków. Car Iwan Groźny przeraził się, gdy jego wielka armja nie mogła powstrzymać pochodu małego wojska Stefana Batorego, posłał swych pełnomocników do papieża z obietnicą, że uzna go głową kościoła prawosławnego, jeżeli Stefan Batory zaniecha pochodu. Papież wysłał do Polski jezuitę Possewina, by pośredniczył w zawarciu pokoju pomiędzy Moskwą a Polską. Stefan Batory zgodził się na dziesięcioletni rozejm z Moskwą, zatrzymał przy polsce zdobyte grody i nie dał Iwanowi dostępu do morza Bałtyckiego.

Pokazać obraz J. Matejki: „Stefan Batory pod Pskowem” i odpytać z przerobionej części lekcji.

Dalszy ciąg opowiadania nauczyciela: Po odpełnieniu wroga od granic Polski Stefan Batory zajął się wewnętrznymi sprawami państwa. Przedewszyst-

kiem zajął się zakładaniem szkół; pozwolił zakonowi jezuickiemu zająć się szerzeniem oświaty, szczególnie na Litwie. Powierzył mu zarząd akademią w Wilnie, a rektorem zamianował księdza Piotra Skargę. Stefan Batory osobiście badał postępy młodzieży szkolnej i przysłuchiwał się lekcjom, gdyż bardzo wysoko cenił oświatę i pragnął jej wielkiego rozwoju w Polsce.

Oprócz tego Stefan Batory zauważył, że szlachta, mając dużą wolność, nadużywała jej i swawoliła. Postanowił więc ukrócić nadużycia te, zaprowadził silny rząd i energicznie strzegł prawa i porządku w Polsce.

Nie wszystkim magnatom podobały się mądre rządy energicznego króla. Szczególniej rodzina Zborowskich buntowała się i wichrzyła w kraju, a Samuel Zborowski, skazany na wygnanie z Polski za zabójstwo, jeździł po kraju (nie usłuchał wyroku) i odgrażał się, że usunie króla z tronu. Stefan Batory polecił Zamojskiemu schwytać Zborowskiego i wkrótce ten buntownik został pojmany i skazany na śmierć. Rodzina Zborowskich na sejmie wystąpiła ze skargą przeciwko królowi. Stefan Batory nie uląkł się tych skarg i skazał na wygnanie drugiego wichrzciciela Krzysztofa Zborowskiego. Wyroki te przyczyniły się do uspokojenia kraju i dowiodły, że wszyscy w Polsce, biedny i bogaty, za swe winy będą karani i muszą być posłuszni prawu. Celem przyspieszenia wymiaru sprawiedliwości ustanowił trybunał wielki, który urzędował w Piotrkowie i w Lublinie (w 1578 r.) dla Korony i w Wilnie, No-

wogródki i Mińsku (w 1581 r.) dla Litwy (pokazać na mapie).

Gdy król Stefan Batory zaprowadził porządek w całym kraju, rozpoczął przygotowania do nowej wojny z Moskwą, która nie dotrzymała obietnicy, danej papieżowi i królowi. Nie doszło jednak do tej wojny, gdyż król zmarł nagle w Grodnie. Straciła w nim Polska najlepszego rządcę, wielkiego wodza i sprawiedliwego sędziego.

Układanie planu i opowiadanie.

Plan: 1) powołanie na króla Stefana Batorego w 1576 r.; 2) przygotowanie Stefana Batorego do odparcia najazdu moskiewskiego i uwolnienie Inflant od ucisku; 3) wojna z Moskwą; 4) Stefan Batory pod Pskowem i dziesięcioletni rozejm Polski z Moskwą; 5) rozwój oświaty za Stefana Batorego; 6) sprawiedliwość za Stefana Batorego; 7) ustanowienie trybunału wielkiego czyli sądu najwyższego; 8) przygotowania do nowej wojny i śmierć Stefana Batorego w Grodnie w 1586 roku.

Praca domowa: czytanie odpowiedniego rozdziału lub czytanki: „Polska i Moskwa“, „Wojna z Moskwą“ i t. p., obejmującej czasy panowania Stefana Batorego. Wybór książki nie następuje trudności.

LEKCJA 27-ma (1 godzina).

Temat: Jan Zamojski.

Cel materialny: Poznanie zasług Jana Zamojskiego.

Cel formalny: Kształcenie wyobraźni.

Cel formalny: Kształcenie uczuć społecznych i obywatelskiego pojmowania obowiązków.

Dyspozycja: a) wyliczenie zasług ludzi wielkich; b) przypomnienie momentów historycznych, w których nazwisko Zamojskiego występowało; c) słów kilka o młodości Zamojskiego; d) zasługi Jana Zamojskiego.

Forma: Akroamatyczna.

Metoda: Wyświetlająca i biograficzna.

Pomoce: portret Jana Zamojskiego i czytanki.

Przebieg lekcji.

Lekcję rozpoczynamy od tego, że uczniowie wyliczają ludzi wielkich (Kopernika, Długosza i innych) i opowiadają dość szczegółowo o ich zasługach dla Polski. Przypomnijcie sobie jeszcze jedno nazwisko, które słyszeliście wtedy, gdy uczyliście się o Kochanowskim. (Jan Zamojski). Co proponował Zamojski poecie? (Urząd). Jaki urząd? (Wysoki). Kto może proponować wysoki urząd? Ten, kto rządzi, król i t. d.) A czy Zamojski był królem? (Nie). Więc co robił Zamojski? (Pomagał rządzić królowi?). Przypomnijmy sobie, co jeszcze robił Zamojski przy Stefanie Batorym i powiedzcie mi. (Brał udział w wojnie, jako wódz).

Pokazuję portret Zamojskiego i mówię: To jest portret Jana Zamojskiego, który był hetmanem i kanclerzem, to jest w imieniu króla był wodzem (hetmanem) i kierował sprawami państwa (był kanclerzem). Jan Zamojski był za młodu starannie wy-

chowany, kształcił się w Polsce, we Francji, w Niemczech i we Włoszech. Już w młodości wstąpił się zagranicą, pisząc rozprawy naukowe. Należał on do najbardziej wykształconych i prawych ludzi w Polsce. To też Stefan Batory, król wykształcony, chętnie wzywał Zamojskiego, powierzał mu czynności i tytuł hetmana, wreszcie i kanclerza.

Jan Zamojski razu pewnego powiedział następujące słowa: „Dopóki tchu w obywatelu, póty ojczyźnie służyć powinien“ i rzeczywiście całe życie swe poświęcił pracy dla Polski. Wiernie i mądrze pomagał królowi w rządach i w prowadzeniu wojen. W Zamościu założył własnym kosztem akademję i mocno go obwarował. Twierdza ta niejednokrotnie w przyszłości wstrzymywała najazdy wrogów.

Zamojski stworzony był do walki i całe swe życie spędził w walce z ciemnotą, nieprawościami i wrogiem zewnętrznym. Ceniąc wysoko zasługi Zamojskiego, król oddał mu za żonę bratanek swoją, Gryzeldę.

Opowiadanie i układanie planu.

Plan: 1) młodość Jana Zamojskiego; 2) wykształcenie Jana Zamojskiego; 3) władza i urzędy powierzane Zamojskiemu; 4) założenie akademji w Zamościu; 5) obwarowanie Zamościa.

Praca domowa: odczytanie uroczystości weselnych Jana Zamojskiego, lub wypisanie nazwisk ludzi wielkich i ich zasług.

LEKCJA 28-ma (2 godziny).

Temat: Żółkiewski i Chodkiewicz.

Cel materalny: Poznanie męstwa i czynów Żółkiewskiego i Chodkiewicza.

Cel formalny: Kształcenie wyobraźni i pamięci.

Cel wychowawczy: Kształcenie uczuć patryjotycznych i męstwa.

Dyspozycja: a) oglądanie portretów lub rycin Stanisława Żółkiewskiego i Jana Karola Chodkiewicza; b) niezgoda i rokosze szlachty; c) pierwsze czyny Stanisława Żółkiewskiego; d) wyprawa na Moskwę; e) bitwa pod Cecorą i śmierć Stanisława Żółkiewskiego; f) Jan Karol Chodkiewicz; g) bitwa pod Kirchholmem; h) bitwa pod Chocimem i śmierć Jana Karola Chodkiewicza.

Forma: Akroamatyczna.

Metoda: Biograficzna.

Pomoce: portrety lub ryciny Żółkiewskiego, Chodkiewicza, rycina husarza, obrazy: „Śmierć St. Żółkiewskiego“ i „Śmierć Karola Chodkiewicza“, obraz W. Eljasza.

Przebieg lekcji.

Po odpytaniu lekcji o Janie Zamojskim nauczyciel pokazuje portrety Żółkiewskiego i Chodkiewicza, uczniowie oglądają, znajdują różnice w wyglądzie i dowiadują się, że są to dwaj wodzowie z pośród najlepszych, jakich Polska posiadała, że kształcili się w Polsce i zagranicą oraz zdobywali

doświadczenie wojenne przy boku Jana Zamojskiego.

Dalszy ciąg opowiadania nauczyciela:

Za Zygmunta III niezgoda pomiędzy szlachtą wzrastała, niechęć do walk z wrogami i ofiar na rzecz państwa malała, niebezpieczeństwo zewnętrzne, szczególnie na północy i na wschodzie zagrażało coraz bardziej Polsce. Doszło wreszcie do rokoszu, czyli buntu (pod wodzą Zebrzydowskiego), który trzeba było uśmierzać, przelewając krew rycerzy tak bardzo potrzebnych do obrony granic państwa od wrogich sąsiadów. Nie dałaby sobie rady Polska z wrogami, którzy z wielkimi siłami zwrócili się przeciwko państwu, gdyby w tym czasie brakło mężnych wodzów, umiejących zwyciężać nieprzyjaciół przy pomocy szczupłych zastępów polskich.

Do takich właśnie wodzów należeli: Żółkiewski i Chodkiewicz. Stanisław Żółkiewski bronił ziem ruskich przed [napadami Tatarów i uśmierzał bunt y kozackie. Chcąc mieć oparcie stałe, blisko miejsc walk, założył miasteczko niedaleko Lwowa, które nazwał Żółkwią. Obwarował je, wybudował zamek i pilnie czuwał nad bezpieczeństwem granicy.

Wkrótce Zygmunt III wypowiedział wojnę carowi moskiewskiemu i powierzył prowadzenie tej wojny hetmanowi Żółkiewskiemu. Żółkiewski w roku 1610 na czele 4.000 rycerzy pokonał 50.000 wojska carskiego pod Kłuszynem, dotarł do Moskwy i cara Szujskiego zabrał do niewoli. Rozumnem i szlachetnem postępowaniem zjednał bojarów moskiewskich, którzy powołali na tron moskiewski królewici-

cza Władysława. Król Zygmunt zamierzał objąć tron moskiewski sam i zwlekał z obsadzeniem tronu przez syna. Bojarowie, nie mogąc doczekać się królewicza, obrali sobie innego cara, a załogę polską, pozostawioną przez Żółkiewskiego w Moskwie, wymordowali. Polska odzyskała w tej wojnie utracony przed stu laty Smoleńsk i rozległe ziemie za Dnieprem. Żółkiewski po tej wojnie odpoczywał przez kilka lat w gronie rodziny w Żółkwi.

W roku 1620 Turcy napadli na Polskę z dużymi siłami. Żółkiewski znów się zerwał do obrony Polski z garścią swych rycerzy. (8.000 przeciwko kilkakrotnie liczniejszej armji). Przeprowadził się za Dniestr, rozpoczął walkę i mężnie bronił granic przed nawałą turecką. Wreszcie uległ przemocy, polecił pospinać wozy łańcuchami w czworobok i pod osłoną tego taboru rozpoczął odwrót w należyтым porządku ku Dniestrowi. Przez sześć dni o chłódzie i głodzie trwał ten odwrót. Część rycerzy, zbiedzona i doprowadzona trudami tej walki do rozpacz i obłędu, gdy zobaczyła brzegi Dniestru, rzuciła się do ucieczki. Stanisław Żółkiewski z garścią rycerzy pozostał na placu boju i legł śmiercią walecznych na polu chwały.

Turcy pozostali zwycięzcami, lecz ponieśli tak wielkie straty, że nie odważyli się na dalszy pochód do Polski i zawrócili do domu. Zginęło sporo rycerzy, poległ ich hetman, nie stało obrońców, jednak wróg nie miał już sił do dalszej walki. Obrońcy Polski zginęli, lecz spełnili swoje zadanie.

Układanie planu i opowiadanie.

Plan: 1) Niezgoda wśród szlachty i jej rokosz; 2) mężni wodzowie; 3) Stanisław Żółkiewski obrońcą ziem ruskich i założenie Żółkwi; 4) wojna z Moskwą w 1610—11 roku; 5) wymordowanie załogi polskiej w Moskwie; 6) odzyskanie Smoleńska i rozszerzenie granic Polski; 7) bitwa pod Cecorą w roku 1620; 8) śmierć Stanisława Żółkiewskiego; 9) spełnione zadanie.

Dalszy ciąg opowiadania nauczyciela:

Uczniowie jeszcze raz oglądają portrety Stanisława Żółkiewskiego i Jana Karola Chodkiewicza oraz ryc. husarza i, jeżeli będą, obrazy: śmierć Żółkiewskiego i Chodkiewicza, a nauczyciel po chwili pyta: Kto obronił Polskę? (Żółkiewski i garść wiernych rycerzy). Dlaczego obrona im się udała? (Byli waleczni, umieli wycieńczyć wroga i ginąć w obronie Polski). N. opowiada dalej: Dzisiaj opowiem Wam jeszcze o jednym walecznym wodzu i garści walecznych rycerzy. Był nim Jan Karol Chodkiewicz, którego już poznaliście z portretu i o którym już wspominałem, że walczył przy boku Jana Zamojskiego i rozpoczął hetmanienie w zastępstwie ciężko chorego Zamojskiego. Pierwsze wielkie zwycięstwo odniósł nad Szwedami pod Kirchholmem w 1605 roku, pełniąc pilnie obowiązki strażnicze na granicy północnej tak, jak Żółkiewski na Rusi. Znaczenie tego zwycięstwa zrozumiecie dobrze, gdy się dowiedziecie, że Szwedzi najechali z doborowem wojskiem Inflanty, a Polska mogła wysłać na obronę zaledwie parę tysięcy rycerzy. Pod Kirchholmem Chodkiewicz stoczył walkę ze Szwedami, rozporządzając zaledwie 4-ma

tysiącami ludzi przeciwko 14-tu tysiącom dobrze uzbrojonych i wyswiczonych wojsk szwedzkich. Zwycięstwo zostało dokonane dzięki umiejętności wodza i waleczności jego szczupłych szeregów. To też sława Jana Karola Chodkiewicza rozeszła się szybko po kraju.

Drugie wielkie zwycięstwo zostało odniesione przez Polaków nad Turkami pod Chocimem. Tutaj Chodkiewicz rozporządzał 70.000 przeciwko 200-tu tysiącom wojsk tureckich. Zmarł hetman Chodkiewicz w obozie pod Chocimem, lecz w bojach wstępnych, umiejętnie prowadzonych, zagrażał rycerstwo polskie do boju i sułtan turecki zmuszony był do ustąpienia z placu boju.

Opowiadanie i układanie planu.

Plan: 1) Jan Karol Chodkiewicz; 2) strzeżenie granicy północnej przez Chodkiewicza; 3) najazd Szwedów; 4) zwycięstwo Jana Karola Chodkiewicza pod Kirchholmem w 1605 roku; 5) bitwa z Turkami pod Chocimem w 1621 roku.

Na zakończenie lekcji o Żółkiewskim i Chodkiewiczu pożądane jest powtórne ułożenie planu w porządku chronologicznym. Jeżeli zajdzie potrzeba, należy lekcję przedłużyć o 1 godzinę, poświęcając ją na powtórzenie całej lekcji i czytanie rozdziałów, obejmujących bohaterskie wysiłki wodzów.

Praca domowa: Opis bitew na podstawie przeczytanych rozdziałów lub ich czytanie w domu, np. Cecora i Chocim.

LEKCJA 29-ta (1—2 godziny).

Temat: Stefan Czarniecki.

Cel materalny: Poznanie walk Polski w wieku XVII z wrogami i czynów Stefana Czarnieckiego.

Cel formalny: Kształcenie wyobraźni i pamięci.

Cel wychowawczy: Kształcenie uczuć patriotycznych i hartu woli.

Dyspozycja: a) odczytanie rozdziałów: „Obleżenie Zbaraża“, „Dzieje Polski w obrazach“ Kisielewskiej i „Bitwa pod Beresteczkiem“, Ludwik Kubala: Szkice historyczne. Rozdział XXXII w Wypisach historycznych Gebertów; b) najazd szwedzki i opór Stefana Czarnieckiego; c) obrona Częstochowy; d) konfederacja w Tyszowcach; e) walki Stefana Czarnieckiego ze Szwedami; f) wojna z Moskwą; g) śmierć Stefana Czarnieckiego.

Forma: Akroamatyczna.

Metoda: Biograficzna.

Pomoce: portret Stefana Czarnieckiego, czytanki i obraz W. Kossaka: „Śmierć Stefana Czarnieckiego“.

Przebieg lekcji.

Czytanie objaśniające rozdziałów: „Obleżenie Zbaraża“ i „Bitwa pod Beresteczkiem“. Czytanie tych rozdziałów ułatwi uczniom zrozumienie walk w wieku XVII, zainteresuje ich tym okresem walk, oraz posłuży za podstawę do właściwej oceny zwycięstw Stefana Czarnieckiego, odniesionych po wal-

kach, które wyraźnie zarysowały upadek sił w narodzie. Mimo zwycięstwa pod Beresteczkiem, w którym brał udział Stefan Czarniecki i bohaterskich walk pod Zbarażem, Polska kurczy się i zostaje zalana przez jej wrogów. Stefan Czarniecki stawia opór Szwedom i podtrzymuje ducha w narodzie do chwili, w której znów naród ocknie się i pod jego przewodem oczyści kraj od najeźdźców.

Jeżeli czas pozwoli, należy z tychże wypisów Gebertów przerobić rozdział XXXIII: „Chmielnicki pod Lwowem“ w 1655 roku.

Po opracowaniu przytoczonych czytanek, streszczeniu ich i ułożeniu krótkiego planu, pokazując portret Czarnieckiego, nauczyciel opowiada: Po dniach chwały oręża polskiego, przyszły na Polskę smutne czasy.

W roku 1655 Szwedzi wkroczyli do Polski przez Inflanty i Pomorze. Zajęli Litwę, Wielkopolskę, Warszawę i posuwali się zwycięsko na południe. Stefan Czarniecki nie upadał na duchu, zjawiał się ze swym oddziałem w różnych miejscach, szarpał Szwedów i znów krył się w lasach, lecz nie mógł z małym oddziałem powstrzymać nawały szwedzkiej. Doszło jeszcze do jednej walki pomiędzy Szwedami i Czarnieckim pod Krakowem. Nie miał dość sił do pokonania wroga, jedynie zdołał wyjść z honorem z tej walki i udał się do króla na Śląsk. W tymże czasie walczyła ze Szwedami Jasna Góra pod kierownictwem ks. Augustyna Kordeckiego. Obrońców liczyła Częstochowa zaledwie około 200,

lecz nie uległa przemocy szwedzkiej. Po wielkich wysiłkach Szwedzi ze wstydem zaprzestali oblężenia Jasnej Góry i odstąpili.

Zwycięstwo wytrwałości i poświęcenia obudziło w narodzie siłę i wiarę w zwycięstwo. Poczęły się organizować w całym kraju oddziały do walki z nieprzyjacielem. Pod Lwowem w Tyszowcach związała się konfederacja czyli związek do walki przeciw Szwedom. Na czele tej konfederacji stanął znakomity wódz, Stefan Czarniecki. Do walki przeciwko Szwedom powstał również lud. Powstanie wkrótce ogarnęło cały kraj i Szwedzi zostali wyparci z Polski, a nawet Stefan Czarniecki poszedł na pomoc Danji i wślwił się tam z całą swą jazdą, przepływając na koniach cieśninę morską. Wreszcie Szwecja zawarła pokój z Polską w Oliwie, pod Gdańskiem w 1660 roku. Widzimy z opowiadania, że Stefan Czarniecki zasłużył się w walkach ze Szwedami tem, że, chociaż miał nieliczne wojsko, dokonywał z niem cudów waleczności i nie opadał na duchu. Po zakończeniu walk ze Szwedami udał się Czarniecki przeciwko Moskalom i pobił ich sromotnie pod Lachowiczami. Na Ukrainie został Czarniecki ranny, wracał do Lwowa i po drodze zmarł w miasteczku Sokołowie pod Brodami (pokażać obraz). Wojna trwała nadal. Rozejm zawarto w roku 1667. Smoleńsk, Kijów i ziemie za Dnieprem odpadły i już nigdy nie wróciły do Polski.

Układanie planu i opowiadanie.

Plan: 1) najazd szwedzki; 2) bohaterskie walki Stefana Czarnieckiego; 3) obrona Częstochowy;

4) Konfederacja w Tyszowcach. 5) Dalsze walki Stefana Czarnieckiego ze Szwedami; 6) Stefan Czarniecki w Danji; 7) wojna z Moskalami i ich pogrom pod Lachowiczami; 8) śmierć Stefana Czarnieckiego; 9) zawarcie rozejmu z Moskalami w 1667 r.

Po wyczerpaniu tej lekcji należy powtórzyć obie ostatnie lekcje i opracować je należycie pod względem geograficznym.

LEKCJA 30-ta (1 godzina)

Temat: Jan Sobieski.

Cel materialny: Poznanie roli Polski w walce Europy z Turkami.

Cel formalny: Kształcenie wyobraźni i pamięci.

Cel wychowawczy: Kształcenie uczuć patriotycznych i męstwa.

Dyspozycja: a) zwycięstwo hetmana Sobieskiego pod Chocimem; b) wybory Sobieskiego na króla; c) oblężenie Trembowli i odsiecz króla Jana III; d) odsiecz wiedeńska.

Forma: Akroamatyczna.

Metoda: Biograficzna.

Pomoce: portret króla Jana III Sobieskiego i obraz J. Matejki: „Jan Sobieski pod Wiedniem“.

Przebieg lekcji.

Uczniowie opowiadają o walkach z Turkami, wskazują na mapie drogi, które Turcy szli na podbój Polski, znajdują Chocim, Cecorę, Kamieniec

Podolski i Lwów, a nauczyciel pokazuje portret Jana Sobieskiego i mówi: Hetman Jan Sobieski był prawnukiem Stanisława Żółkiewskiego i odznaczał się również wielką walecznością. Wielu przodków Jana Sobieskiego poległo śmiercią walecznych na polu bitew z Turkami, a jego brat rodzony poległ w walce z Tatarami. J. Sobieskiemu wypadło pomścić śmierć członków rodziny i klęski Polski. Stał się też niebawem wielkim pogromcą i postrachem Turków. Za panowania króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego Turcy zebrali ogromną armję i ruszyli na Polskę. Na Spotkanie wyszły wojska polskie pod wodzą hetmana Sobieskiego, przeszły Dniestr i dotarły pod Chocim, gdzie w dawnym obozie Chodkiewicza rozłożyli się Turcy. Posiadali oni znaczne siły i dobrą artylerję. To też znaleźli się ludzie, którzy odradzali hetmanowi zaczepną walkę z silnym nieprzyjacielem. Hetman Jan Sobieski nie zwrócił uwagi na namowy i rozkazał wojskom swoim rozpoczęcie szturm, a sam stanął na czele jednego pułku. Mocne i szybkie natarcie Sobieskiego było skuteczne. Nie pomogły żadne wysiłki Turków do odzyskania placu boju. Próbowali odbić utracone pozycje atakiem kawalerji, lecz husarja polska odbiła ten atak, wpadła do obozu nieprzyjaciela i przechyliła całkowicie zwycięstwo na stronę Polaków. Turcy rzucili się do ucieczki i pozostawili Polakom cały obóz wraz z artylerją. Zwycięstwo to hetman Sobieski odniósł w roku 1673, a wdzięczny naród po śmierci króla Michała w roku 1674, czyli w następnym po zwycięstwie obrat

go królem Turcy nie dawali spokoju Polsce w ciągu najbliższych lat. Podeszli pod Lwów, lecz w ciągu kilku godzin zostali rozbici. Oblegali też Trembowłę. Załoga Trembowli pod wodzą Chrzanowskiego broniła się dzielnie, czekając odsieczy. Dodawała im odwagi Zofja Chrzanowska, żona dowódcy. Pewnego dnia dowódca zwątpił w skuteczność obrony. Zofja Chrzanowska oświadczyła wtedy, że gdyby załoga chciała się poddać, podpali prochy i wysadzi zamek w powietrze. Chrzanowski bronił Trembowli dalej i doczekał się chwili, w której Turcy na wiadomość o zbliżaniu się króla Jana rzucili się do ucieczki. W roku następnym znów Turcy rozpoczęli walkę z Polską, lecz po klęsce pod Żurawnem zawarli z królem pokój i zwrócili zabrane ziemie polskie bez Kamieńca Podolskiego. W roku 1683 sułtan turecki wysłał wielką armję pod wodzą wezyra Kara Mustafy na zdobycie Wiednia. Gdy Turcy poczęli oblegać Wiedeń, a szczupła załoga wiedeńska mimo bohaterskiej obrony czuła wyczerpanie sił i zbliżający się upadek Wiednia, posłowie cesarza i papieża przybyli do króla Sobieskiego z prośbą o pomoc. Król i naród polski rozumiał, że Turcy, opanowawszy Wiedeń, pokuszą się o dalsze podboje, staną się groźni dla Polski i państw chrześcijańskich, przeto rozpoczął przygotowania i niebawem wyruszył na pomoc wojskom cesarskim. Po kilku uderzeniach husarji Turcy rzucili się do ucieczki, pozostawiawszy zwycięscy bogate zapasy i zieloną chorągiew proroka (wielką świętość mahometańską), którą król Sobieski wysłał w darze papieżowi.

Wiedeń został oswobodzony. Mieszkańcy z zapalem witali zbawcę i radowali się bez granic.

Na zakończenie lekcji lub do domu czytanie rozdziału o obronie Wiednia.

Układanie planu i opowiadanie.

Plan; 1) zwycięstwo Sobieskiego pod Chocimem; 2) wybory Sobieskiego na króla; 3) oblężenie Trembowli; 4) odsiecz króla Jana Sobieskiego; 5) zwycięstwo pod Żurawnem; 6) odsiecz wiedeńska.

LEKCJA 31-a (2 godziny)

Temat: Ks. Stanisław Konarski.

Cel materalny: Poznanie zasług ks. Stanisława Konarskiego.

Cel formalny: Kształcenie rozumowania.

Cel wychowawczy; Kształcenie obywatelskie.

Dyspozycja: a) czytanie objaśniające rozdziału: „Upadek Polski za Sasów”, b) reformy ks. Stanisława Konarskiego; c) działalność pisarska; d) owoce pracy ks. Stanisława Konarskiego.

Forma: Erotematyczna i akroamatyczna.

Metoda: Biograficzna.

Pomoce: portret ks. Stanisława Konarskiego.

Przebieg lekcji

Po przeczytaniu rozdziału „Upadek Polski za Sasów” lub „Czasy saskie” pokazujemy portret ks. Stanisława Konarskiego i opowiadamy: Lepsi

synowie Polski zaczęli zastanawiać się nad sposobami ratowania państwa od grożącego mu upadku. Do nich właśnie należał ks. Stanisław Konarski, który spostrzegł, że wszystkie obmyślane sposoby na nic się nie przydadzą, jeżeli wychowanie obywateli będzie w dalszym ciągu zaniedbywane. Postanowił więc zreformować wychowanie (poprawić) i wziął się gorliwie do pracy. Pierwszym jego wysiłkiem było założenie dobrej szkoły dla zamożniejszej szlachty, rozumiał bowiem, że przede wszystkim trzeba wykształcić i wychować tych, którzy rządzą w Polsce, bo od dobrych rządów (i dobrych rządców) bardzo dużo zależy przy usuwaniu istniejącego zła. Cóż więc było złego przede wszystkim w szkole? Przypomnijcie sobie, że już w XVI wieku Kochanowski i inni pisarze pisali polskie książki, a w szkołach jeszcze w wieku XVIII uczono po łacinie i zaniedbywano ważniejsze nauki. W szkole ks. Konarskiego uczono pilnie j. polskiego, historii, geografji, przyrody i matematyki. Jednocześnie wpajano w młodzież miłość ojczyzny, poszanowanie prawa i t. p. zalety, czyli przygotowywano ją należycie na dobrych obywateli. Takie nauczanie i wychowanie przyczyniło się do usuwania wielu wad obywatelskich i zwalczało największych wrogów państwa: ciemnotę, niedbalstwo, brak zrozumienia obowiązków obywatelskich i t. p.

Wkrótce do szkół pijarskich, poprawionych na wzór szkoły ks. Konarskiego, poczęła się garnąć młodzież, a rodzice je coraz chętniej popierali. Za dobrym przykładem poszły inne szkoły w Polsce

i rozpoczęła się wielka i mądra praca. Ks. Konarski nie poprzestał na reformowaniu szkół, gdyż chciał jednocześnie nakłonić do rzetelnej pracy starsze pokolenie, które już nie szło po naukę i dobre wychowanie do szkoły. Dla starszego pokolenia pisał mądre i piękne książki o państwie i obowiązkach jego obywateli. Te wielkie i cenne prace ks. Stanisława Konarskiego szybkie wydały owoce, które mógł na własne oczy podziwiać i cieszyć się nimi, bo oto wkrótce setki światłych i dobrych obywateli dążyły do naprawy Rzeczypospolitej.

Ze szkół pijarskich wyszło wielu późniejszych twórców wiekopomnej Konstytucji 3 Maja, o czym dowiedzie się jeszcze dokładnie za parę tygodni. Oprócz pracowitości i mądrości ks. Konarski posiadał b. dużą skromność. Na jego cześć wybito medal z napisem; „Temu, który odważył się być mądrym“.

Opowiadanie i układanie planu: 1) dążenie lepszych i mądrzejszych obywateli polskich do usunięcia zła i ratowania ojczyzny; 2) postanowienie ks. Konarskiego; 3) pierwsza jego szkoła wzorowa; 4) reformy szkół pijarskich; 5) prace pisarskie księdza Konarskiego; 6) owoce pracy i wysiłków ks. Konarskiego; 7) medal ku czci ks. Konarskiego.

Praca domowa: czytanie rozdziału: „Konfederacja barska”.

LEKCJA 32-ga (4 godziny)

Temat: Tadeusz Kościuszko.

Cel materalny: Poznanie wielkich czynów Ta-

deusza Kościuszki i zrozumienie walk o niepodległość.

Cel formalny: Kształcenie wyobraźni i pamięci.

Cel wychowawczy: Kształcenie cnót obywatelskich i bohaterstwa.

Dyspozycja: a) Konfederacja Barska; b) pierwszy rozbiór Polski; c) wysiłki rozumnych obywateli celem uratowania ojczyzny; d) Tadeusz Kościuszko (młode lata Tadeusza Kościuszki); e) udział Tadeusza Kościuszki w wojnie z Rosją; f) Tadeusz Kościuszko w Stanach Zjednoczonych; g) Powstanie Kościuszkowskie; h) bitwa pod Racławicami; i) Uniwersał połaniecki; j) Bitwa pod Maciejowicami; k) Tadeusz Kościuszko w niewoli; l) Tadeusz Kościuszko zagranicą; ł) śmierć Tadeusza Kościuszki.

Forma: Erotematyczna.

Metoda: Biograficzna i monograficzna.

Pomoce: portret Tadeusza Kościuszki, obraz: „Przysięga Tadeusza Kościuszki“, obraz: „Tadeusz Kościuszko na czele kosynierów (Fragmenty z „Panoramy racławickiej“ Jana Styki i Wojciecha Kosaka) i obraz J. Matejki: „Kościuszko po zwycięstwie racławickiem“.

Przebieg lekcji.

Uczniowie przeczytali rozdział: „Konfederacja Barska“, opowiadają treść przeczytanego, nauczyciel prostuje błędy, odpytuje o pierwszy rozbiór Polski i wysiłki rozumnych obywateli, zmierzających do uratowania ojczyzny, uzupełnia braki i zapoznaje

z Mapą I-go rozbioru Polski. Uczniowie rysują ją w domu. Nauczyciel przegląda pracę na następnej lekcji, pokazuje portret Tadeusza Kościuszki i opowiada: Tadeusz Kościuszko, którego portret oglądaliście przed chwilą, należał do najwybitniejszych postaci wieku XVIII, biorących udział w walce o niepodległość Polski, i stał się wodzem narodu. Dlatego musimy poznać dokładnie jego życie i czyny. Kościuszko urodził się w Mereczowszczyźnie niedaleko Słonima i kształcił się w Szkole Rycerskiej (korpus kadetów). Już w szkole wyróżniał się talentem wojskowym, nadzwyczajną skromnością i pracowitością. Po roku pobytu w korpusie Kościuszko otrzymał mundur kadecki i prawo noszenia broni. Tylko wyjątkowo zdolny i pilny kandydat mógł zdobyć ten zaszczyt. Inni zmuszeni byli pracować po dwa lata na stopień kadeta z mundurem i bronią. Po trzech latach pobytu w szkole rycerskiej zdał chlubnie egzaminy, otrzymał rangę kapitana i został polecony przez radę szkoły królowi, jako najbardziej zasługujący na stypendjum rządowe na wyjazd zagranicę.

Król znał Kościuszkę, gdyż często odwiedzał szkołę, chętnie dał mu stypendjum na wyjazd do Francji.

We Francji Kościuszko gorliwie zajął się pracą. Po pięciu latach ukończył szkoły i wrócił do kraju, jako inżynier wojskowy, lecz nie znalazł dla siebie pola pracy. Po pierwszym rozbiorze Polska została uszczuplona, a cała jej siła zbrojna wynosiła zaledwie 11.000 żołnierzy.

W owym czasie Amerykanie powstałi przeciw uciskowi Anglików, chcąc wywalczyć sobie niepodległość. Na pomoc Amerykanom spieszyli ochotnicy z różnych krajów. Kościuszko nie namyślał się długo. Udał się przez Gdańsk do Francji, skąd wraz z innymi ochotnikami popłynął do Ameryki i niezwłocznie stanął w szeregach powstańców. Wkrótce wyróżnił się przy budowie fortyfikacji wstawił się jako pułkownik, dowodząc wojskiem na polu walki. Imię Kościuszki stało się głośnie w Ameryce. Wojna skończyła się pokonaniem Anglików. Amerykanie utworzyli niezależne państwo Stany Zjednoczone i nie zapomnieli o zasługach wielkiego Polaka. Kościuszko otrzymał rangę generała i kawał ziemi na własność. Mógł więc po trudach odpocząć. Serce jednak ciągnęło go do ojczyzny.

Po powrocie Kościuszki do Polski sejm przygotowywał duże reformy. Przedewszystkiem uchwalono powiększenie wojska do 100.000. Kościuszko otrzymał rangę generała i dowództwo nad kilkutyśięcznym oddziałem, z którym udał się na Wołyń dla strzeżenia granic państwa. W tymże czasie sejm uchwalił konstytucję. Kościuszko niezwłocznie złożył przysięgę wraz ze swym oddziałem żołnierzy na wierność ustawie majowej i gorliwie ćwiczył młodych żołnierzy.

Rosja nie mogła spokojnie patrzeć na odradzającą się i rosnącą w siły Polskę. Wystarczyło jej, że znalazło się w Polsce trzech możnych panów: Szczęsny Potocki, Seweryn Rzewuski i Ksawery Potocki, którzy z garścią swych zwolenników zbunto-

wali się w Targowicy przeciwko konstytucji i na prośby zdrajców Rosja wysłała do Polski około stu tysięcy wojska do walki z odradzającym się wojskiem polskim o przywrócenie starych praw i ujarzmqienie budzącego się ducha w narodzie. Wodzem wojsk polskich został ks. Józef Poniatowski, a Tadeusz Kościuszko walczył pod jego rozkazami. Siły były nierówne, lecz Polacy odnieśli kilka zwycięstw.

Tadeusz Kościuszko okrył się sławą, broniąc przejścia przez Bug ze swym 6.000-ym oddziałem przeciwko trzykrotnie liczniejszemu nieprzyjacielowi, rozporządzającemu 60-ciu armatami. Kościuszko miał ich tylko 10. Wojska polskie były znacznie słabsze od nieprzyjaciela, lecz nikt z walczących nie wątpił w zwycięstwo. W tem rozeszła się wieść, że król przeszedł na stronę Targowicy.

Gdy się okazało, że wiadomość jest prawdziwa, ks. Józef Poniatowski i Tadeusz Kościuszko złożyli do króla notę (podanie) o dymisję. Po otrzymaniu dymisji Tadeusz Kościuszko wyjechał zagranicę w 1792 roku. Przed wyjazdem wziął do rąk pałasz i zawołał: „Boże, pozwól raz jeszcze bić się za ojczyznę”. W następnym 1793 roku Rosja i Prusy dokonały drugiego rozbioru Polski.

Nakreślić mapkę drugiego rozbioru.

Układanie planu i opowiadanie.

Plan: 1) młode lata Tadeusza Kościuszki; 2) jego pobyt we Francji; 3) powrót do szkoły inżynierji; 4) udział Tadeusza Kościuszki w walkach o niepodległość Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej;

5) powrót do kraju po zwycięstwach nad Anglikami; 6) wojna z Moskwą i udział w niej Tadeusza Kościuszki pod dowództwem księcia Józefa Poniatowskiego; 7) dymisja Tadeusza Kościuszki na własną jego prośbę; 8) wyjazd zagranicę w 1792 r.

Nauczyciel pokazuje obraz: „Przysięga Tadeusza Kościuszki“, omawia z uczniami jego treść i opowiada: Znów wrócił do Polski Tadeusz Kościuszko, gdy zauważył, że naród polski pragnie wypędzić wroga ze swego bardzo uszczuplonego państwa polskiego, nawet targowiczanie przerazili się, a generał Madaliński, któremu kazano rozpuścić jego brygadę jazdy, zbuntował się i zaczął przedzierać się do Krakowa. Wtedy właśnie Tadeusz Kościuszko przybył do Krakowa, został naczelnikiem powstania i złożył przysięgę, że powierzoną mu władzę użyje tylko dla odzyskania niepodległości narodu i ugruntowania powszechnej realnej wolności. Jednocześnie złożyło przysięgę wojsko na wierność narodowi i posłuszeństwo Kościuszce.

Całe społeczeństwo ogarnął zapał: składano ofiary na walkę z wrogami, zgłaszano się tłumnie do szeregów powstańczych, nawet chłopci garnęli się do powstania, uzbrojeni w kosy na sztorc osadzone, a rozprószone po kraju oddziały wojsk polskich zdążyły do Krakowa, by połączyć się z Kościuszką. Naczelnik pracował prawie bez wypoczynku, dogłębając ćwiczeń wojskowych, sprawdzając gromadzone zapasy żywności, uzbrojenia amunicji i obmyślając plany walk. Niebawem i wojska rosyjskie skierowały się w stronę Krakowa. Nie czekał na nich na-

czelnik w Krakowie, lecz wyruszył na czele 6-ciu tysięcy powstańców (4-y tysiące wojska i 2-a tysiące kosynierów) na wroga.

W tym momencie należy pokazać obraz: „Tadeusz Kościuszko na czele kosynierów”, opisać przebieg bitwy i wyjaśnić, że zwycięstwo raławickie, odniesione 4 kwietnia 1794 roku, podniosło wiarę w narodzie, było wstępem do dalszych walk z licznymi oddziałami nieprzyjacielskimi, znajdującymi się w kraju i wykryło siły ludu wiejskiego.

Tadeusz Kościuszko najlepiej doceniał siły ludu i dlatego Wojciecha Bartosa mianował oficerem, sam przywdział sukmanę chłopską i 17 maja 1794 r. w obozie pod Połańcem wydał uniwersał, w którym ludowi zapewnił opiekę rządu, wolność, ulżenie w robociźnie, władanie ziemią, a duchowieństwu powierzył nauczanie ludu o jego obowiązkach względem ojczyzny.

Na zakończenie tej części lekcji pokazujemy obraz: „Kościuszko po zwycięstwie raławickim”. kreślimy na mapce drogę, po której posuwały się oddziały polskie i układamy plan. Lekcję kończymy opowiadaniem według planu.

Plan: 9) przebudzenie się narodu po II rozbiórce Polski; 10) bunt generała Madalińskiego; 11) przybycie Tadeusza Kościuszki do Krakowa i ogłoszenie powstania; 12) przysięga Tadeusza Kościuszki; 13) bitwa pod Raławicami; 14) jej znaczenie; 15) uniwersał połaniecki.

Dalszy ciąg opowiadania nauczyciela: Wiadomość o zwycięstwie pod Racławicami szybko rozeszła się po Polsce. Powstanie rozwijało się w całym kraju. W ciągu miesiąca kwietnia wypędzono Moskali z Warszawy (Kiliński i pułk Działyńskiego). i Wilna (generał Jakób Jasiński). Siły powstańców wzrosły do 80 tysięcy. Prusacy i Rosjanie również zgromadzili swe siły i latem 1794 r. uderzyli na Warszawę. Obroną Warszawy kierował Tadeusz Kościuszko. Po 2-ch miesiącach walki pokonał wrogów, odpędził ich wojska i rozkazał generałowi Dąbrowskiemu udać się do Wielkopolski, gdzie wybuchło powstanie przeciwko Prusakom.

Generał Dąbrowski pokonał ich pod Bydgoszczą i oswobodził znaczną część kraju od wojsk pruskich.

Prusacy i Rosjanie zebrali nowe armje. Prusacy zajęli Kraków, a Rosjanie Wilno i skierowali dwie armje (Suworow i Fersen) na Warszawę. Kościuszko, pragnąc niedopuszczyć do połączenia się obu armij rosyjskich, uderzył na armję Fersena pod Maciejowicami 10. X. 1794 r., lecz został pokonany przez znacznie większe siły nieprzyjacielskie i ciężko ranny dostał się do niewoli. Strata wodza była niepowetowana.

Połączone armje rosyjskie uderzyły na Warszawę i po strasznej rzezi Pragi zdobyły stolicę Polski. Tadeusz Kościuszko został wypuszczony z niewoli przez cara Pawła, wyjechał do Ameryki. Z Ameryki wrócił Kościuszko do Francji z zamiarem służenia ojczyźnie jeszcze raz orężem, lecz doznał zawodu od rządu francuskiego. Resztę swego życia spędził

w Szwajcarji i umarł w miasteczku Solurze. Ciało Kościuszki zostało przewiezione do Krakowa w roku 1818 i pochowane na Wawelu.

Układanie planu i opowiadanie.

Plan: 16) rozszerzanie się powstania w całym kraju; 17) oswobodzenie Warszawy i Wilna; 18) zwycięstwo Kościuszki pod Warszawą nad Rosjanami i prusakami; 19) zwycięstwo generała Dąbrowskiego w Wielkopolsce. 20) zajęcie Krakowa przez Prusaków i Wilna przez Rosjan; 21) bitwa pod Maciejowicami; 22) Kościuszko w niewoli; 23) ostatnie lata Kościuszki; 24) śmierć Kościuszki.

Na zakończenie lekcji o Kościuszcze opracować wiersz Mærji Konopnickiej:

ŚMIERĆ KOŚCIUSZKI.

Tam w Szwajcarji wolnej ziemi

Żył Kościuszko długie lata

I obracał tęskne oczy,

Gdzie rodzinna jego chata,

Z Maciejowic w ranach wzięty,

Ciężką przetrwał on niewolę,

Nim wygnaniec — poszedł we świat

Na tulactwo — na niedolę.

Aż gdy przeczuł, że śmierć blisko,

Ujął w rękę miecz swój dumny

I rzekł: „Walczył w świętej sprawie,

Włożyć ze mną go do trumny”.

I na północ spojrzał rzewnie,

Twarz mu blaskiem się zajęła,

I konając, wyrzekł z mocą:

„Jeszcze Polska nle zginęła”.

Praca domowa i czytanie rozdziałów: „Rzeź Pragi” i „Trzeci rozbiór Polski”.

LEKCJA 33-cia (2 godziny)

Temat: Jan Henryk Dąbrowski.

Cel materialny: Poznanie bohaterstw Legionów i ich tułaczki.

Cel formalny: Kształcenie wyobraźni i pamięci.

Cel wychowawczy: Kształcenie uczuć patriotycznych i bohaterskiego poświęcenia się w potrzebie.

Dyspozycja: a) upadek państwa; b) tułaczkie życie powstańców; c) hymn: „Jeszcze Polska nie zginęła”; d) odezwa generała Jana Henryka Dąbrowskiego; e) walki Legionów na obczyźnie; f) wojna Napoleona z Prusami; g) generał Dąbrowski na czele powstania w Wielkopolsce; h) utworzenie Księstwa Warszawskiego.

Forma: Akroamatyczna.

Metoda: Biograficzna.

Pomoce: portret generała Dąbrowskiego i obraz J. Kossaka: „Henryk Dąbrowski na czele Legionów”.

Przebieg lekcji.

Co się stało z Polską po 3-im rozbiórze? (upadła). Jak wy to rozumiecie, że Polska upadła? (Nie miała rządu, wojska). A kto wtedy rządził w Polsce? (Niemcy, Rosja i Austria). Pokaż na mapie, na których ziemiach Polska rządziła Rosja, Prusy, Austria? (—) Co się stało z powstańcami i byłymi żołnie-

rzami wojsk polskich? (Część została aresztowana, przebywała w więzieniach wrogów, na Syberji, część została w kraju, ukrywała się i budziła ducha w narodzie, a reszta wyjechała zagranicę). Jak żyli powstańcy zagranicą? (Ciężko im było, nie mieli pracy, głodowali i wzajemnie ratowali się od głodowej śmierci). Jak żyli powstańcy w więzieniach? (Żyli w brudzie, głodni i prześladowani).

Po krótkiem omówieniu doli powstańców, uczniowie wypowiadają lub śpiewają hymn: „Jeszcze Polska nie zginęła”, a nauczyciel opowiada: hymn ten ułożył poeta Wybicki, a śpiewali go legjoniści, chociaż byli na obcej ziemi i nie mieli żadnej pewności, kiedy i czy wrócą do ojczyzny. Taka wielka wiara panowała wśród nich, a podtrzymywała ją wielka miłość ojczyzny i najsilniejszy duchem legjoniści. Pokazuje portret generała Dąbrowskiego. Uczniowie opowiadają o udziale generała Dąbrowskiego w powstaniu Kościuszkowskim, a nauczyciel mówi dalej. Do tych najsilniejszych i najdzielniejszych należał generał Dąbrowski.

We Francji zasłynął wtedy generał Napoleon Bonaparte, który zadał Austrii we Włoszech straszną klęskę w kilku bitwach. Do niego udał się generał Dąbrowski z projektem utworzenia Legjonów polskich. Napoleon po dłuższych rozmowach zgodził się na utworzenie polskich oddziałów wojskowych, które miały podlegać jego rozkazom. 20 I. 1797 r. Dąbrowski wydał odezwę do narodu następującej treści: „Wierny ojczyźnie mojej do ostatniego momentu walczyłem za jej wolność pod nieśmiertelnym

Kościuszką; upadła ona pod przemocą i nie zostaje nam jak pocieszające wspomnienie, żeśmy krew przelewali za ziemię przodków naszych, żeśmy widzieli nasze chorągwie zwycięskie pod Dubienką, Racławicami, Warszawą i Wilnem. Polacy, nadzieja powstaje, Francja zwycięża; ona się bije za sprawę narodów, starajmy się osłabić jej nieprzyjaciół. Francja daje nam schronienie; czekając lepszych losów dla kraju naszego, idźmy pod jej chorągwie, te są znakiem honoru i zwycięstwa. Legjony polskie formują się we Włoszech, na tej ziemi, niegdyś świątyni wolności. Już oficerowie i żołnierze, towarzysze trudów waszych i męstwa, są ze mną, już się bataljony formują; przybywajcie, kole-dzy; rzucajcie broń, którą was nosić przymuszono; bijmy się za sprawę wspólną wszystkich narodów, za wolność pod walecznym Bonaparte, zwycięzcą Włoch; triumfy Rzeczypospolitej francuskiej są naszą jedyną nadzieją. Za jej pomocą i jej aljantów może zobaczymy jeszcze domy nasze, któreśmy z rozrzewnieniem porzucili”.

Wkrótce odezwa zaczęła wydawać owoce. Ochotnicy ciągneli ze wszystkich stron. Nie brakło też opuszczających armję austriacką, do której zostali wciągnięci przymusowo.

W ciągu kilku lat Legjony staczały walki z wrogami, wzrastały w liczbę, okrywały się sławą bitnego żołnierza, marzyły o pokonaniu Austrii, przedarciu się do Małopolski, i przywróceniu niepodległości Polsce.

Męstwem i wytrwałością świecił generał Dąbrowski, który mimo ran nie opuszczał szeregów. W roku 1806 nadzieje Legjonów odżyły z nową siłą. Napoleon pokonał wtedy Prusaków, wkroczył do Berlina, wezwał do siebie Wybickiego i generała Dąbrowskiego, polecił im udać się do Poznania celem organizowania powstania i władz polskich.

Wydano niezwłocznie drugą odezwę, napisaną w gorących słowach i nawołującą naród do wykazania się przed Napoleonem czynami, by w ten sposób zachęcić go do walki z wrogami Polski.

Wybicki i generał Dąbrowski zostali gorąco przyjęci w Poznaniu i zajęli się swoją pracą bardzo gorliwie.

Wkrótce Napoleon wkroczył do Polski. Generała Dąbrowskiego znów widzimy przy gorliwej pracy nad organizowaniem wojska. Powołał do życia 30 tysięczną armję, która została podzielona na trzy legje: poznańską, kaliską i warszawską. Poznańską objął generał Dąbrowski, kaliską — generał Zajączek i warszawską — ks. Józef Poniatowski. Generał Dąbrowski niebawem odniósł zwycięstwo pod Tczewem i wielu innych miejscowościach. Pokonani Prusacy zawarli z Napoleonem pokój w Tylży w roku 1807, mocą którego utworzono niepodległe państwo polskie pod nazwą Księstwa Warszawskiego. Długoletnie walki Legjonów wydały owoc i dowiodły, że ich wytrwałość i poświęcenie nie szły na marne.

Generał Dąbrowski po utworzeniu Księstwa Warszawskiego nie odpoczywał. Służył radą lub

osobiście dowodził wojskami przeciwko Austrii przysparzając chwałę polskiej sile zbrojnej.

Układanie planu i opowiadanie.

Plan: 1) trzeci rozbiór Polski w 1795 roku; 2) tułaczkie życie powstańców; 3) odezwa generała Dąbrowskiego; 4) walki Legionów na obczyźnie; 5) Zwycięstwa Napoleona; 6) Powołanie Wybickiego i generała Dąbrowskiego do pracy w Wielkopolsce; 7) wkroczenie Napoleona do Polski; 8) organizacja wojska polskiego; 9) Zwycięstwa generała Dąbrowskiego; 10) pokój w Tylży i utworzenie Księstwa Warszawskiego w 1807 roku.

Praca domowa: Kreślenie mapki Księstwa Warszawskiego.

LEKCJA 34-ta (1—2 godzin).

Temat: Księżę Józef Poniatowski.

Cel materialny: Poznanie czynów ks. Józefa Poniatowskiego.

Cel formalny: Kształcenie wyobraźni i pamięci.

Cel wychowawczy: Kształcenie poczucia honoru.

Dyspozycja: a) opowiadanie uczniów o księciu Józefie Poniatowskim na podstawie poprzednich lekcji; b) bitwa pod Raszynem; c) powstanie w Małopolsce; d) śmierć ks. Józefa Poniatowskiego.

Forma: Akroamatyczna.

Metoda: Biograficzna.

Pomoce: portret księcia Józefa Poniatowskiego i obraz Wojciecha Kossaka: „Raszyn”.

Przebieg lekcji.

Nauczyciel pokazuje portret księcia Józefa Poniatowskiego i pyta się, czyj to portret? (Prawie każdy uczeń IV-ej klasy odpowie: ks. Józefa). Co wiecie o księciu Józefie Poniatowskim? (Był wodzem wojsk polskich nad Bugiem w wojnie z Rosją, walczył mężnie i, gdy król przystał do Targowicy, poprosił króla o zwolnienie go z wojska). A dlaczego książę Józef nie chciał pozostać w wojsku? (Król nie chciał prowadzić dalej wojny z Rosją, a książę Józef Poniatowski nie umiał ustępować z placu boju, uważał, że z walki trzeba wyjść z honorem i walczyć z wrogiem do ostatka). Co jeszcze pamiętacie o ks. Józefie Poniatowskim? (Po wkroczeniu Napoleona do Polski armja polska została zorganizowana w liczbie 30-tu tysięcy i podzielona na trzy legje: poznańską, kaliską i warszawską. Dowództwo nad legją warszawską objął ks. Józef Poniatowski.

Opowiadanie nauczyciela:

Gdy powstało Księstwo Warszawskie, na czele wojska narodowego postawiono księcia Józefa Poniatowskiego, jako ministra wojny. Książę Poniatowski stale pouczał swoich podwładnych i dawał tego przykłady, jak należy dbać o honor żołnierza polskiego.

W roku 1809 Austria wypowiedziała wojnę Napoleonowi i wyruszyła jednocześnie przeciwko Księstwu Warszawskiemu. Książę Józef Poniatowski wyruszył przeciwko 2-wu krotnie silniejszemu nie-

przyjacielowi. Do bitwy przyszło pod Raszynem. (Pokazać obraz Wojciecha Kossaka: „Raszyn”).

Wojska polskie walecznie biły się z nieprzyjacielem, lecz w pewnym momencie zaczęły cofać się. Zauważył to książę Józef, zeskoczył z konia, chwycił karabin, osobiście poprowadził piechotę do ataku i uratował honor polskiego wojska. Po skończonej bitwie Raszyn został w rękach polskich. Zbyt małe jednak były siły Polaków, by stoczyć decydującą bitwę o Warszawę. Powodzenie pod Raszynem ułatwiło zaszczytne wycofanie za Wisłę wojsk polskich, które przeszkodziły Austriakom w przeprawieniu się na drugi brzeg rzeki i rozpoczęły marsz do Małopolski, co przyczyniło się do wywołania powstania na południu i zwiększenia liczby wojsk polskich. Wkrótce generał Dąbrowski rozpoczął walkę z wojskami austriackimi i zmusił je do opuszczenia Warszawy, a książę Józef opanował już wtedy ziemie polskie po prawej stronie Wisły aż do Karpat, rozpoczął walkę z nieprzyjacielem, opuszczającym Warszawę i, ścigając go, zajął Kraków. W ten sposób Polacy o własnych siłach rozszerzyli granice Księstwa Warszawskiego i powiększyli jego obszar dwukrotnie. W roku 1812 Napoleon wyruszył przeciwko Rosji, a z nim około 90 tysięcy wojsk polskich pod dowództwem księcia Józefa Poniatowskiego. Zdawało się, że zbliża się koniec utrapień, a jednocześnie moment całkowitej odbudowy Polski. Zajęcie Moskwy nie przyczyniło się do zakończenia wojny. Rosjanie walczyli dalej i utrudniali wyżywienie armii francuskiej. Wreszcie nadeszły mrozy.

Chłód i głód niszczył wojska Napoleona. Napoleon zarządził odwrót, W czasie odwrotu zginęła prawie cała armja. Książę Józef Poniatowski ochraniał odwrót wojsk francuskich, walcząc dzielnie z nacierającym wrogiem. Wielu sprzymierzeńców opuściło Napoleona, lecz Polacy ze swym wodzem, wierni honorowi żołnierskiemu, wytrwali do końca. W bitwie pod Lipskiem (1813 r.) Napoleon poniósł ogromną klęskę, a książę Józef Poniatowski poległ bohaterską śmiercią.

Układanie planu, opowiadanie i kreślenie nowych granic Księstwa Warszawskiego.

Plan: 1) książę Józef Poniatowski na czele wojska narodowego w Księstwie Warszawskim; 2) bitwa pod Raszynem; 3) opuszczenie Warszawy; 4) walki Polaków z Austriakami na prawym brzegu Wisły; 5) powstanie w Małopolsce; 6) odzyskanie Warszawy; 7) zajęcie Krakowa; 8) nowe granice Księstwa Warszawskiego; 9) wojna z Rosją w 1812 roku; 10) odwrót Napoleona; 11) męstwo Polaków; 12) bitwa pod Lipskiem i śmierć ks. Józefa Poniatowskiego.

Praca domowa: czytanie rozdziału: „1812 rok” lub „Śmierć ks. Józefa pod Lipskiem”.

LEKCJA 35-ga (4 godziny)

Temat: Stanisław Staszic.

Cel materalny: Zapoznanie uczniów z obywatelską działalnością Staszica.

Cel formalny: Kształcenie wyobraźni, logicznego myślenia pamięci.

Cel wychowawczy: Kształcenie obywatelskie i państwowe.

Dyspozycja: a) działalność ludzi wielkich; b) pochodzenie i wykształcenie Stanisława Staszica; c) polityczne i społeczne dążenia Stanisława Staszica; d) „Paść może i naród wielki, zniszczyć — tylko nikczemny”; e) Towarzystwo Przyjaciół Nauk; f) popieranie górnictwa przez Stanisława Staszica; g) Towarzystwo Rolnicze Wzajemnej Pomocy.

Forma: Erotematyczna i akroamatyczna.

Metoda: Biograficzna i wyświetlająca.

Pomoce: portret Stanisława Staszica, ryc. pałac Staszica i pomnik Kopernika.

Przebieg lekcji.

Kogo zaliczamy do wielkich ludzi? (Tego, kto zasłużył się swemi czynami; tego, kto więcej zrobił dobrego od wielu innych ludzi; tego, kto się wyróżnia pracowitością, rozumem, męstwem i poświęceniem. Otrzymamy różne odpowiedzi i zwrócimy uwagę uczniów na najlepszą). X. wylicz mi kilku znanych ci wielkich ludzi! (Kościuszko, Batory, ks. Skarga, Kopernik i t. d). Czemu zasłużył się Polsce Kościuszko? (—) Następują samodzielne odpowiedzi uczniów. Najlepsze odpowiedzi wyróżniamy, starając się wydobyć choćby krótkie i trafne odpowiedzi od słabszych uczniów, by rozbudzić w nich wiarę we własne siły.

Y, pokaż Wielkopolskę! Z, znajdź na mapie miasto Piłę! Pokazujemy portret Stanisława Staszica i pytamy uczniów, czyj to portret? (Stanisława Staszica powie uczeń lub w braku odpowiedzi nauczyciel). Tak — Stanisława Siaszica, który urodził się w Pile, gdzie jego ojciec był burmistrzem. Stanisław Staszic pochodził z rodziny mieszczańskiej. Uczył się starannie w kraju i zagranicą. Matka żyła sobie, by młodzieniec został księdzem. Syn spełnił życzenie matki. Staszic, kształcąc się w szkołach zreformowanych i obserwując stopniowy upadek Polski, zauważył, że przywileje szlachty szkodzą Polsce, gdyż hamują dostęp zdolnym ludziom ze stanu mieszczańskiego i włościańskiego do szkoły i urzędów. Zrozumiał bowiem, że człowiek pożyteczny i zdolny, bez względu na swe pochodzenie, jest Polsce potrzebny, że im więcej będzie Polska posiadała ludzi rozumiejących swoje obowiązki i służących jej, tem łatwiej da sobie radę z trudnościami. Stanisław Staszic, chcąc przyczynić się do tępienia zła, rozpoczął wytrwałą pracę. W dziełach swoich domagał się równouprawnienia mieszczan ze szlachtą i praw dla włościan. W uchwałach Sejmu czteroletniego (tego, który uchwalił prawa dla mieszczan, powiększenie armji i Konstytucję 3 Maja) zaczęły spełniać się jego życzenia, lecz utrata niepodległości Polski przerwała rozpoczęte reformy. Przyszły ciężkie czasy, Staszic jednak wierzył, że Polska powstanie i pouczy Polaków że „Paść może i naród wielki, zniszczyć — tylko nikczemny”.

Układanie planu i opowiadanie.

Plan: 1) pochodzenie i wykształcenie Stanisława Staszica; 2) szlachetne myśli Staszica; 3) o czym pisał Staszic? 4) wiara Staszica w odrodzenie się Polski; 5) pouczenie Staszica: „Paść może i naród wielki, zniszczyć tylko nikczemny”.

Jak wy rozumiecie pouczenie Staszica? (Najczęściej brak odpowiedzi). Jak inaczej powiesz paść? (Upaść). Jaki to jest naród wielki? (Ma dużo ludzi, wojska, siły). A kiedy możemy powiedzieć, że naród upadł? (Stracił wojsko, władzę). Jak byście inaczej powiedzieli, że paść może i naród wielki? (Może stracić wojsko i władzę). Kto może odebrać narodowi wojsko i władzę? (Wróg). Jaki? (silniejszy). A kto Polsce odebrał władzę? (Rosja, Prusy i Austria). Dlaczego? (Bo byli silniejsi). A co znaczy zniszczyć? (—). Co robi np. zły chłopiec, gdy łamie drzewko? (Niszczy je). Czy będzie takie drzewko rosło i rodziło? (Nie). Co się z nim stanie? (Uśnie, przestanie żyć). A co się stanie z narodem, jeżeli zniszczy? (Też przestanie żyć). Po czym poznamy, że naród przestał żyć? (Nie walczy z wrogiem, traci mowę ojczystą, nie ma własnych szkół, książek). Kogo nazywamy nikczemnym? (Złego człowieka, niedbałego). Kiedy więc nazwiemy naród nikczemnym? (Jeżeli nie dba o własną mowę, o własne państwo, nie walczy z wrogami). Jak byście teraz inaczej powiedzieli pouczenie Staszica? (Wielki naród może być pobity, lecz nie da się zniszczyć). Tak też rozumiał je Staszic i dlatego zabiegał o oświatę

i dobrobyt dla narodu, bo tylko przez oświatę i dobrobyt da się utrzymać naród przy życiu. Biedny człowiek nie ma pieniędzy na życie i na szkołę, a bez szkoły jest ciemny i nie zrozumie, że trzeba dbać o mowę polską, tej mowy uczyć się, książki polskie drukować, czytać je, poznawać historję i geografję Polski. Wiedział o tem dobrze Staszic i dlatego dużo zrobił, by ratować naród od zniszczenia. Założył z ludzi światłych Towarzystwo Przyjaciół Nauk, które miało za zadanie krzewienie oświaty polskiej. Pokazać ryc. pałac Staszica, pomnik Kopernika i omówić znaczenie pomników (uczczenie ludzi wielkich i stałe przypominanie przechodniom o ich zasługach). Zakładał szkoły zawodowe i dążył do podniesienia handlu, rzemiosł i górnictwa, chcąc dostarczyć ludziom pracy umiejętnej i zarobków. Oprócz tego Staszic był bardzo oszczędny, przez długie lata chodził w jednej sutannie, w teatrze zajmował najtańsze miejsce i wogóle żył bardzo oszczędnie. Nie sądzicie, że był skąpcem. Wszystkie zaoszczędzone pieniądze wydał na budowę gmachu dla Towarzystwa Przyjaciół Nauk, na pomnik Kopernika, na różne cele społeczne i na kupno dóbr hrubieszowskich (12000 morgów). W tych dobrach osadził około 4000 włościan, którzy za ziemię nie zapłacili, a tylko z dochodów mieli nabywać ją dla innych ludzi biednych, zakładać szkoły, szpitale, przytułki dla starców i dzieci. Włościanie ci mieli więc tworzyć gminę wzorową pod nazwą: „Towarzystwo Rolnicze Wzajemnej Pomocy”. Gmina jednak nie rozwinęła się, ponieważ rząd rosyjski nie do-

puścił do jej rozwoju. Działalność i życie Staszica jest wzorem nieocenionym dla wszystkich obywateli Polski i dzisiaj, gdy kto mówi o zaletach obywatela i chce nim być, winien mieć na myśli czyny Stanisława Staszica i chociaż ich część wykonać.

Układanie planu i opowiadanie.

Plan: 6) Towarzystwo Przyjaciół Nauk; 7) popieranie handlu, rzemiosł i górnictwa przez Staszica; 8) Towarzystwo Rolnicze Wzajemnej Pomocy.

LEKCJA 36-ta (1 godzina)

Temat: Konstytucja 3 Maja.

Cel materialny: Poznanie uchwał Sejmu czteroletniego i umiejętność urządzania obchodów narodowych.

Cel formalny: Kształcenie wyobraźni.

Cel wychowawczy: Kształcenie obywatelskie.

Dyspozycja: 1) Dekoracja klasy; 2) nabożeństwo; 3) program uroczystości w klasie: a) hymn; b) czasy saskie refer. uczn. X; c) „Na dzień 3 Maja 1791 r.” Fr. Karpiński, deklam. ucz. Y; d) Konstytucja 3 Maja, referat nauczyc.; e) Trzeci Maj (1791 rok) M. Konopnicka, deklam. ucz. Z.; f) „Witaj, dniu Trzeciego Maja”, mel. lud. śpiew; g) marsz dowolny — śpiew.

Forma: Heurystyczna.

Metoda: Wyświetlająca.

Pomoce: obraz J. Matejki: „Konstytucja 3-go Maja”, herb państwa, portret Prezydenta i portrety działaczy sejmowych.

Przebieg lekcji.

Na uroczystość 3 Maja przygotowania rozpoczynamy przynajmniej na tydzień wcześniej, a jeżeli pragniemy więcej urozmaicić ją śpiewami, to jeszcze wcześniej. Na dwa dni przed uroczystością sprawdzamy, czy wszystkie przygotowania zostały wykonane. Sprawdzenie odbywa się według następującej notatki: 1) zamówić nabożeństwo; 2) przygotować deklamacje: a — b — c; 3) przygotować śpiew: a — b — c; 4) przygotować referaty: X — Y — Z; 5) zaprosić rodziców; 6) dekoracja: kwiaty.. kilimy... obrazy... 7) napisać programy i 8) wyznaczyć miejsca dla rodziców i dzieci.

Uwaga: W wieloklasowych szkołach łączyć klasy 3 i 4-ta oraz 5, 6 i 7-a. Tematy mogą być zmienione na więcej szczegółowe i powierzone 3—4 uczniom. Urozmaicenie uroczystości jest pożądane, lecz pamiętać musimy o tem, by mniej było urozmaień, a więcej starannego wykonania. W starszych klasach wszystkie przemówienia wygłaszają uczniowie. Zapowiadanie odpowiednich części programu jest zbyteczne i razi, szczególnie, gdy jest niedołąźnie przeprowadzane. Najlepiej rozdać programy, a jeżeli mamy mało, rozwiesić na sali i przy wejściu.

Zupełnie wystarczający materiał do referatów znajdziemy w „Dziejach Polski” J. Kisielewskiej w rozdziale 49. „Za króla Sasa” i w rozdziale 53 „Konstytucja 3 Maja”.

Praca domowa: do przeczytania rozdziału o Tadeuszu Kościuszcze, co przez powtórne powiązanie wysiłków obywatelskich z bohaterskimi czynami Kościuszki, przyczyni się do głębszego zrozumienia wydarzeń z okresu Polski upadającej. W klasie IV-ej najczęściej uczy historii i języka polskiego ta sama osoba, ma więc możliwość wykorzystania przebiegu uroczystości do ćwiczeń stylistycznych i sprawdzenia w ten sposób jak uczniowie reagują (co ich najwięcej interesuje i co żłobi głębsze ślady w młodocianych umysłach).

LEKCJA 37-ma (1 godzina).

Temat: Ignacy Prądzyński.

Cel materalny: Poznanie walk o niepodległość Polski i bohaterskich wysiłków Ignacego Prądzyńskiego.

Cel formalny: Kształcenie wyobraźni i pamięci.

Cel wychowawczy: Kształcenie męstwa i poczucia odpowiedzialności.

Dyspozycja: a) wybuch powstania listopadowego; b) pierwsze dni powstania; c) bitwa pod Grochowem; c) Skrzynecki i Prądzyński; f) czyny Prądzyńskiego; g) upadek powstania.

Forma: Akroamatyczna.

Metoda: Biograficzna.

Pomoce: obraz W. Kossaka: „Bitwa pod Grochowem” i portret I. Prądzyńskiego.

Przebieg lekcji.

Punkty dyspozycji: a, b, c i d obejmują materiał znany uczniom, przeto ograniczamy się do odpytania, samodzielnego opowiadania, prostowania błędów i kreślenia mapki powstania listopadowego. W momencie, w którym uczniowie powiedzą, że Chłopicki został ciężko ranny, a na wodza powołano Skrzyneckiego, nauczyciel omawia przebieg bitwy pod Grochowem na podstawie obrazu W. Kossaka: „Bitwa pod Grochowem“, pokazuje portret Ignacego Prądzyńskiego i mówi: Gdy Chłopicki został ranny, dowództwo nad wojskami polskimi objął Skrzynecki. Wśród oficerów sztabu od początku powstania wyróżniał się młody oficer Prądzyński, mianowany wkrótce pułkownikiem, a następnie generałem, (oglądanie portretu Prądzyńskiego), lecz wszystkie jego plany i pomysły nie były brane pod uwagę. Po bitwie pod Grochowem Skrzynecki rozpoczął odwrót i polecił wojskom polskim przejść do Warszawy. Wojska rosyjskie były bardzo zmęczone bitwą pod Grochowem, nie ścigały odstępujących wojsk polskich, rozlokowały się w kilku punktach znacznie oddalonych od siebie i rozpoczęły odpoczynek. Prądzyński, jako wykształcony i zdolny oficer, spostrzegł popełnione błędy przez nieprzyjaciela, opracował nowy plan walki, według którego miały być rozbite porozrzucane w różnych miejscach oddziały wojsk rosyjskich. Skrzynecki początkowo nie godził się na rozpoczęcie walki. Dopiero, gdy dowiedział się, że Dybicz, wódz rosyjski, zamierza

przeprowadzić się z głównymi swymi siłami przez Wisłę i uderzyć na Warszawę, przyjął plany Prądzyńskiego i wydał odpowiednie rozkazy. W nocy 30 marca 1831 roku wojska polskie cichaczem wyruszyły z Warszawy na Pragę i dalej w pole. Przyszło do walki pod Kawenczynem, Wawrem i pod wsią Dembe Wielkie. Stojące tam wojska rosyjskie zostały rozbite i rozpoczęły ucieczkę w stronę Siedlec i Łukowa, gdzie stały pozostałe oddziały wojsk rosyjskich. W ciągu 2-ch dni wojska polskie straciły zaledwie 500 ludzi ze swych szeregów, a zabrały 9.000 żołnierzy rosyjskich do niewoli, zdobyły dużo broni i amunicji. Prądzyński znów doradzał dalszy pościg, a Skrzynecki oglądał się na pomoc zagranicy i zwlekał.

Prądzyński nie ustępował i stale wyjaśniał Skrzyneckiemu swoje dalsze plany. Wreszcie przekonał wodza i rozpoczęto okrażanie wroga. Pierwszy wyruszył w pole Prądzyński, gdyż miał najdalszą drogę. Inne oddziały miały zaatakować nieprzyjaciela o umówionej godzinie. 10 kwietnia 1831 roku, Prądzyński ze swym oddziałem stanął pod Iganiami, rozłożył swe wojska w zaroślach, sam objechał pozycje nieprzyjacielskie, obejrzał je niespostrzeżony i oczekiwał na rozpoczęcie bitwy przez Skrzyneckiego.

Przeszedł umówiony czas, a Skrzynecki nie rozpoczął walki. Wreszcie nieprzyjaciel dostrzegł wojska, znajdujące się pod wodzą Prądzyńskiego i rozpoczął bitwę. Wojska rosyjskie były 3 razy liczniejsze od oddziału polskiego, lecz Prądzyński nie ulękł się i przyjął bitwę. Zwycięstwo przechyliło się na

stronę wojsk rosyjskich, a Skrzynecki nie przybywał. Prądyński nie upadał na duchu, sformował pozostałe w rezerwie oddziały swoje, stanął na ich czele i poprowadził do boju z pieśnią na ustach: „Jeszcze Polska nie zginęła”.

Rozpoczęła się nowa zażarta bitwa, która skończyła się świetnem zwycięstwem polskiego oręża. Męstwo i umiejętność Prądyńskiego zdecydowało o przebiegu walki. Zbyt mało miał jednak siły, by rozpocząć dalszy marsz i wykorzystać zwycięstwo. Dopiero wieczorem nadciągnął Skrzynecki, lecz nie doceniał rozbudzonego zapалу wojsk polskich i nie wyruszył przeciwko pozostałym oddziałom rosyjskim w Siedlcach.

Prądyński jeszcze kilkakrotnie opracowywał plany walk z nieprzyjacielem, nigdy już jednak nie zostały one przez Skrzyneckiego przyjęte. Wojska polskie rwały się do bitwy, staczały mężnie dalsze walki. Brakowało im jedynie dobrych wodzów i planu. To też, mimo, że armja polska była jeszcze dość liczna i mężna, powstanie poczęło słabnąć.

W dniu 8 września 1831 roku wojska rosyjskie pod wodzą generała Paskiewicza zdobyły Warszawę, a 5 października resztki wojska polskiego w liczbie około 25.000 przeszły do Prus i złożyły broń.

Układanie planu i opowiadanie.

Plan: 1) Ignacy Prądyński; 2) odwrót wojsk polskich z pod Grochowa; 3) błędy nieprzyjaciela; 4) plany Prądyńskiego; 5) ich przyjęcie; 6) zwycięstwo pod Kawenczynem, Wawrem i wsią Dembe

Wielkie; 6) dalsze plany Prądyńskiego; 7) bitwa pod Iganiami; 8) dalsze losy powstania.

Praca domowa: czytanie rozdziałów: Królestwo Kongresowe i Powstanie Listopadowe.

LEKCJA 38-a (4 godziny)

Temat: Adam Mickiewicz.

Cel materialny: Poznanie roli Adama Mickiewicza w walce o jedność i ducha narodu.

Cel formalny: Kształcenie wyobraźni i pamięci.

Cel wychowawczy: Kształcenie miłości ojczyzny i wiary w żywotne siły narodu.

Dyspozycja; a) „Wieszcz” wiersz St. Rossowskiego; b) pogadanka o Adamie Mickiewiczu, połączona z wypowiedzianiem i czytaniem utworów tego poety; d) opowiadanie więźnia z III części „Dziadów”. e) przypowieść o okręcie z „Ksiąg Pielgrzymstwa polskiego”; f) Adam Mickiewicz w Konstantynopolu.

Forma: Erotematyczna i akroamatyczna.

Metoda: Biograficzna i wyświetlająca.

Pomoce: portret Adama Mickiewicza, „Wieszcz” wiersz St. Rossowskiego i utwory A. Mickiewicza.

Przebieg lekcji.

W ciągu roku szkolnego na lekcjach języka polskiego opracujemy z uczniami np. „Powrót taty”

i „Gospodarstwo Zosi” z „Pana Tadeusza”, a lekcję dzisiejszą rozpoczynamy od opracowania następującego wiersza St. Rossowskiego:

WIESZCZ.

„Wieszcz„! Nie rozumiesz może tego słowa?
Wieszcz, to wybraniec Boży, kapłan ludu...
Pieśń, którą on ze swej piersi wysnowa,
Ma siłę cudu.

Bo za miliony czuje jedo serce
Wszystko, co bólem, lub radością wzrusza...
Narodu skarbem i gwiazdą w rozterce
Jest wieszczą dusza.

Choć umrze, żywym jednak pozostaje
Po wszystkie czasy we wdzięcznej pamięci;
Pieśń jego jako swoje przykazanie
Naród uświęci.

I będzie pieśń ta przystanią wśród burzy,
A w chwilach bólu męki koicielką.
Ona ludowi w ucisku wysłuży
Przyszłość znów wielką.

Upadających — otuchą podtrzyma;
Niepokonana sama żadną klęską,
Złoży na karku przemocy olbrzyma
Stopę zwycięską.

Takiej to pieśni echo nie przemienie...
W dźwięk jej wsłuchajcie się, dziatki, zamlodu,
Bo pieśń ta źródłem jest, z którego płynie
Życie narodu...

St. Rossowski.

Treść wiersza uczniowie przepisują z tablicy (lub tylko odczytują). Czytanie połączone jest z objaśnieniem trudniejszych zwrotów językowych.

Po czytaniu objaśniającem pokazujemy portret A. Mickiewicza. Prawie wszyscy uczniowie klasy IV znają już portret poety i mówią: „jest to portret wieszczka Adama Mickiewicza. Potem wygłaszają „Powrót taty”. Nauczyciel zapowiada, że na następnych lekcjach uczniowie poznają inne utwory A. Mickiewicza, dowiedzą się dlaczego nazywamy go wieszczem i opowiada: Adam Mickiewicz urodził się w Zaosiu pod Nowogrodkiem. Rodzice jego słynęli ze zgodnego pożycia, z religijności, z miłości ku bliźnim i ojczyźnie. Dzieciństwo spędził na zabawach, słuchaniu baśni i legend ludowych. Karmił też często ptaki i zwierzęta, których dużo chował ojciec Mickiewicza. Wśród pięknej przyrody i miłujących go osób wyrastał Adam Mickiewicz i kształcił swoje serce. Początkowo uczył się w Nowogrodku. W 1812 roku, mając lat 14, Mickiewicz obserwował marsz na Moskwę i odwrót wojsk Napoleona. Wśród tych wojsk pierwszy raz w życiu zobaczył wojska polskie. Radował się na ich widok, lecz i odczuł bardzo boleśnie ich odwrót, co później upamiętnił w swojej poezji. Wkrótce Mickiewicz wyjechał z Nowogrodka do Wilna i wstąpił na uniwersytet. W Wilnie znalazł się w gronie szlacheckiej młodzieży, która zakładała różne stowarzyszenia, mające na celu wspólną pracę nad zdobyciem wiedzy i doskonaleniem młodych charakterów. Wiele z pośród kolegów pisywało różne wiersze, lecz najpiękniejsze pisał Mickiewicz. Po skończeniu uniwersytetu Mickiewicz został profesorem i objął posadę w gimnazjum w Kownie.

Z Kowna często pisywał do studentów uniwersytetu w Wilnie, przysyłał im swoje utwory i w jednym z nich nawoływał młodzież do wspólnej pracy w następujący sposób:

„Hej! Ramię do ramienia! Wspólnemi łańcuchy
Opaszmy ziemi kolisko,
Zestrzelmy myśli w jedno ognisko
I w jedno ognisko duchy.
Razem, młodzi przyjaciele,
W szczęściu wszystkiego są wszystkich cele”.

Jest to wyjątek z „Ody do młodości”. Widzimy z niego, jak bardzo pragnął poeta szczęścia dla wszystkich, jak zachęcał młodzież do wspólnej pracy, uważając ją za jedyną drogę do szczęścia. W tymże czasie napisał poeta; „Powrót taty”-

Opowiadanie i układanie planu: 1) Dziecięce lata Adama Mickiewicza i jego otoczenie; 2) Rok 1812. 3) Mickiewicz w Wilnie i Kownie; 4) Stowarzyszenia studenckie; 5) Wyjątek z „Ody do młodości”.

Dalszy ciąg opowiadania nauczyciela:

Po pewnym czasie Mickiewicz otrzymał urlop i przyjechał do swych przyjaciół do Wilna. Wkrótce wraz ze swymi kolegami został aresztowany i osadzony w więzieniu.

W czasie śledztwa, prowadzonego przez kilka miesięcy, bito aresztowanych i zmuszano do przyznania się, iż tworzyli związki przeciwko Rosji. Podczas tego śledztwa dowiedziano się jedynie o istnieniu stowarzyszenia miłośników cnoty, a mimo to

skazano wielu studentów na wygnanie. Mickiewicz również zmuszony był opuścić ojczyznę, do której już nigdy nie wrócił. Przebywał w Odesie, na Krymie, w Moskwie i Petersburgu.

W czasie swego pobytu w Rosji Mickiewicz poznał grożące niebezpieczeństwo Polsce ze strony Rosji, napisał kilka utworów i w jednym z nich p. t. „Konrad Wallenrod”, choć pisał o Litwinach i Krzyżakach, wzywał Polaków do walki i wzmocnienia ducha narodowego. Władze rosyjskie poznały się na tem i zamierzały aresztować poetę, lecz przyjaciele ułatwili Mickiewiczowi wyjazd z Rosji.

Przez kilka lat przebywał Mickiewicz w Rzymie i tu otrzymał wiadomość o wybuchu powstania. Niezwłocznie rozpoczął przygotowania do wyjazdu, chciał bowiem wziąć udział w powstaniu. Pod przybranem nazwiskiem przybył do Księstwa Poznańskiego, lecz do Królewca już nie mógł dotrzeć, ponieważ wojska pruskie obstały granice i nikogo nie przepuszczały na teren powstania. Wkrótce dowiedział się poeta o klęsce pod Ostrołęką, o wzięciu Warszawy i wreszcie o złożeniu broni przez resztę wojsk polskich w Prusach.

Z Księstwa Poznańskiego udał się Mickiewicz do Drezna, gdzie spotkał rodaków, którzy brali udział w powstaniu. Bolał razem z nimi nad nieszczęśliwym przebiegiem powstania i napisał „Dziadów część trzecią”, w której przedstawił bohaterstwo młodzieży wileńskiej. (Przeczytać opowiadanie więźnia od słów: „Od bram więzienia... do słów: „Wywiedli Janczew-

skiego”... lub „Wpadli w tłum”... Staramy się opracować możliwie najdłuższy wyjątek, by uczniowie mieli dokładny obraz katuszy więzionej młodzieży).

Mickiewicz w swej poezji opisywał cierpienia i katusze, prześladowanych przez Moskali, budził w ten sposób ducha w narodzie i wzywał do walki z wrogiem.

Przebywając nadal zagranicą poeta poznał prawie całą emigrację polską. Emigranci (wychodźcy) zajęci byli szczerze myślą o pracy nad odbudowaniem Polski. Wszyscy pragnęli niepodległości ojczyzny, jednak brakło wśród nich jedności. Jedni dążyli do odbudowania Polski przy obcej pomocy, szczególnie Francji (biali), a drudzy uważali, że należy uświadomić lud i przy jego pomocy odzyskać wolność (czerwoni).

Spory o odbudowanie ojczyzny często bywały bardzo ostre i przyczyniały się do rozwydrzenia i osłabienia narodu. Mickiewicz zdawał sobie z tego sprawę, nawoływał do zgody, a w „Księgach Pielgrzymstwa Polskiego” przytoczył przypowieść o okręcie (przeczytać i objaśnić), w której wykazał, że nawet mały statek przetrwa nawałnicę i dobią do brzegu, jeżeli panuje na nim zgoda, wiara i miłość. A choć przy brzegu rozbije się, uratują się ludzie i uratują narzędzia. Okręt znów odbudują. Więc z wiarą i miłością wypłynie statek pielgrzymi polski, a bez wiary i miłości ludy wojenne i potężne zabłądzą i rozbiją się. Tak więc przepowiedział Adam Mickiewicz upadek naszych wrogów i zmartwychwstanie Polski. Nic więc dziwnego, że poeta ten został

wieszczem swego narodu. Gdy w przyszłości przeczytacie i poznacie utwory Mickiewicza, otoczycie go jeszcze większą czcią i miłością.

W roku 1855, kiedy toczyła się wojna pomiędzy Rosją z jednej, a Francją, Anglią i Turcją z drugiej strony, Mickiewicz wyjechał do Turcji, by wziąć udział w tworzeniu legionu polskiego do walki z Rosją. Wkrótce po przybyciu do Konstantynopola zachorował i zmarł największy wieszcz narodu (26 listopada 1855 roku). Na łożu śmierci rzekł do przyjaciół: „Niech się moje dzieci kochają”. Te słowa stosują się do wszystkich Polaków, gdyż dla całego narodu był on kochającym ojcem.

Opowiadanie i układanie planu.

Plan: 6) przybycie Mickiewicza z Kowna do Wilna; 7) uwięzienie Mickiewicza; 8) Przymusowy pobyt Mickiewicza w Rosji i wyjazd zagranicę; 9) Mickiewicz w czasie Powstania Listopadowego; 10) Wyjątki z III części „Dziadów”; 11) Mickiewicz wśród emigrantów; 12) Przypowieść o okręcie z „Ksiąg Pielgrzymstwa polskiego”; 13) Mickiewicz wieszczem narodu polskiego; 14) Mickiewicz w Turcji i śmierć jego 26 listopada 1855 roku.

Praca domowa: czytanie rozdz. np. Karol Marcinkowski i innych.

LEKCJA 39-ta (1 godzina)

Temat: Romuald Traugutt, ks. Brzóska i inni bohaterzy powstania Styczniowego.

Cel materalny: Poznanie bohaterów 1863 r.

Cel formalny: Kształcenie wyobraźni i pamięci.

Cel wychowawczy: Kształcenie uczuć patriotycznych i męstwa.

Dyspozycja: a) wybuch powstania; b) zniesienie pańszczyzny; c) przebieg powstania; d) Romuald Traugutt; e) ks. Brzóska; f) upadek powstania.

Forma: Erotematyczna i akroamatyczna.

Metoda: Biograficzna.

Pomoce: portret Romualda Traugutta.

Przebieg lekcji.

X, opowiedz o wybuchu powstania styczniowego! (—). Czem zajął się Rząd Narodowy? (Wydał odezwę do narodu, zniósł pańszczyznę, zbierał fundusze na prowadzenie powstania i zasilał powstańców w żywność i amunicję). W których częściach Polski wybuchło powstanie? (W Królestwie Kongresowem, na Litwie i na ziemiach ruskich). Wskaż na mapie tę część. (—). Gdzie istniały oddziały Rządu Narodowego? (We Lwowie, Krakowie i Poznaniu). A gdzie miał swą siedzibę Rząd Narodowy? (W Warszawie). Czy Moskale pozwolili przebywać Rządowi Narodowemu w Warszawie? (Rząd Narodowy działał w ukryciu). W jaki sposób zorganizowali się powstańcy i gdzie przebywali? (Powstańcy zorganizowali się w małe oddziały, które przebywały głównie w lasach). W jaki sposób oni prowadzili walkę z Moskalami? (Napadali na wojska rosyjskie niespodziewanie, odcinali im dowóz żywności i niszczyli wroga w całym kraju jednocześnie). Gdzie potworzyły się najliczniejsze oddziały

powstańców? (W Krakowskiem i Sandomierskiem). Kto był najgłośniejszym z pośród wodzów? (Marjan Langiewicz). Gdzie rozbił duże siły rosyjskie? (Pod Wąchockiem, Małogoszczą i Grochowskimi). Co się z nim stało po bitwie pod Grochowskimi? (W czasie marszu w Lubelskie wpadł w ręce Austriaków i został osadzony w twierdzy na Morawach). Jakich jeszcze znacie wodzów z tego powstania? (Generała Taczanowskiego w Kaliskiem, Podleńskiego w Płockiem, pułkownika Borelowskiego w Lubelskiem...). Pokażcie na mapie te ziemie! (—).

Nauczyciel pokazuje portret Romualda Traugutta i po obejrzeniu go przez uczniów opowiada: Powstanie ogarniało coraz szersze połacie kraju, oddziały powstańcze były niewielkie, lecz wierzyły w zwycięstwo i często wyrządzały Moskałom dotkliwe straty. Rząd Rosyjski zaniepokoił się rozwojem powstania i wkrótce na terenie powstania zwiększył swe siły do 400 tysięcy żołnierzy i polecił surowo karać Polaków nie tylko za udział w powstaniu, ale nawet za niedoniesienie o miejscu pobytu powstańców. Konfiskowano (zabierano) majątki, rozstrzeliwano, więziono i tysiącami wywożono na Sybir. To też stopniowo zaczęły słabnąć siły powstańców. W tych ciężkich czasach na czele Rządu Narodowego stanął Romuald Traugutt. Romuald Traugutt ukończył oficerską szkołę rosyjską i miał opinię zdolnego oficera. Na początku powstania zorganizował on oddział powstańczy w pińszczyźnie i dzielnie walczył z Moskałami. Gdy został dyktatorem powstania, zajął się gorliwie powiększeniem liczby

powstańców i ich zaopatrzeniem. Na krótki czas powstanie wzmogło się i wojska rosyjskie zostały pobite w kilku miejscach. Jednak zbyt liczne oddziały rosyjskie nie mogły być rozbite przez powstańców, których siły wyczerpywały się pod naporem coraz to nowych wojsk nieprzyjacielskich. Wreszcie, gdy w kwietniu 1864 r. Traugutt został aresztowany, powstanie upadało i w maju tegoż roku zupełnie wygasło. Po upadku powstania Traugutt został skazany na śmierć przez powieszenie. Wyrok wykonano na stokach Cytadeli 5 sierpnia 1864 r. Do najgorliwszych i najwytrwalszych powstańców obok Romualda Traugutta należał ks. Brzóska. Ks. Stanisław Brzóska jeszcze przed powstaniem odznaczał się swą gorliwością w pracy nad ludem i był więziony. Gdy wybuchło powstanie niezwłocznie zgłosił się do szeregów i odznaczył się nadzwyczajną walecznością i wytrwałością. Nigdy nie odpoczywał po skończonej bitwie i wraz ze swymi towarzyszami broni zawsze był zajęty: pocieszał konających, opatrywał rannych i dopiero, gdy wszyscy zostali opatrzeni, pomyślał o sobie. Do końca wytrwał w powstaniu, aż został zdradzony i skazany na śmierć przez powieszenie.

Opowiadanie i układanie planu.

Plan: 1) rozwój powstania; 2) gromadzenie sił przez Moskali; 3) surowe kary na Polaków; 4) załamanie się powstania; 4) Romuald Traugutt dyktatorem; 6) wzmożenie się powstania; 7) przemoc wrogów; 8) aresztowanie Traugutta; 9) upadek powstania; 10) zasługi i śmierć ks. Brzóska.

U w a g a: W poszczególnych ziemiach należy obszerniej omówić działalność i bohaterstwo miejscowych wodzów, np. w Płockiem — Podleńskiego, na Wołyniu — Zygmunta Miłkowskiego, w wileńskim, Zygmunta Sierakowskiego i t. d.

Praca domowa: zapisać w zeszytach nazwiska możliwie największej liczby wodzów, biorących udział w powstaniu lub czytanie rozdziałów o wielkich ludziach XIX wieku.

LEKCJA 40-ta (1 godzina)

Temat: Prześladowanie Polaków pod zaborem rosyjskim.

Cel materalny: Poznanie martyrologii Polaków pod zaborem rosyjskim.

Cel formalny: Kształcenie wyobraźni i myślenia logicznego.

Cel wychowawczy: Kształcenie obywatelskie i państwowe.

Dyspozycja: a) sprawa uwłaszczenia włościan przed Powstaniem styczniowym; b) przeprowadzenie uwłaszczenia włościan przez rząd rosyjski; c) niszczenie narodu polskiego po Powstaniu styczniowym; d) prześladowanie Polaków na Litwie i Rusi; e) prześladowanie kościoła katolickiego; f) prześladowanie unitów; g) czasy Hurki i Apuchtina; h) zwycięstwo Polaków.

Forma: Erotematyczna i akroamatyczna.

Metoda: Wyświetlająca.

Pomoce: obraz Artura Grottgera: „Pochód na Sybir”.

Przebieg lekcji.

Przypomnijcie sobie i powiedzcie mi, kiedy w Polsce zaczęto dążyć do ulżenia doli włościan? (Od roku 1791, to jest od ogłoszenia Konstytucji 3 Maja). Na czym ulżenie doli włościan polegało? (Lud wiejski wzięto pod ochronę prawa, by nikt nie mógł go krzywdzić). Kto jeszcze pomyślał o ulżeniu doli chłopu? (Kościuszko). Co Kościuszko zrobił dobrego dla włościan? (Wziął włościan pod opiekę rządu, dał im wolność, dał prawo przenoszenia się z miejsca na miejsce i ulgi w robociźnie). A jak dążył Staszic do ulżenia włościanom? (Nabytą ziemię oddał włościanom na własność i uczył ich, jak mają swą gminę urządzać). Co zrobił dobrego Rząd Narodowy w czasie wybuchu Powstania styczniowego? (Ogłosił uwłaszczenie włościan). Co znaczy uwłaszczenie? (Nadanie ziemi na własność).

Opowiadanie nauczyciela: Rząd rosyjski zmuszony został przez to ogłoszenie do przeprowadzenia uwłaszczenia włościan. Przeprowadził je jednak niesprawiedliwie: dużo majątków nadał swym oficerom i urzędnikom, którzy odznaczyli się w tłumieniu powstania, zamożniejszych włościan obdarzył ziemią, a uboższych pozbawił tego prawa. Rządowi rosyjskiemu szło jedynie o to, by pokłócić Polaków i oderwać ich uwagę od walki o niepodległość Polski. W czasie tłumienia powstania obchodzono się z Polakami okrutnie: wieszano, bito, więziono i wywożono na Sybir do ciężkich robót biorących udział w powstaniu i osoby podejrzane o udział w niem.

Pokazać obraz Artura Grottgera: „Pochód na Sybir” i omówić warunki tego strasznego pochodu.

Po stłumieniu powstania Moskale zabrali się do niszczenia narodu polskiego: usunięto język polski z urzędów i ze szkół. Szkołę Główną zamieniono na uniwersytet rosyjski. Za nauczanie po polsku w domach prywatnych karali surowo, a w szkołach rosyjskich (zruszczonych) zmuszano młodzież polską do uczenia się fałszywej historii o Polsce, by w ten sposób wyrwać z jej duszy przywiązanie i miłość do ojczyzny i stopniowo przekształcić Polaków na wiernych obywateli rosyjskich.

Na Litwie i Rusi postępowali jeszcze surowiej. Tam nie tylko zabroniono nauki polskiej, lecz ziemie te ogłoszono za odwiecznie rosyjskie i zakazano Polakom nabywać gospodarstwa. Prześladowania moskiewskie nie ominęły nawet religii: kościoły zamieniano na cerkwie, biskupów wywożono w głąb Rosji, prześladowano młodsze duchowieństwo za pracę oświatową i nakazywano odprawianie nabożeństw w języku rosyjskim. Jeszcze gorzej prześladowano unitów, którzy nie chcieli oderwać się od kościoła katolickiego: zabierano im dzieci siłą i chrzczono w cerkwiach, bito i wywożono na wygnanie wszystkich tych, którzy sprzeciwiali się przymusowemu przechodzeniu na prawosławie. Najsurowiej obchodzono się z Polakami wtedy, kiedy generał — gubernatorem w Warszawie został Hurko, a szkołami kierował Apuchtin. Za ich rządów rozpanoszyło się donosicielstwo i sypały się

kary na winnych i niewinnych nawet według prawa rosyjskiego. Długie lata niewoli i prześladowań nie dały Rosji pożądaných rezultatów.

Polacy nie dali się zniszczyć, nie bali się potajemnego nauczania, za które groziły surowe kary i wytrwali. Pouczenie Staszica wydało swój owoc: Polska była w niewoli, lecz naród nie dał się zniszczyć, dowiódł swej siły i dlatego Polska, chociaż później, niż waleczni synowie, jej spodziewali się, nie zginęła, powstała i istnieje samodzielnie.

Opowiadanie i układanie planu.

Plan: 1) uwłaszczenie włościan; 2) prześladowanie Polaków w Królestwie Kongresowem, na Litwie i Rusi; 3) prześladowanie kościoła katolickiego i unitów; 4) czasy Hurki i Apuchtina. 5) zwycięstwo Polaków.

Praca domowa: czyt. rozdz., np o Sienkiewiczu, Konopnickiej i Orzeszkowej.

LEKCJA 41-a (1 godzina).

Temat: Prześladowanie Polaków pod zaborem pruskim.

Cel materialny: Poznanie martyrologji Polaków pod zaborem pruskim.

Cel formalny: Kształcenie wyobraźni i logicznego myślenia.

Cel wychowawczy: Kształcenie obywatelskie i państwowe.

Dyspozycja: a) określenie granic zaboru pruskiego; b) krótkie omówienie zasług Karola Marcinkowskiego; c) rugi pruskie; d) Września; e) wóz Drzymały; f) Komisja Kolonizacyjna; g) ustawa kałańcowa; h) samoobrona Polaków.

Forma: Erotematyczna i akroamatyczna.

Metoda: Wyświetlająca.

Pomoce: ryc. Wóz Drzymały; portrety ks. Piotra Wawrzyniaka i Maksymiljana Jackowskiego.

Przebieg lekcji.

Lekcję dzisiejszą rozpoczynamy od kreślenia mapki zaboru pruskiego lub przynajmniej wyczerpującego omówienia granic na podstawie mapy. Rozdział o Karolu Marcinkowskim był dany do samodzielnego opracowania przez uczniów w domu, więc dzisiaj opowiadają o nim i jego zasługach.

Czy dostrzegacie różnice w zasługach, naprz.: Tadeusza Kościuszki i Karola Marcinkowskiego? (Tadeusz Kościuszko walczył z wrogami orężem, a Karol Marcinkowski chronił społeczeństwo od zniszczenia). A kto jeszcze chronił społeczeństwo od zniszczenia? (Staszic, Mickiewicz...)

Opowiadanie nauczyciela:

W XIX wieku, to jest wtedy, kiedy Polska była w niewoli, było bardzo dużo wielkich ludzi, którzy chronili społeczeństwo od zniszczenia: jedni pouczali, jak należy pracować, by mieć byt zapewniony, inni pisali piękne książki i budzili ducha w narodzie,

a jeszcze inni uczyli potajemnie po polsku i opowiadali o przeszłości Polski. Wszystkich tych ludzi należy zaliczyć do wielkich, gdyż wszyscy się poświęcili i cierpieli prześladowania od wrogów. Uczymy się, jak należy czcić ich zasługi, choć nie wszystkich znamy. Poznacie dużo nazwisk wielkich ludzi, jeżeli będziecie czytali książki historyczne, lecz nie wszystkich poznacie. Niektórzy zeszedli cicho z tego świata i historia nawet nie mówi nam nic o nich. Dzisiaj dowiedziecie się również o kilku wielkich ludziach, którzy żyli i pracowali w zaborze pruskim. Prusacy, zagrabiwszy część ziem polskich na północy i zachodzie, zaczęli prześladowania wśród społeczeństwa polskiego i byli nie mniej okrutni od Moskali. Na przykład ich kanclerz Bismarck zarządził wydalenie z zaboru pruskiego kilkudziesięciu tysięcy Polaków z pośród najbiedniejszych pod pozorem, że nie posiadają obywatelstwa polskiego, język polski polecił usunąć ze szkół i urzędów i nie pozwalał uczyć po polsku prywatnie.

Doszło do tego, że religii uczono w szkole w języku niemieckim. Gdy uczenice i uczniowie we Wrześni nie chcieli mówić pacierza w języku niemieckim, katowano ich, a rodziców, którzy stanęli w obronie dzieci, karano więzieniem. Podobne prześladowania odbywały się i w innych miejscowościach zaboru pruskiego. Nie pomogły kary. Nie uległy się ich dzieci polskie i w kilka lat po wypadkach we Wrześni kilkadziesiąt tysięcy dzieci urządziło strajk przeciw nauczaniu religii w języku niemieckim.

(Pokazać Wóz Drzymały). Wiecie co to jest? (Dzieci odpowiadają: dom na kołach). Tak, dom. Takie domy Polacy zmuszeni byli budować, bo Niemcy nie pozwalali stałych domów budować na zakupionych ziemiach bez budynków.

Pierwszy wybudował sobie dom na kołach Drzymała i dlatego nazywa się Wóz Drzymały. I z tego domu władze niemieckie usunęły go. Wreszcie sejm pruski uchwalił ustawę, pozwalającą Komisji Kolonizacyjnej wywłaszczać Polaków i osadzać na zabranych gruntach Niemców.

Dla popierania rządu nawet społeczeństwo pruskie organizowało się do walki z Polakami. Takich Niemców nazywamy hakatystami. Niebawem wydano ustawę, zabraniającą przemawiać na zebraniach po polsku. Ustawę tę nazywali Polacy kagańcową. I społeczeństwo i rząd pruski wzajemnie się popierali w walce z Polakami i utrudniali im życie wszelkimi sposobami.

Gdyby Polacy nie bronili się w tej walce, przestaliby istnieć, zniszczeliby. Znaleźli się jednak ludzie śmiali, którzy zorganizowali społeczeństwo polskie do obrony

Maksymiljan Jackowski organizował rolników w kółka rolnicze, by łatwiej mogli wspólnymi siłami nabywać nasiona, narzędzia, towary, uczyć się lepszej uprawy roli i podnosić dobrobyt na wsi, co chroniło wieśniaków od sprzedaży ziemi, która nie mogłaby już przejść w ręce polskie i stałaby się łupem niemieckich kolonistów.

w języku niemieckim

Wielkie zasługi są Maksymiljana Jackowskiego, długoletniego patrona kółek rolniczych, gdyż podniósł on dobrobyt wsi polskiej i uchronił wieśniaków od wyzbycia się ziemi. Drugim wielkim pracownikiem w zaborze pruskim był ks. Piotr Wawrzyniak.

Założył on spółki zarobkowe różnych zawodów, które gromadziły oszczędności, udzielały pożyczek swym członkom, co również chroniło Polaków od wyzbywania się ziemi i przyczyniało się do rozwoju rzemiosł.

Wzmacniały się wsie i miasta polskie—wzmacniało się całe społeczeństwo polskie. Ucisk pruski hartował Polaków w pracy dla społeczeństwa i całej ojczyzny. Nie zaniedbali również Polacy w zaborze pruskim oświaty. Założyli Towarzystwo Czytelni Ludowych, które zaopatrzyło się w setki bibliotek i docierało z niemi do najdalszych zakątków kraju. Wkrótce całe społeczeństwo zaboru pruskiego zostało zorganizowane i bohatersko przetrwało najsroźsze czasy ucisku pruskiego, a nawet podniosło wysoko oświatę i dobrobyt swej dzielnicy.

Opowiadanie i układanie planu.

Plan: 1) rugi pruskie; 2) Września; 3) wóz Drzymały; 4) Komisja Kolonizacyjna i ustawa wywłaszczeniowa; 5) ustawa kagańcowa; 6) Maksymilian Jackowski; 7) ksiądz Piotr Wawrzyniak; 8) samoobrona społeczeństwa w zaborze pruskim.

Praca domowa: czytanie rozdziału np. Pogrzeb Mickiewicza.

LEKCJA 42-ga (2 — 3 godziny)

Temat: Józef Piłsudski.

Cel materialny: Poznanie zasług Józefa Piłsudskiego i zwycięskich walk o utrwalenie granic powstającej Polski.

Cel formalny: Kształcenie wyobraźni.

Cel wychowawczy: Kształcenie męstwa, wytrwałości i poświęcenia się.

Dyspozycja: a) prześladowanie Polaków pod zaborem rosyjskim i pruskim; b) położenie Polaków pod zaborem austriackim; c) Józef Piłsudski i organizacje wojskowe; d) wojna światowa i boje Legjonów; e) Józef Piłsudski w Magdeburgu; f) Józef Piłsudski naczelnikiem państwa; g) wojna z Rosją 1919 — 1920 r.; h) granice państwa polskiego.

Forma: Erotematyczna i akroamatyczna.

Metoda: Biograficzna.

Pomoce: portret Józefa Piłsudskiego.

Przebieg lekcji.

Prześladowanie Polaków pod zaborem rosyjskim i pruskim uczniowie poznali dość obszernie, więc wyczerpująco je dziś powtórzą i uzasadnią potrzebę istnienia tajnych organizacyj. Położenie Polaków w zaborze austriackim wyczerpie nauczyciel następująco:

Austrjacy również więzili i prześladowali Polaków w Małopolsce. Przez długie lata panował tu

język niemiecki. Upadła Rzeczpospolita Krakowska, w której bujnie kwitła praca narodowa.

Rząd austriacki siał nienawiść pomiędzy ludem i szlachtą. Straszne musiały być prześladowania i męczarnie Polaków w Małopolsce, kiedy poeta, Kornel Ujejski ułożył pieśń: „Z dymem pożarów, z kurzem krwi bratniej do Ciebie, Panie, bije ten głos. Skarga to straszna, jęk to ostatni.. Od takich modłów bieleje włos”... (jeżeli uczniowie nie znają chorału — nauczyć).

Nawet w tej dzielnicy, w której poeci takie pieśni układali i mówili o „jęku ostatnim” Polacy nie pozwolili się zniszczyć. Cierpieli i pracowali, zakładając stowarzyszenia rolnicze, oświatowe i inne. Zginęli śmiercią bohaterską przywódcy dzielnicy południowej: Teofil Wiśniewski i Józef Kapuściński, lub zmieniano wyroki śmierci na długoletnie więzienie w twierdzach, np. księdzu Dunajewskiemu, Franciszkowi Smolce i Karolowi Szajnosze. Ginęli, cierpieli w więzieniach, lecz nie zniszczeli. Trwali i doczekali się wpraw, niż inne dzielnice, wolności.

Blisko sto lat trwały te okrutne prześladowania, aż Austria przegrała wojny z Francją i Prusami, osłabła i zmuszona była dać samorząd Polakom w Małopolsce. Od tej chwili zajaśniały promienie wolności... Odżyły polskie szkoły, urzędy i stowarzyszenia. Rozpoczęła się gorączkowa praca. Uciekinierzy z innych dzielnic Polski chronili się do Małopolski, zażywali wolności i odpoczynku po ucisku wrogów. Młodzież, która zmuszona, była

opuścić szkoły w innych zaborach, ciągnęła tu dokończyć nauk. W innych zaborach ucisk trwał nadal, trwała też walka obronna, tworzyły się tajne organizacje oświatowe i zbrojne, czyli wojskowe. Do wojskowych organizacyj należały: „Związki Strzeleckie“, „Drużyny strzeleckie“, „Drużyny Bartoszwowe“ i „Drużyny Sokole“. W zaborze austriackim te organizacje istniały jawnie.

Do najwybitniejszych działaczy w organizacjach wojskowych należał Józef Piłsudski. (Pokażcie portret). Urodził się na Litwie. Kształcił się w Wilnie i brał czynny udział w tajnych organizacjach. Za tę pracę został uwięziony. Z więzienia uciekł przy pomocy przyjaciół i, gdy przekonał się, że powstanie przeciwko Rosji jest przedwczesne, osiadł w Małopolsce i zajął się tworzeniem „Związków Strzeleckich“. Wkrótce wybuchła wojna światowa, Józef Piłsudski organizuje Legjony i wyrusza na pole walki 6 sierpnia 1914 roku.

Rozpoczyna się długi okres walk. Legjony walczą, rosną i dochodzą do 3-ch brygad. (Pokażcie na mapie miejsce chwalebnych bojów: Nidę, Laski pod Dęblinem, Krzywopłoty na półn. - zachód od Krakowa, Łowczówek na południe od Tarnowa, Mołotków i Rafajłowa w Karpatach, Kirlibabę na Bukowinie, Rokitnę nad granicą Besarabji i inne. W 1916 roku ziemie Polski były już wolne od Moskali, jednak Austriacy i Niemcy nie spieszyli się z utworzeniem państwa polskiego zgodnie z ich zobowiązaniem. Dopiero 5 listopada 1916 roku ogłosili

niepodległość Polski. Był to pierwszy krok do całkowitej odbudowy Polski. Powstała też pierwsza władza polska: Rada Regencyjna.

Nie spełniły się w całości nadzieje Polaków, bo o złączeniu wszystkich ziem polskich nie było mowy, nie pozwalali też Niemcy na organizowanie władz i urzędów w szczupłych granicach (pokazać na mapie) powołanej do życia Polski.

Wkrótce zażądali Niemcy i Austriacy nowej przysięgi od Legionów. Część legionistów odmówiła przysięgi. Wtedy Niemcy rozbroili odmawiających przysięgi, a Józefa Piłsudskiego uwięzili i wywieźli do twierdzy magdeburskiej.

W roku 1918 państwa koalicyjne (Francja, Anglja, Ameryka, Włochy) zadały ogromną klęskę Niemcom na polach Francji. Niemcy zmuszeni byli prosić o pokój, a cesarz Wilhelm musiał opuścić granice własnego państwa i szukać schronienia u obcych.

Polacy na wieść o zwycięstwie koalicji nad Niemcami chwycili za broń, w krótkim czasie rozbroili okupantów i zajęli się urządzaniem własnego państwa. Rada Regencyjna wydała odezwę, wzywającą do zjednoczenia całej Polski i zażądała od Niemców wypuszczenia Piłsudskiego na wolność.

Gdy wjeżdżał Piłsudski do Warszawy, stolica była już wolna od wrogów. Rada Regencyjna złożyła najwyższą władzę państwową w ręce Józefa Piłsudskiego.

Naczelnik wydał niezwłocznie zarządzenie o zwołaniu Sejmu ustawodawczego. Sejm ustowo-

dawczy zebrał się w lutym 1919 r. Pierwsze posiedzenie Sejmu odbyło się 10 lutego, na którym Józef Piłsudski oświadczył, że składa w ręce najwyższej władzy urząd Naczelnika państwa.

Sejm jednogłośnie uchwalił powierzenie urzędu Naczelnika państwa Józefowi Piłsudskiemu, który w mowie swojej wezwał sejm do uchwalenia konstytucji i zapowiedział, że Polska pragnie pokoju, jednak nie odda ani piędzi własnej ziemi.

Sejm uchwalił pobór wojska, zajął się dalszemi pracami, a Naczelnik Piłsudski zabrał się do tworzenia polskiej armji, która tak bardzo była potrzebna dla obrony granic. Wiosną tegoż 1919 roku ruszył Józef Piłsudski na czele niewielkiej armji za Niemen i zajął Wilno. Jednocześnie polecił innym oddziałom uwolnić od wrogów Małopolskę wschodnią i wkrótce Małopolska aż po Zbrucz została oswobodzona od nieprzyjaciół.

W ciągu roku 1919 stoczono z bolszewikami jeszcze kilka krwawych bitew i zajęto Wołyń, Polesie i część Białej Rusi. Na ziemiach zniszczonych wracał spokój, zajęto się pracą, a w Wilnie otworzono uniwersytet, by znów promieniował oświatą na wschodnich krańcach Polski.

Zdawało się, że już zapanował spokój w kraju i ustalają się granice Polski.

Niedługo trwała cisza. Bolszewicy na wiosnę 1920 roku rozpoczęli walkę z większą siłą, niż to czynili w 1919 roku. Wojska polskie, nie czekając na atak zbliżającego się nieprzyjaciela, uderzyły na jego wojska na Wołyniu, rozbiły je i wkroczyły do

Kijowa. Na południu odniesiono zwycięstwo całkowite, lecz na północy wojska polskie ustąpiły pod naporem wielkich sił nieprzyjaciela. Poczęła odwrót i południowa armja, ponieważ groziło jej odcięcie. Bolszewicy parli na całym froncie coraz bardziej i wielkimi masami wkroczyli do Polski, przeszli Bug i zbliżali się do Warszawy. W sercu wielu wkradło się zwątpienie. Rozpacz ogarniała społeczeństwo, że Polska dopiero powstała, nie zorganizowała się dobrze i już musi walczyć w swej obronie.

Naczelne dowództwo objął Józef Piłsudski, który zgromadziwszy koło siebie dzielnych generałów: Józefa Hallera, Rozwadowskiego, Władysława Sikorskiego, Rydza-Śmigłego, Żeligowskiego i wielu innych, powierzył im potworzone pospiesznie armję, składające się w dużej części z ochotników.

Utworzono rząd z przedstawicieli wszystkich stronnictw politycznych. Ofiarność społeczeństwa na armję rosła z minuty na minutę. Gdy wódz naczelny, Józef Piłsudski, dostrzegł, że duch w narodzie i armji odżył, a wróg już miał wkraczać do stolicy, wydał rozkazy i ruszył na czele jednej armji na wroga. Rozpoczęły się walki na całym froncie.

W dniu 15 sierpnia 1920 roku wojska polskie zmusiły nieprzyjaciela do odwrotu. Rosjan ogarnęła panika, a zwycięskie wojska polskie rozpoczęły pościg za nieprzyjacielem, biorąc do niewoli kilkadziesiąt tysięcy jeńców, zdobywając setki armat i ogromny sprzęt wojenny. Zwycięstwo to nazwano „Cudem nad Wisłą”, gdyż zdawało się, że wysiłki ludzkie ze strony polskiej już nie pomogą.

Słusznie więc dzień ten zaliczamy do najważniejszych w historii Polski. Polska w dniu tym samodzielnie wywalczyła sobie niepodległość i dowiodła Europie, że jest dostatecznie silna i żywotna, by mogła istnieć jako państwo niezależne. Pokój z Rosją zawarto w Rydze 18 marca 1921 roku.

Na ostatniej godzinie należy opracować mapkę granic Polski i powtórzyć treść całej lekcji.

Opowiadanie i układanie planu.

Plan: 1) Polacy pod zaborem austriackim; 2) Józef Piłsudski i organizacje wojskowe; 3) wojna światowa i boje Legjonów; 4) Józef Piłsudski w Magdeburgu; 5) Rada Regencyjna; 6) Józef Piłsudski naczelnikiem państwa polskiego; 7) wojna z Rosją w 1919 — 1920 r.; 8) granice państwa polskiego w 1921 roku po zawarciu pokoju z Rosją.

U w a g a: 1) w czerwcu pozostanie 3 — 4 godzin lekcyjnych, które możemy poświęcić na powtórzenie, grupując materiał historyczny około następujących zagadnień:

- 1) Rozwój państwa polskiego za Piastów;
- 2) Polska kwitnąca;
- 3) Rozbiory Polski i [wysiłki społeczeństwa, zmierzające do utrzymania jej niepodległości;
- 4) Polska pod zaborami.

Możemy również przeznaczyć je na rozszerzenie wiadomości uczniów o Polsce współczesnej.

W tym wypadku dalsze lekcje i praca domowa uczniów obejmuje:

1) czyt. rozdziałów „Obrona Lwowa” 1918 r., „Powstanie Śląskie”, „Pierwszy sejm wolnej zjednoczonej Polski”, „Powstanie Wielkopolskie” i „Kopiec pamiątkowy w Poznaniu” lub pod innymi tytułami, np.: „Dzieci Lwowskie”, „Górnicy śląscy”, „Sejm ustawodawczy” i inne. Znajdziemy je w wypisach historycznych Gebertów lub J. Kisielewskiej.

2) W doborze czytanek dla uczniów należy kierować się tem, by materiał, znajdujący się w nich, przyczyniał się do pogłębiania poruszanych zagadnień w czasie odbytych lekcyj, do wzbudzania zainteresowań uczniów historją lub do przygotowania ich do nowej lekcji.

3) Bardzo często praca domowa jest zakończeniem i pogłębieniem odbytej lekcji, a nie wiąże się z następną, — tem niemniej nauczyciel musi znaleźć chwilę czasu na sprawdzenie pracy domowej.

4) Kilka opowiadań w pewnych warunkach ujemnych będzie nieco przydługich, — należy je podzielić lub odpowiednio skrócić.

5) Mapa jest podstawową pomocą przy nauczaniu historii, należy więc zabiegać o to, by mapy historyczne znalazły się w każdej szkole.

6) Materiał historyczny dostosowałem całkowicie do programu M. W. R. i O. P. i w granicach możliwości do poziomu umysłowego uczniów kl. IV. Ożywienie i ubarwienie formy zależy całkowicie od indywidualności nauczyciela.

W
LUBIN

Tablica chronologiczna

I. Dynastia Piastów:

- Mieczysław I (963 — 992).
- Bolesław I, Chrobry (992 — 1025).
- Mieczysław II (1025 — 1034).
- Kazimierz I, Odnowiciel (1040 — 1058).
- Bolesław II, Śmiały (1058 — 1079).
- Władysław II, Herman (1080 — 1102).
- Bolesław III, Krzywousty (1102 — 1138).
- Władysław II, (1138 — 1146).
- Bolesław Kędzierzawy (1146 — 1173).
- Mieczysław III, Stary (1173 — 1177).
- Kazimierz Sprawiedliwy (1177 — 1194).
- Władysław Laskonogi (1202 — 1206).
- Leszek I Biały, (1206 — 1227).
- Henryk I, Brodaty (1233 — 1238).
- Henryk II, Pobożny (1238 — 1241).
- Bolesław V, Wstydlivy (1243 — 1279).
- Leszek II, Czarny (1279 — 1288).
- Henryk Probus (1288 — 1290).
- Przemysław (1290 — 1296).
- Wacław Czeski (1300 — 1305).
- Władysław Łokietek (1306 — 1333).
- Kazimierz III, Wielki (1333 — 1370).
- Ludwik, król Węgierski (1370 — 1382).
- Jadwiga (1384 — 1386).

II. Dynastia Jagiellońska:

Władysław Jagiełło (1386 — 1434).
Władysław Warneńczyk (1434 — 1444).
Kazimierz IV, Jagiellończyk (1447 — 1492).
Jan I, Olbracht (1492 — 1501).
Aleksander (1501 — 1506).
Zygmunt I, Stary (1506 — 1548).
Zygmunt II, August (1548 — 1572).

III. Królowie obieralni:

Henryk Walezy (1573 — 1574).
Stefan Batory (1576 — 1586).
Zygmunt III, Waza (1587 — 1632).
Władysław IV (1632 — 1648).
Jan Kazimierz (1648 — 1668).
Michał Korybut (1669 — 1673).
Jan III, Sobieski (1673 — 1696).
August II, Sas (1697 — 1733).
Stanisław Leszczyński (1704 — 1709).
August III, Sas (1733 — 1763).
Stanisław August Poniatowski (1764—1795).

IV. Najważniejsze daty historyczne:

Chrzest Polski 966.
Koronacja Bolesława Chrobrego 1024.
Założenie uniwersytetu w Krakowie 1364.
Bitwa pod Grunwaldem 1410.

Pokój w Toruniu 1466.
Hołd pruski 1525.
Unja lubelska 1569.
Odsiecz Wiednia 1683.
Pierwszy rozbiór Polski 1772.
Konstytucja 3 Maja 1791.
Drugi rozbiór Polski 1793.
Powstanie Kościuszkowskie 1794.
Trzeci rozbiór Polski 1795.
Utworzenie Księstwa Warszawskiego 1807.
Utworzenie Królestwa Kongresowego 1815.
Powstanie listopadowe 1830.
Powstanie styczniowe 1863.
Wybuch wojny światowej 1914.
Zjednoczenie niepodległej Polski 1919.
Cud nad Wisłą 1920.

ANTONI GMA

Spółka Wydawnicza

P o l e c a :

Chmura F. i Doering M.
Ogólne uwagi
7 wzorców w
54 rysunki .

Dorobek L. **Lekcje praktyczne**
Oddział I, część 1.

Felisiak W. **Lekcje praktyczne**
materiału, 33 lekcje
w tekście oraz tabl.
„ **Nauczanie geogra**
terjału i 48 lekcji r

Felisiak W. i Czechowski St. **Zeszyt do notowania obserwo-**
wanych zjawisk geogr. (oddz. III, IV, V) Zł. 0.60

„ Tablica ścienna do notowania obserwowanych
zjawisk geograficznych Zł. 0.30

Gnus. R. **Lekcje praktyczne śpiewu w oddz. I.** — 66 lekcji
z dodatkiem wskazówek metodycznych ogólnych,
przeglądu śpiewników, oraz literatury metodycznej
i spisu utworów do grania dzieciom . . . Zł. 4.—

Jarmulski E. **Zadania i lekcje z przyrody, oddz. III.** Rozkład
materiału, ogólne wskaz. met. i 72 lekcje Zł. 4 —

Orzechowski St. **Lekcje praktyczne — Rachunki z geome-**
trją. Oddz. I. Rozkład materiału i lekcje meto-
dyczne na cały rok Zł. 2.50

„ **Lekcje praktyczne — Rachunki z geometrią.**
Oddz. III. Rozkład materiału i lekcje metodyczne
na cały rok Zł. 4.—

„ **Lekcje praktyczne — Rachunki z geometrią.**
Oddz. IV. Rozkład materiału i lekcje met na ca-
ły rok. Wyd. II. uzupełnione Zł. 4.—

„ **Lekcje praktyczne historii.** — Oddział IV,
cykl: W służbie ojczyzny. Uwagi metodyczne,
rozkład materiału i 41 lekcja Zł. 4.—

O. i S. **Lekcje praktyczne języka polskiego.** Oddz. IV.
Rozkład materiału i 206 lekcji metodycznie
opracowanych Zł. 4.—

Szostek St. **Lekcje praktyczne — Rachunki z geometrią.**
Oddz. II. Szczegółowy rozkład materiału i lekcje
met. na cały rok Zł. 4.—

„ **W DROKU:**

A23878

BIBLIOTEKA U. M. C. S.

Do użytku tylko w obrębie
Biblioteki

1000174532